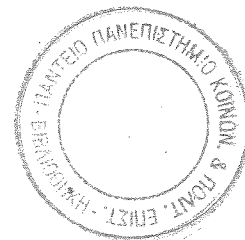

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΚΑΛΑΘΑΚΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΝΤΟΡΑ ΚΟΝΣΟΛΑ

ΑΘΗΝΑ 2001

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝΣελίδες

Πρόλογος	3
Εισαγωγή	3
Γενικές έννοιες	5
Μεθοδολογία	7
Δομή της εργασίας	8
Κεφάλαιο 1. Κύρια χαρακτηριστικά του τουριστικού τομέα	10
A1)	
α) Είδη τουρισμού	10
β) Μαζικός τουρισμός	11
γ) Μορφές εναλλακτικού τουρισμού	12
δ) Εμπλεκόμενοι φορείς	20
A2)	
α) Ο τουρισμός ως παράγων περιφερειακής και τοπικής ανάπτυξης	21
β) Οικονομικές, κοινωνικές, περιβαλλοντικές επιπτώσεις	24
B1)	
Γενικά χαρακτηριστικά του τουρισμού στην Ελλάδα	28
Κεφάλαιο 2. Γενικά χαρακτηριστικά του νομού Μεσσηνίας	31
2.1 Ιστορικά	31
2.2. Μορφολογικά, υδρογραφικά, κλίμα, οικολογικά	31
2.3. Διοικητικά, πληθυσμιακά, δραστηριότητες, υποδομές	32
2.3.1. Ανάλυση χαρακτηριστικών περιόδου 1981-1991	34
Κεφάλαιο 3. Ο τουρισμός στο νομό Μεσσηνίας	39
3.1. Πόροι	39
3.2. Τουριστική υποδομή	50
3.3. Απασχόληση στον τουρισμό	52
3.4. Τουριστική κίνηση	54
3.5. Ιδιωτικές επενδύσεις, Νομοθετικό Πλαίσιο	57
3.6. Προβλεπόμενες εξελίξεις, Μελέτες	61
3.6.1. Α) Αναπτυξιακή Μελέτη Μεσσηνίας	61
3.6.2. Β) Δημιουργία Π.Ο.Τ.Α. στην Μεσσηνία	70
Κεφάλαιο 4. Διαπιστώσεις, Συμπεράσματα	73
Κεφάλαιο 5. Προτάσεις	86
Πηγές, Βιβλιογραφία	98

Πρόλογος

Η εργασία αυτή γίνεται στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του τμήματος Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου Πανεπιστημίου.

Οι λόγοι που οδήγησαν στην επιλογή αυτού του θέματος της διπλωματικής εργασίας προέκυψαν μετά από αρκετές επισκέψεις σε διάφορες τοποθεσίες του Νομού, στα πλαίσια κυρίως των καλοκαιρινών διακοπών για λόγους ψυχαγωγίας. Το φαινόμενο της μεγάλης συγκέντρωσης των τουριστικών δραστηριοτήτων σε ορισμένες περιοχές, κυρίως σε παραθαλάσσιες, με τρόπο άνισο ως προς τις ομολογουμένως πανέμορφες άλλες ενδότερες περιοχές (ορεινές, κ.λ.π.), η χαμηλή ποιότητα προσφοράς του τουριστικού προϊόντος σε στέγαση, ψυχαγωγία και διατροφή, ο έντονος εποχιακός χαρακτήρας της τουριστικής δραστηριότητας (φαινόμενο που άλλωστε συμβαίνει σε πολλές περιοχές της Ελλάδας και προβληματίζει τα μέγιστα τους αρμοδίους), η εγκατάλειψη της υπαίθρου με σκοπό το γρήγορο και εύκολο για πολλούς έργο για την ενασχόλησή τους με τον τουρισμό, οι ελλείψεις σε υποδομές, τα παράπονα των κατοίκων σε αρκετά μέρη για την κρατική γραφειοκρατία που τους εμποδίζει να δραστηριοποιηθούν σε τουριστικές δραστηριότητες, η προχειρότητα με την οποία προσφέρονται από πολλούς διάφορες τουριστικές υπηρεσίες κ.α. είναι μερικοί από αυτούς.

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι να διερευνηθούν τα χαρακτηριστικά, οι προϋποθέσεις και οι αναπτυξιακές προοπτικές του τουρισμού στον νομό Μεσσηνίας.

Στην προσπάθειά μου να συγκεντρώσω, να ταξινομήσω και να σχολιάσω τα απαραίτητα για αυτή την εργασία στοιχεία και πληροφορίες βρήκα σημαντική βοήθεια από ορισμένα πρόσωπα και φορείς που οφείλω να ευχαριστήσω και είναι:

Η Τουριστική Αστυνομία Μεσσηνίας, το Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων γενικά (Ι.Τ.Ε.Π.), η προϊστάμενη του Γραφείου Στατιστικής Ε.Ο.Τ. στην Αθήνα κ. Φιλιππούλου, ο υπεύθυνος για τουριστικά θέματα στη Νομαρχία Μεσσηνίας κ. Παπαγεωργόπουλος, ο προϊστάμενος του Γραφείου Ε.Ο.Τ. Μεσσηνίας κ. Κορδοπάτης, ο προϊστάμενος του Γραφείου Επενδύσεων του Ε.Ο.Τ. στην Αθήνα Αρχιτέκτων κ. Καβαδίας, η Δ/ντρια του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου Ελλάδος κ. Χριστίδου, ο προϊστάμενος του περιοδικού «Τουρισμός και Οικονομία» κ. Αργυρός, ο Υποδιευθυντής της ΕΤΒΑ στη Δ/ση Μελετών και Αναπτυξιακών Δραστηριοτήτων κ. Αλιβιζάτος, ο προϊστάμενος του Ο.Τ.Ε. στο τμήμα Εσωτερικού Ελέγχου κ. Λαγός και ο ερευνητής του Κ.Ε.Π.Ε. κ. Κανελλόπουλος.

Ιδιαίτερα οφείλω να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα την εργασία αυτή, καθηγήτρια του Παντείου Πανεπιστημίου κ. Θ. Κόνσολα, η οποία βοήθησε σημαντικά με τις υποδείξεις της την ολοκλήρωσή της.

Εισαγωγή

➔ Ο νομός Μεσσηνίας είναι πλούσιος σε πολιτιστικά αξιοθέατα και σε φυσικές ομορφιές που αν συνδυασθούν με μια ήπια μορφή τουριστικής ανάπτυξης και σωστή εκμετάλλευση όλων των συγκριτικών πλεονεκτημάτων που διαθέτει έναντι των άλλων νομών της Πελοποννήσου μπορεί να πετύχει αξιόλογα αποτελέσματα, τόσο σε σχέση

με το ποσοστό αύξησης της συμμετοχής της στο συνολικό Α.Ε.Π., όσο και σε σχέση με την μείωση της ανεργίας. Παρουσιάζει όμως αρκετά προβλήματα και στους τρεις παραγωγικούς τομείς της οικονομίας (πρωτογενή-δευτερογενή-τριτογενή) τόσο αναπτυξιακά όσο και διοικητικά- διαχειριστικά. Γίνονται προσπάθειες για ανασυγκρότηση και ανάπτυξη μέσα από διάφορα αναπτυξιακά σχέδια (ΠΟΤΑ), για να μπορέσει η περιοχή αυτή να δείξει το κανονικό της προφίλ.

→ Πάντως από τις μέχρι τώρα πληροφορίες που αντλήθηκαν από διάφορους τοπικούς φορείς αλλά και από επισκέψεις στον Νομό σε διάφορα μέρη τόσο ορεινά όσο και πεδινά ή παραθαλάσσια, διαφαίνεται πως δεν έχει υπάρξει σωστή και επαρκής πληροφόρηση για το τουριστικό προϊόν, δεν έχει γίνει καλή διαφημιστική εκστρατεία, δεν έχουν αξιοποιηθεί σωστά όλες οι πηγές άντλησης πληροφοριών για την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής, δεν έχει υπάρξει σωστή και επαρκής αξιοποίηση όλων των αρχαιολογικών και φυσικών πόρων, τα έργα υποδομής καθυστερούν και δεν έχουν προβληθεί οι ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού επαρκώς, γεγονός που αν συμβεί θα οδηγήσει σε ένα διαφορετικό επίπεδο προσφοράς και ζήτησης τουριστικών υπηρεσιών, προκαλώντας απεμπλοκή από το φαινόμενο του μαζικού τουρισμού στον οποίο και έχει κατά βάση στηριχθεί η τουριστική ανάπτυξη της Μεσσηνίας. Το σημαντικότερο όμως είναι πως δεν έχει υπάρξει καλή και γρήγορη συνεργασία μεταξύ όλων των αρμοδίων εμπλεκόμενων φορέων στο τουριστικό προϊόν με αποτέλεσμα να καθυστερεί η όποια αναπτυξιακή πορεία του νομού.

→ Η Μεσσηνία έχει σημαντικά τουριστικά πλεονεκτήματα και επομένως δυνατότητες για τουριστική ανάπτυξη. Η ανάπτυξη του τουρισμού μπορεί να βοηθήσει, κατά ένα μεγάλο ποσοστό, να ξεπεράσει ο Νομός την οικονομική παρακμή που διέρχεται. Όμως ο τουρισμός συνδέεται και με έργα των άλλων τομέων που επηρεάζουν τις προσπάθειες που γίνονται για τουριστική ανάπτυξη όπως π.χ. οδικό δίκτυο, λιμάνια, ύδρευση, εργασιακές σχέσεις, εκπαίδευση κ.λ.π. Για αυτό τον λόγο πολλές φορές γίνεται εμπλοκή και άλλων φορέων στην πορεία για τουριστική ανάπτυξη, πράγμα που πολλές φορές οδηγεί σε καθυστέρηση λήψης σημαντικών αποφάσεων.

Πρέπει δηλαδή να συνεκτιμώνται και άλλα στοιχεία από όλα τα εμπλεκόμενα μέρη στην αναπτυξιακή διαδικασία για να έχουμε καλλίτερο και αξιόπιστο αποτέλεσμα. Γίνονται προσπάθειες σε όλη την Ελλάδα για ανάπτυξη εναλλακτικών και νέων μορφών τουρισμού όπως του ορεινού, του θαλάσσιου, του συνεδριακού, του τουρισμού υγείας κ.λ.π. Μερικές από αυτές τις μορφές τουρισμού που μπορούν να αναπτυχθούν, κυρίως λόγω των γεωγραφικών χαρακτηριστικών του Νομού, είναι ο θαλάσσιος τουρισμός και ο ορεινός τουρισμός. Η τουριστική ανάπτυξη όμως θα πρέπει να κατευθύνεται σε δραστηριότητες που είναι, παράλληλα, φιλικές προς το περιβάλλον, αξιοποιούν το ανθρώπινο στοιχείο και εκμεταλλεύονται κατά τον καλλίτερο τρόπο τις δυνατότητες της περιοχής.

Ο Τουριστικός τομέας είναι η μεγαλύτερη παγκόσμια «βιομηχανία» τόσο σε δαπάνη όσο και σε απασχολούμενους. Αποτελεί για πολλές αναπτυσσόμενες αλλά και για σημαντικό αριθμό αναπτυσσόμενων χωρών τον κύριο μοχλό ανάπτυξής τους.

Η ανάπτυξη του τουρισμού κατά τις τελευταίες δεκαετίες έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις. Περιοχές άγνωστες «ανακαλύπτονται», υδροβιότοποι δέχονται χιλιάδες επισκέπτες, φαράγγια εξερευνούνται, νησιά και νησίδες, μέχρι εχθές άγνωστα, γεμίζουν επισκέπτες. Πρόκειται κυρίως για την ανάπτυξη του οργανωμένου μαζικού τουρισμού όπου το τουριστικό ταξίδι γίνεται δικαίωμα αλλά και δυνατότητα των μεσαίων και χαμηλών κοινωνικών τάξεων των αναπτυγμένων χωρών του κόσμου. Άλλωστε η παγκόσμια τουριστική ανάπτυξη εξαρτάται άμεσα από την γενικότερη οικονομική ανάπτυξη μιας μικρής σχετικά ομάδας αναπτυγμένων χωρών (Η.Π.Α., Γερμανία, Γαλλία, Μ. Βρετανία, Καναδάς, Ιαπωνία, κ.λ.π.), στις οποίες οφείλεται η διαμόρφωση του μεγαλύτερου ποσοστού της ετήσιας τουριστικής ζήτησης και η αύξηση σε σημαντικό βαθμό των τουριστικών επενδύσεων υποβοηθούμενη από την αναπτυγμένη τεχνολογία των χωρών αυτών. (Π. Τσάρτας, 1996:142).

Ο τουρισμός από οικονομική οριοθέτηση ανήκει στον τομέα των υπηρεσιών, όπου και αποτελεί το σημαντικότερο τμήμα του. Ο επόμενος αιώνας έχει ονομαστεί «αιώνας των υπηρεσιών», γιατί αυτός ο τομέας είναι ο μεγαλύτερος και ταχύτερα αναπτυσσόμενος της παγκόσμιας οικονομίας.

Σε ένα πρόσφατο έγγραφό του, το Συμβούλιο της Ευρώπης αναφέρει ότι ο τομέας των υπηρεσιών δημιουργεί περισσότερες θέσεις εργασίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο από ότι η βιομηχανία και η γεωργία μαζί. (Τουρισμός και οικονομία, 2/1997:32).

Σύμφωνα με εκτιμήσεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (Π.Ο.Τ.) και του Ο.Ο.Σ.Α., ο τουρισμός αποτελεί πλέον την πρώτη ιεραρχικά διεθνή οικονομική δραστηριότητα. Αποτελεί ένα δυναμικό μέσο γνωριμίας και κατανόησης του πολιτισμού και της ιστορίας των λαών (Γ. Ζαχαράτος, 2000).

Γενικές έννοιες

Η λέξη Τουρισμός σημαίνει την μετακίνηση ανθρώπων από τόπο σε τόπο για αναψυχή. Σημαίνει επίσης την οργάνωση για την προσέλκυση τουριστών και την σχετική υπηρεσία. Τουρίστας δε είναι ο περιηγητής. Αυτός που εκτελεί ένα ταξίδι, ή ταξιδεύει για ευχαρίστηση, άρα ο ταξιδιώτης / traveler/voyager (Οι προηγούμενες ελληνικές έννοιες είναι μία γενικότερη μετάφραση των λέξεων tourist και touring, προέρχονται δε από την λατινική tornus). (Β. Ρούπας, 1997).

Ο Γ. Ζαχαράτος (2000), επεκτείνοντας την έννοια του τουρίστα-ταξιδιώτη που έδωσε ο Π.Ο.Τ. αλλά και ο.Ο.Σ.Α. το 1963 στην Συνδιάσκεψη της Ρώμης για τις ανάγκες συλλογής και υπολογισμού των διεθνών στατιστικών στοιχείων του τουρισμού, διαχωρίζει τους ταξιδιώτες σε δύο μεγάλες κατηγορίες:

1. Τουρίστες / Tourists: Πρόκειται για τα άτομα που επισκέπτονται την χώρα άφιξής τους για χρονική διάρκεια μεγαλύτερη των 24 ωρών και πραγματοποιούν μια τουλάχιστον διανυκτέρευση σε αυτή, και
2. Εκδρομείς / Excursionists: Πρόκειται για άτομα που επισκέπτονται την χώρα άφιξής τους για χρονική διάρκεια μικρότερη των 24 ωρών και δεν πραγματοποιούν καμία διανυκτέρευση σε αυτή (ακόμη και same-day visitors).

Οι ανωτέρω κατηγορίες καταγράφονται από τις στατιστικές υπηρεσίες, και αξιοποιούνται ανάλογα. Πρόκειται για τους «επισκέπτες» που μετακινούνται οικειοθελώς με σκοπό την επίσκεψη και μόνο της άλλης χώρας.

Περαιτέρω διακρίνει τους τουρίστες: α) σε αλλοδαπούς, β) σε ομοεθνείς και γ) σε μέλη πληρωμάτων πλοίων ή αεροσκαφών που πραγματοποιούν επίσκεψη μεγαλύτερη των 24 ωρών και μία τουλάχιστον διανυκτέρευση στη χώρα άφιξής τους.

Επίσης διακρίνει τους εκδρομείς: α) σε επιβάτες κρουαζιερόπλοιων που, ανεξάρτητα από την χρονική διάρκεια παραμονής του πλοίου στην χώρα άφιξης, δεν πραγματοποιούν καμία διανυκτέρευση σε αυτή, β) σε ημερήσιους επισκέπτες που αναχωρούν μέσα σε 24 ώρες χωρίς να πραγματοποιούν διανυκτέρευση στη χώρα που επισκέπτονται και γ) σε μέλη πληρωμάτων πλοίων που πραγματοποιούν τις διανυκτερεύσεις τους μέσα στα πλοία στην χώρα της επίσκεψης.

Όμως στους «ταξιδιώτες» περιλαμβάνονται και αυτοί που δεν καταγράφονται στις τουριστικές στατιστικές. Πρόκειται για εκείνους που μετακινούνται λόγω κάποιου συμβατικού ή εξωγενούς εξαναγκασμού. Αυτοί δε μπορεί να είναι:

- Διασυνοριακοί εργαζόμενοι
- Νομάδες
- Επιβάτες transit
- Πρόσφυγες
- Μέλη στρατιωτικών δυνάμεων
- Προξενικές αντιπροσωπείες
- Διπλωμάτες
- Εποχικοί μετανάστες
- Μόνιμοι μετανάστες

Τα ανωτέρω αναφερθέντα μας δίνουν να καταλάβουμε πόσο δύσκολο είναι να καταγραφεί η πραγματική τουριστική κίνηση, αφού οι ανωτέρω κατηγορίες δαπανούν/καταναλώνουν στην χώρα που έστω και προσωρινά ευρίσκονται επηρεάζοντας έτσι το γενικότερο εισόδημα και την οικονομική κατάσταση της περιοχής όπου ευρίσκονται.

Έτσι μόνο κατά προσέγγιση μπορούμε να αξιοποιήσουμε τις πληροφορίες που σχετίζονται με την τουριστική ζήτηση και μάλιστα με πολύ μεγάλο σκεπτικισμό, δεδομένου ότι και αυτές οι καταγραφόμενες είναι σχεδόν πάντα ετεροχρονισμένες και «παρωχημένες».

Ο ταξιδιώτης επισκέπτης ως τουρίστας ή εκδρομέας αποτελεί για την τουριστική ζήτηση τον βασικότερο παράγοντα επάνω στον οποίο στηρίζεται ολόκληρο το «σύστημα τουρισμού», δηλαδή αυτό της παραγωγής και διάθεσης του προϊόντος «τουριστικό ταξίδι».

Η έννοια του «συστήματος τουρισμού» καλύπτει χωρικά τις χωρικές και λειτουργικές σχέσεις τεσσάρων βασικών αναπτυξιακών παραμέτρων:

α) τους τουρίστες των χωρών προέλευσης (αγορές ή πηγές τουρισμού), β) τα δίκτυα τουριστικής διακίνησης / προσπέλασης, γ) τις χώρες ή περιφέρειες προορισμού (τόπους υποδοχής τουριστών) και δ) τα σχήματα οργάνωσης της τουριστικής βιομηχανίας. (Π. Κομίλης 1999).

Ο τουρισμός ανήκει στις υπηρεσίες που και αυτές ανήκουν στον τριτογενή τομέα παραγωγής. Λόγω της σημαντικής του συνεισφοράς στην εθνική οικονομία χρησιμοποιείται ο όρος «βιομηχανία» για να δειχθεί το μέγεθος και η σημασία αυτού στην πορεία για ανάπτυξη κάθε χώρας.

Τουριστική βιομηχανία δε είναι η «οργάνωση αναψυχής και διασκέδασης για τους τουρίστες (πρόσωπα που ταξιδεύουν για διασκέδαση ή /και ευχαρίστηση)» (Β. Ρούπας, 1997).

Ο παλαιότερος ορισμός, που συνδεόταν με μια προηγούμενη οικονομική πραγματικότητα, ταύτιζε την βιομηχανία με τη μεταποίηση, κυρίως στην Ευρώπη. Στις Η.Π.Α. όμως η βιομηχανία περιελάμβανε κάθε κλαδική και επιχειρηματική δραστηριότητα. Στις μέρες μας είναι δύσκολο να γίνει διάκριση μεταξύ μεταποίησης και υπηρεσιών. Η αναδιάρθρωση και η μείωση του μεγέθους των μεταποιητικών επιχειρήσεων επιτρέπει την ανάδυση νέων δραστηριοτήτων στον τομέα των υπηρεσιών, που συνδέονται στενά με τις αντίστοιχες μεταποιητικές δραστηριότητες. Έχει πάντως προταθεί, από πλευράς του Ο.Ο.Σ.Α., ο όρος «βιομηχανία» να χρησιμοποιείται με την ευρύτερη έννοια του όρου, περιλαμβάνοντας κάθε κλαδική και οικονομική δραστηριότητα. (Γ. Καλογήρου, 1998).

Μεθοδολογία

Η άντληση των πληροφοριών για την εργασία αυτή βασίστηκε σε στοιχεία που ελήφθησαν από προσωπικές συνεντεύξεις με διάφορα πρόσωπα αρμόδια σε θέματα τουρισμού, δημοσιευμένη βιβλιογραφία για τον τουρισμό, διάφορες μελέτες που έγιναν από ερευνητικά κέντρα για το θέμα αυτό, περιοδικά, εφημερίδες, ενημερωτικά φυλλάδια, Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Υπουργείο Ανάπτυξης, Ε.Ο.Τ., Ε.Τ.Β.Α., Ε.Σ.Υ.Ε., Αγροτική Τράπεζα, Νομαρχία Μεσσηνίας, Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος, Δημοτική Επιχείρηση Τουριστικής Ανάπτυξης Καλαμάτας, Τουριστική Αστυνομία, Κρατικό Αερολιμένα Μεσσηνίας, κ.α. Έγιναν δε αρκετές επισκέψεις στον νομό και αντλήθηκαν πληροφορίες, και από τους κατοίκους αλλά και από τους διάφορους επαγγελματίες διαφόρων περιοχών του νομού. Επίσης στις περιηγήσεις μου στον νομό εντοπίστηκαν προβλήματα σχετικά με τις υποδομές, το περιβάλλον, τα διάφορα ξενοδοχειακά καταλύματα κ.α. στα οποία και θα αναφερθώ κατωτέρω. Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι οι προσωπικές συνεντεύξεις κανονίστηκαν κατόπιν τηλεφωνικών επαφών και βοήθειας φιλικών προσώπων με προσβάσεις σε διάφορες πηγές και φορείς. Η χρήση FAX για αποστολή πληροφοριών ήταν περιορισμένη.

Η άντληση των πληροφοριών, από τους επίσημους κυρίως φορείς, αντιμετώπισθηκε πολλές φορές με καχυποψία και έτσι δεν έδωσαν, κατά την γνώμη μου, όλες τις ζητηθείσες πληροφορίες ή τις έδωσαν τροποποιημένες κατά το δοκούν. Επίσης αρκετές φορές ήταν ασαφείς και ελλιπείς με αποτέλεσμα να αναζητηθούν

εναλλακτικοί τρόποι προσέγγισης της πραγματικότητας με σημαντική χρονική καθυστέρηση στην εκπόνηση της εργασίας.

Ακόμα τα στοιχεία που ελήφθησαν από την ΕΣΥΕ δεν είναι πολύ πρόσφατα, επειδή οι αρμόδιες υπηρεσίες της καθυστερούν στην επεξεργασία των στοιχείων που έχουν, με αποτέλεσμα τα δεδομένα να αποκλίνουν μερικώς από την σημερινή πραγματικότητα, γεγονός που πρέπει να έχει κάποια μικρή βαρύτητα στα συμπεράσματα.

Δομή της εργασίας

Η παρουσίαση της εργασίας αυτής αρχίζει με τον Πρόλογο, στη συνέχεια γίνεται η Εισαγωγή στον τουρισμό, όπου αναφέρονται μερικές γενικές έννοιες και ορισμοί, ακολουθεί η Μεθοδολογία η ο τρόπος συγκέντρωσης των πληροφοριών από τις διάφορες πηγές, η Δομή της εργασίας, η παρουσίαση των πέντε Κεφαλαίων και τέλος ο επίλογος και οι διάφορες πηγές πληροφοριών. Ειδικότερα ως προς την παρουσίαση των πέντε Κεφαλαίων έχουμε:

Στο πρώτο Κεφάλαιο παρουσιάζονται τα κύρια χαρακτηριστικά του τουριστικού τομέα. Το Κεφάλαιο αυτό αποτελείται από δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος εξετάζονται: α) τα είδη του τουρισμού, όπως ο τουρισμός αναψυχής, ο επαγγελματικός τουρισμός, ο τουρισμός υγείας, ο εσωτερικός και ο εξωτερικός, β) ο μαζικός τουρισμός, λόγω της μεγάλης του σημασίας στην διαμόρφωση του σημερινού «κλίματος» του τουρισμού και στην διαμόρφωση της τουριστικής πολιτικής, γ) οι διάφορες μορφές εναλλακτικού τουρισμού, όπως ο αγροτουρισμός, ο πολιτιστικός τουρισμός, ο φυσιολατρικός τουρισμός, ο αθλητικός τουρισμός, ο χειμερινός-ορεινός τουρισμός, ο εκπαιδευτικός τουρισμός, ο συνεδριακός τουρισμός, ο τουρισμός παραχείμασης τρίτης ηλικίας, ο τουρισμός υγείας, ο κοινωνικός τουρισμός, ο θαλάσσιος τουρισμός, ο οικοτουρισμός, ο τουρισμός που σχετίζεται με τις γαστρονομικές απολαύσεις και το κρασί (γαστρονομία, οίνος) και ο τουρισμός περιπέτειας, δ) οι φορείς που εμπλέκονται στην τουριστική διαδικασία, ιδιωτικοί και δημόσιοι, ε) η σχέση του τουρισμού με την περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη και τα προβλήματα που προκύπτουν από την υπερβολική συγκέντρωση πληθυσμού σε ορισμένες περιοχές, την εποχικότητα, τις διάφορες περιφερειακές ανισότητες κλπ., στ) οι θετικές και αρνητικές επιπτώσεις που προκαλεί ο τουρισμός στην οικονομία, στην κοινωνία και γενικά στο περιβάλλον. Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζονται και σχολιάζονται τα γενικά χαρακτηριστικά του τουρισμού στην Ελλάδα με στοιχεία που ελήφθησαν από επίσημους φορείς πληροφοριών και ερευνητικά κέντρα.

Στο δεύτερο Κεφάλαιο αναλύεται η φυσιογνωμία του νομού Μεσσηνίας σε σχέση με την ιστορία, την μορφολογία, το κλίμα, τις υποδομές, την ανεργία, την απασχόληση, το εισόδημα και δίνεται μία αναλυτικότερη παρουσίαση των σημαντικότερων περιοχών του νομού με πληροφορίες που προήλθαν κυρίως από τοπικούς φορείς και ενημερωτικά τουριστικά φυλλάδια.

Στο τρίτο Κεφάλαιο, το οποίο αποτελεί και το κύριο Κεφάλαιο της εργασίας, γίνεται παρουσίαση της τουριστικής υποδομής, των τουριστικών πόρων, της απασχόλησης στον τουρισμό, της τουριστικής κίνησης και σχολιάζονται τα αποτελέσματα και σε σχέση με τα ίδια χαρακτηριστικά όλης της χώρας. Στην συνέχεια

περιγράφονται οι ιδιωτικές επενδύσεις που έγιναν τα τελευταία χρόνια στον νομό και γίνεται αναφορά στο Νομοθετικό Πλαίσιο που διέπει τις τουριστικές επενδύσεις. Επί πλέον παρουσιάζονται στοιχεία από δύο μελέτες που έγιναν στο παρελθόν σχετικά με την τουριστική ανάπτυξη της Μεσσηνίας και την δημιουργία Π.Ο.Τ.Α.

Στο τέταρτο Κεφάλαιο διατυπώνονται οι προβληματισμοί, οι διαπιστώσεις και τα συμπεράσματα σχετικά με την πορεία κάποιων έργων, την τουριστική υποδομή, την απασχόληση, την ανεργία, την έλλειψη νερού κλπ.

Στο πέμπτο Κεφάλαιο γίνονται προτάσεις σχετικά με την περαιτέρω αξιοποίηση διαφόρων περιοχών και διαφόρων μορφών τουρισμού που μπορεί να έχουν εφαρμογή σε αυτές ή γενικά στον νομό, όπως ορεινός, συνεδριακός, πολιτιστικός, αγροτουρισμός κλπ.

Κεφάλαιο 1

Κύρια χαρακτηριστικά του Τουριστικού Τομέα

A 1

α) Είδη τουρισμού

Ανάλογα με τα κίνητρα που ωθούν τα άτομα να μετακινούνται και να καταναλώνουν τα διάφορα ετερογενή προϊόντα, τόσο στο εξωτερικό όσο και στο εσωτερικό μιας χώρας ή περιοχής, μπορούμε να ταξινομήσουμε τον τουρισμό στις εξής μεγάλες ομάδες (Σ. Βαρβαρέσος, 2000:72):

- Τουρισμός αναψυχής, με υποομάδες: τον τουρισμό αναζωογόνησης και ανάπαυσης, τον πολιτιστικό τουρισμό, τον αθλητικό τουρισμό, τον γαστρονομικό τουρισμό, τον κληρονομικό τουρισμό, τον τουρισμό των φεστιβάλ, τον θρησκευτικό τουρισμό, τις οικογενειακές επισκέψεις κ.λ.π.
- Επαγγελματικός τουρισμός, με υποομάδες: τον επιστημονικό τουρισμό, τον συνεδριακό τουρισμό, τον τεχνικό τουρισμό, τον τουρισμό των εκθέσεων, τον τουρισμό των σεμιναρίων κ.λ.π.
- Τουρισμός υγείας, με υποομάδες: τον τουρισμό ανάπαυσης, τον ιαματικό-θεραπευτικό τουρισμό, τον τουρισμό «υγιεινής και φυσικής διαβίωσης», τον τουρισμό θαλασσοθεραπείας, τον τουρισμό για άτομα με ειδικές ανάγκες, κ.λ.π.

Ακόμη μπορούμε να έχουμε και άλλες διακρίσεις τουρισμού με κριτήρια όπως:

- Το μεταφορικό μέσο, που περιλαμβάνει τον αεροπορικό τουρισμό, τον ατμοπλοϊκό τουρισμό, τον σιδηροδρομικό τουρισμό, τον αυτοκινητικό τουρισμό, τον ποδηλατικό τουρισμό, τον περιπατητικό τουρισμό, κ.λ.π.
- Τον προορισμό, που αναλύεται σε παραθαλάσσιο τουρισμό, σε παραλίμνιο τουρισμό, σε ορεινό τουρισμό, σε τουρισμό υπαίθρου, σε τουρισμό πόλεων, σε εσωτερικό ή ημεδαπό τουρισμό και σε διεθνή ή αλλοδαπό.

Η κατηγορία αυτή έχει σχέση με τον τόπο και χρόνο που αναπτύσσεται η συγκεκριμένη δραστηριότητα (χωροχρονικά).

- Το μέγεθος της ομάδας, με ανάλυση στον μαζικό τουρισμό* (θα αναπτυχθεί ιδιαίτερα στη συνέχεια) και στον ατομικό τουρισμό
- Την διάρκεια, που περιλαμβάνει τον τουρισμό παραμονής, τον περαστικό τουρισμό και τον τουρισμό weekend
- Το τουριστικό κατάλυμα, με ανάλυση σε τουρισμό: ξενοδοχείου, πανδοχείου, κάμπινγκ, μπανγκαλόου και διαμερισμάτων, δεύτερης κατοικίας, οργανωμένων τουριστικών χωριών (clubs), ενοικιαζόμενων δωματίων, γιοτ ή κρουαζιερόπλοιου κ.λ.π.
- Την ηλικία, με ανάλυση στον τουρισμό των νέων και της τρίτης ηλικίας
- Τον προϋπολογισμό των διακοπών, που περιλαμβάνει τον τουρισμό πολυτελείας, τον κοινωνικό τουρισμό κ.λ.π.

Ακόμη ο τουρισμός διακρίνεται σε Εσωτερικό και Εξωτερικό:

- Ο Εσωτερικός περιλαμβάνει εκδρομές μικρής ή μεγάλης διάρκειας, παραμονή σε παραθεριστικά κέντρα, σε λουτροπόλεις κ.λ.π.
- Ο Εξωτερικός αναφέρεται σε οργάνωση εκδρομών σε ξένες χώρες είτε για επίσκεψη μόνο, είτε για παραμονή. (Β. Ρούπας, 1997).

Επειδή ο μαζικός τουρισμός έχει μια ιδιαιτερότητα σε σχέση με τις άλλες μορφές τουρισμού, κρίνεται σκόπιμο να επεκταθούμε στην ανάλυσή του.

β) Μαζικός Τουρισμός:

Βασικό χαρακτηριστικό του μαζικού τουρισμού αποτελεί η ομαδική συμμετοχή των τουριστών στις διάφορες φάσεις της τουριστικής δραστηριότητας. Η ιδιαιτερότητά του έγκειται στον τρόπο οργάνωσης του ταξιδιού και στον επιλεγμένο τόπο διακοπών (Σ. Βαρβαρέσος, 2000:74). Πρόκειται βασικά για μια «χωροχρονική» δραστηριότητα ενός φαινομένου, η οποία και εξηγεί κατά μεγάλο ποσοστό την αλματώδη εξέλιξη τόσο του εξωτερικού όσο και του εσωτερικού τουρισμού, φαινομένου που έμελλε να παίζει σπουδαίο ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη διαφόρων περιοχών και κρατών.

Πρέπει όμως να αναφερθεί ότι η έννοια του μαζικού τουρισμού αρχίζει να εμφανίζεται στο διάστημα 1950-1960. Διάστημα στο οποίο συμβαίνουν πολλές δομικές μεταβολές στις τουριστικές ροές που διαμορφώνονται.

Η θεαματική αύξηση του μαζικού τουρισμού ή οργανωμένου τουρισμού, όπως αλλιώς λέγεται, οφείλεται στην βιομηχανική εξέλιξη. Διάφορες εξελίξεις που έγιναν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο συνετέλεσαν στο φαινόμενο αυτό. Οι μεταβολές που έγιναν στην παραγωγή, στην παραγωγικότητα, στην αγοραστική δύναμη και στο βιοτικό επίπεδο, η αύξηση του μέσου όρου ζωής, η μείωση του χρόνου συνταξιοδότησης και της εβδομαδιαίας διάρκειας του χρόνου εργασίας καθώς και η αύξηση της διάρκειας των διακοπών με αποδοχές (εκδημοκρατισμός των διακοπών), οδήγησαν στην αύξηση του ελεύθερου χρόνου. Αυτό στην συνέχεια οδήγησε σε αύξηση των ατόμων για τουριστική μετακίνηση, αφού τους δόθηκε έτσι η δυνατότητα να καταναλώσουν τουριστικά αγαθά και υπηρεσίες στους τόπους που μετακινούνταν, δυνατότητα που πολλές κοινωνικές κατηγορίες δεν είχαν προηγουμένως και ήταν αποκλεισμένες από τις διακοπές.

Σημαντικοί, εξάλλου, είναι και άλλοι παράγοντες που συνέβαλαν στον «εκδημοκρατισμό» των διακοπών, όπως : οι τουριστικοί οδηγοί, ο πολλαπλασιασμός των ταξιδιωτικών οργανώσεων, η δημιουργία τουριστικής νομοθεσίας, η αύξηση του εισοδήματος, η αύξηση του ελεύθερου χρόνου, η ανάπτυξη και η διάδοση του σιδηροδρόμου, η ανάπτυξη της αυτοκινητοβιομηχανίας και η μείωση του κόστους ταξιδιού, οι πτήσεις charters, η βελτίωση των υπηρεσιών υποδοχής και οι διευκολύνσεις στα σύνορα, ο πολλαπλασιασμός των τουριστικών προϊόντων (banalisation), η βαθμιαία προσαρμογή των τουριστικών καταλυμάτων στις μεταβολές της ζήτησης, η δημιουργία μεγάλων ταξιδιωτικών οργανισμών και τελικά η κατάσταση διαρκούς ειρήνης (Π. Τσάρτας, 1996, Σ. Βαρβαρέσος, 2000:19).

γ) Μορφές εναλλακτικού τουρισμού

Η συστηματική καταγραφή και ανάλυση των χαρακτηριστικών του σύγχρονου τουρίστα μπορεί να μας οδηγήσει στην αποκάλυψη των διαφόρων αιτιών που οδηγούν το σημερινό τουρίστα στην τελική του απόφαση να πραγματοποιήσει το ταξίδι των διακοπών του. ✓

Εδώ και πολλά χρόνια, οι κάτοικοι των ανεπτυγμένων χωρών, απολαμβάνουν το αγαθό των πληρωμένων διακοπών. Η διαμόρφωση όμως της απόφασης πραγματοποίησης των διακοπών για το «πότε», «που» και για «πόσο χρονικό διάστημα», καθορίζεται από τον ίδιο τον εργαζόμενο αφού πρώτα εκτιμηθεί και ο παράγοντας της οικογενειακής του κατάστασης. Μέσα στο πλαίσιο αυτό της διαμόρφωσης των τελικών επιλογών κατά την δεκαετία του 1960, αναπτύχθηκε και έγινε κυρίαρχος του παιχνιδιού ο μαζικός τουρισμός, που συνήθως είναι οργανωμένος.

Αναμφίβολα ο μαζικός τουρισμός θα παραμείνει ισχυρός αφού ανταποκρίνεται στις επιθυμίες ενός μεγάλου ποσοστού της μεσαίας αστικής τάξης και εκφράζει ένα συνεχώς αυξανόμενο ποσοστό τουριστών από αναπτυσσόμενες χώρες. ✓

Την τελευταία εικοσαετία, τα ταξίδια που πραγματοποιούν τα άτομα κυρίως στις αναπτυγμένες χώρες έχουν αρκετά διαφοροποιηθεί από το αρχικό μοντέλο της μαζικότητας (μαζικός τουρισμός), υπακούοντας στον νόμο της εξέλιξης, δημιουργώντας έτσι νέα μοντέλα τουριστικής ανάπτυξης. Σταδιακά ο "Τουρισμός" μετατρέπεται σε "Τουρισμούς" καθώς τώρα οι επιλογές των τουριστών είναι περισσότερες και στα ερωτήματα-παράγοντες, που, πότε, πόσο χρονικό διάστημα, προστίθενται και νέοι παράγοντες-κίνητρα. Γίνονται περισσότερα ταξίδια μικρής διάρκειας που έχουν κίνητρα πολιτιστικά, περιβαλλοντικά και επαγγελματικά. Επίσης αναπτύσσονται και οι ειδικές μορφές τουρισμού με βασικά χαρακτηριστικά: α) τον σεβασμό της τοπικής κοινωνίας, β) του πολιτισμού, γ) του περιβάλλοντος, δ) την έμφαση στην ζωή στην ύπαιθρο, ε) τις ενεργητικές διακοπές που χαρακτηρίζονται από ένα σύμπλεγμα δραστηριοτήτων σχετικών με την άθληση, τον πολιτισμό, την φυσιολατρία κ.α. Αυτές οι εναλλακτικές και οι ειδικές μορφές τουρισμού πολλά μπορούν να προσφέρουν στην οικονομική ανάπτυξη των διαφόρων περιοχών αφού αποβλέπουν σε μια ηπιότερη τουριστική ανάπτυξη, πράγμα που τελικά θα ωφελήσει και τους κατοίκους των περιοχών αλλά και τους τουρίστες (Π. Κομίλης, Ν. Βαγιονής, 1999, Γ. Ζαχαράτος, 2000). ✓

Ο μεγάλος αριθμός των ειδικών μορφών τουρισμού σήμερα, αντικατοπτρίζει τη συνεχώς αυξανόμενη σημασία και θέση τους στην παγκόσμια αγορά του Τουρισμού. Εικοσιέξι (26) καταγραμμένες ειδικές μορφές Τουρισμού τον βοήθησαν να αποκτήσει ένα νόημα κοινωνικό, πολιτισμικό, επικοινωνιακό και η έμφαση σήμερα δίδεται στο «ταξίδι-νόημα» και όχι όπως στο παρελθόν στο «ταξίδι-φυγή». ✓

Η διάκριση του τουρισμού σε μορφές είναι αναγκαία προϋπόθεση για να εκτιμηθούν ακριβώς οι επιπτώσεις κάθε μορφής τουρισμού στο παραγωγικό σύστημα. ✓

Αναφέρονται οι ακόλουθες ειδικές μορφές τουρισμού: (Π.Τσάρτας, 1996, Save, 6/1997).

1. Κοινωνικός τουρισμός
2. Κοινωνικός τουρισμός επαγγελματικών ενώσεων
3. Αγροτουρισμός (διάφοροι τύποι)
4. Συμπλέγματα αγροτουρισμού σε σύγχρονους οικισμούς
5. Τουρισμός στην ύπαιθρο
6. Τουρισμός τρίτης ηλικίας (τουρισμός παραχείμασης)
7. Αθλητικός τουρισμός (διάφοροι τύποι)
8. Περιηγητικός τουρισμός
9. Θαλάσσιος τουρισμός (διάφοροι τύποι)
10. Οικολογικός τουρισμός (διάφοροι τύποι)
11. Τουρισμός υγείας και φυσικής ζωής
12. Ιαματικός τουρισμός
13. Πολιτιστικός τουρισμός
14. Εκπαιδευτικός τουρισμός
15. Θρησκευτικός τουρισμός
16. Συνεδριακός τουρισμός
17. Εκθεσιακός τουρισμός
18. Τουρισμός κινήτρων
19. Επαγγελματικός τουρισμός
20. Ορεινός τουρισμός
21. Χειμερινός τουρισμός
22. Γυμναστικός τουρισμός
23. Χρονομεριστική μίσθωση
24. Τουρισμός περιπέτειας
25. Τουρισμός σε οργανωμένα τουριστικά χωριά ειδικού τύπου (κλαμπ)
26. Τουρισμός σε θεματικά πάρκα /

Παρακάτω θα δώσουμε περισσότερα στοιχεία για μερικές από αυτές τις μορφές τουρισμού, διότι ο κατάλογος είναι μεγάλος, και ιδίως αυτών που είναι περισσότερο γνωστοί στη χώρα μας, χωρίς να μειώνεται η σημασία των υπολοίπων. Κατά την πορεία δε της εργασίας, όπου επιβάλλεται θα αναφερθούμε και σε αυτές δίνοντας περισσότερα στοιχεία. Ειδικότερα, θα αναφερθούμε στις κάτωθι εναλλακτικές μορφές τουρισμού: Αγροτουρισμός, Πολιτιστικός Τουρισμός, Φυσιολατρικός Τουρισμός, Αθλητικός Τουρισμός, Χειμερινός-Ορεινός Τουρισμός, Εκπαιδευτικός Τουρισμός, Συνεδριακός Τουρισμός, Τουρισμός Παραχείμασης-Τρίτης Ηλικίας, Τουρισμός Υγείας, Κοινωνικός Τουρισμός και Θαλάσσιος-Ναυτικός Τουρισμός.

Πάντως, πρέπει να σημειωθεί ότι η ταξινόμηση των διάφορων μορφών τουρισμού σε κατηγορίες από τους διάφορους μελετητές είναι αρκετά δογματική, επειδή δεν λαμβάνουν υπόψη τους, ότι ο τουρίστας ταξιδεύει, συνήθως, για περισσότερους από έναν λόγους και ότι η τουριστική συμπεριφορά του δεν αντιπροσωπεύει πάντα την αιτία για την οποία ταξιδεύει (Δ.Λαγός, 1996).

Στη συνέχεια θα εξηγήσουμε τις διάφορες μορφές τουρισμού, που αναφέρθηκαν ανωτέρω:

Αγροτουρισμός

Αγροτουρισμός είναι εκείνη η τουριστική δραστηριότητα που αναπτύσσεται σε χώρο μη αστικό από τους απασχολούμενους κυρίως στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα και ειδικότερα σε οικογενειακής ή συνεταιριστικής μορφής μικρές τουριστικές μονάδες παροχής αγαθών και υπηρεσιών, με σκοπό την ενίσχυση του αγροτικού εισοδήματος και της τοπικής οικονομίας, τόσο από την εκμετάλλευση των τουριστικών καταλυμάτων (ενοικιαζόμενα δωμάτια, pensions, ξενώνες, camping) όσο και από την τροφοδοσία των τουριστικών μονάδων με προϊόντα τοπικής παραγωγής γεωργικών συνεταιρισμών (Γ.Βαφειάδης, Χρ. Κοντογεώργος, Λ. Παπακωνσταντινίδης, 1992).

Σε ένα πρόγραμμα αγροτουρισμού μπορούν να συμβάλλουν με κάθε τρόπο, από πλευράς κεντρικού σχεδιασμού και παρακολούθησης, το Υπουργείο Γεωργίας, η Αγροτική Τράπεζα, ο Ε.Ο.Τ., η ΠΑΣΕΓΕΣ, το Υπουργείο Χωροταξίας κ.λ.π., ενώ σε περιφερειακό-τοπικό επίπεδο, μπορούν να δραστηριοποιηθούν η Νομαρχία, Δημοτικές και Κοινοτικές Αρχές, συνεταιρισμοί, τοπικοί πολιτιστικοί σύλλογοι, κ.α. κυρίως σε σχέση με την φάση της υλοποίησης. Κοινό σημείο αυτών των φορέων είναι η αναπτυξιακή τους αποστολή στα πλαίσια της οποίας εξετάζεται και η δυνατότητα αγροτουριστικής ανάπτυξης.

Πολιτιστικός Τουρισμός

Αυτή η «ήπια» μορφή τουρισμού αναφέρεται στην ανάδειξη και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς-παράδοσης και των αρχαιολογικών, ιστορικών και αρχιτεκτονικών μνημείων μιας περιοχής. Ο επισκέπτης επιμορφώνεται ερχόμενος σε άμεση επαφή με την ιστορία ενός τόπου, ενώ ταυτόχρονα διαδίδεται και διαφυλάσσεται η πολιτιστική του κληρονομιά και παράδοση.

Η χάραξη μιας μακροπρόθεσμης και συστηματικής περιφερειακής πολιτιστικής πολιτικής, βασισμένης στις απαιτήσεις των σύγχρονων επιστημονικών απόψεων, προϋποθέτει, κατά κύριο λόγο, πλήρη και συνθετική γνώση όλων των δεδομένων του πολιτιστικού γίγνεσθαι.

Η επέκταση και η αναβάθμιση της πολιτιστικής υποδομής στην περιφέρεια αμβλύνει το περιφερειακό πολιτιστικό πρόβλημα και διαμορφώνει ανοδικά τους πολιτιστικούς δείκτες των χωρικών μονάδων (Κόνσολα, 1992).

Η συμμετοχή των πολιτών στα πολιτιστικά δρώμενα διαμορφώνει την «πολιτιστική δημοκρατία». Οι πολιτιστικές δραστηριότητες που αναπτύσσονται σε κάθε περιοχή, με την ενεργό συμμετοχή των πολιτών στη λήψη πολιτιστικών αποφάσεων, οδηγούν τους ανθρώπους σε πιο ευαίσθητους χώρους σκέψης και

φιλοσοφίας και διαμορφώνουν προς το «καλαίσθητο» την προσωπικότητα του πολίτη ολοκληρώνοντάς την.

Η πολυπολιτισμικότητα των κοινωνιών δημιουργεί διαφορές που για την επίλυσή τους δεν επιζητούνται μόνο οικονομικά κριτήρια αλλά πλέον και πολιτιστικά. Γεγονότα όπως: η κατάρρευση του «ανατολικού» κόσμου και η μεγάλη μετακίνηση οικονομικών, και όχι μόνο, μεταναστών που επακολούθησε, η εμφάνιση εθνικιστικών και αποσχιστικών κινημάτων, η παγκοσμιοποίηση και κυρίως η προσπάθεια της Ευρώπης να αποκτήσει την ιδιαίτερή της ταυτότητα μέσα από την ποικιλία των πολιτισμών που την απαρτίζουν, αποτελούν θέματα ειδικής προσοχής και αντιμετώπισης.

Ο πολιτισμός αποτελεί θεμελιώδη αξία για την Ευρώπη. Η ποικιλομορφία της πολιτισμικής κληρονομιάς της Ευρώπης είναι ένα από τα πολυτιμότερα πλεονεκτήματά της. Αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο της ταυτότητά της. Είναι η δύναμή της. Η σημασία του αναγνωρίζεται για πρώτη φορά το 1993, στη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (γνωστή ως Συνθήκη του Μάαστριχ), και ενισχύεται με την Συνθήκη του Άμστερνταμ. Στόχος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα αυτό δεν είναι να υποκαταστήσει τη δράση σε εθνικό επίπεδο αλλά, αντίθετα, να τη συμπληρώσει και να την στηρίξει. Θέματα, όπως η βελτίωση της γνώσης και της διάδοσης του πολιτισμού και της ιστορίας των Ευρωπαϊκών λαών, η διατήρηση και προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς, οι μη εμπορικές πολιτισμικές ανταλλαγές και η καλλιτεχνική και λογοτεχνική δημιουργία (συμπεριλαμβανομένου και του οπτικοακουστικού τομέα) είναι δράσεις που αναλαμβάνονται και υποστηρίζονται από την Ευρώπη. Προγράμματα, όπως: το Raphael, το Καλειδοσκόπιο και το Agiane, έχουν διαμορφωθεί από την κοινότητα για τον πολιτισμό και έχουν προταθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να περιληφθούν στο γενικό πρόγραμμα για τον πολιτισμό 2000-2004 (Μ. Καμχής, 1999).

Ένα στοιχείο της μεταμοντέρνας πολιτισμικής πολιτικής-διαχείρισης είναι η στροφή από την οικονομική προς την πολιτισμική διάσταση του θέματος. Σήμερα δηλαδή ολοένα και περισσότερο επιζητούμε την επίλυση των διαφορών που ενδεχόμενα να προξενεί η πολυπολιτισμικότητα των κοινωνιών όχι μόνο με αφετηρία την οικονομία (εξεύρεση εργασίας) αλλά και με αφετηρία στον πολιτισμό.

Μπορούν να αναφερθούν αρκετές δραστηριότητες που σχετίζονται με αυτή την μορφή του τουρισμού, όπως:

Ανάπτυξη του χώρου του θεάματος (κινηματογράφοι, λέσχες, τοπικά θέατρα).

Ανάπτυξη εκδηλώσεων θέασης και ακροάματος (τοπικές ορχήστρες, χορωδίες, μουσικές εκδηλώσεις, εκθέσεις έργων τέχνης).

Ανάπτυξη της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης και παιδείας (ωδεία, σχολές χορού, εικαστικά εργαστήρια, θεατρικά εργαστήρια).

Διατήρηση και προβολή της παράδοσης και της πολιτιστικής κληρονομιάς (εργαστήρια λαϊκής τέχνης, παραδοσιακά χορευτικά σχήματα, εκμάθηση

λαϊκών μουσικών οργάνων, εργαστήρια βυζαντινής αγιογραφίας, αποκαταστάσεις παλαιών κτιρίων ή/και οικιστικών συνόλων).

Παρεμβάσεις για βελτίωση του αστικού ιστού(πεζοδρομήσεις, διαμόρφωση χώρων πρασίνου κ.α.) με σκοπό να διευκολύνονται οι πολίτες και επισκέπτες και να αναπτύσσονται στους διαμορφωμένους χώρους δραστηριότητες σχετικές με την ψυχαγωγία και την αναβάθμιση του επιπέδου διαβίωσης στη πόλη (Ο. Τσακηρίδη 1996: 83).

Φυσιολατρικός Τουρισμός

Η αξιοποίηση των φυσικών πόρων μιας περιοχής για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων σε μικρή κλίμακα αναφέρεται σε αυτή την μορφή τουρισμού. Μπορούν να αναφερθούν μερικές τέτοιες δραστηριότητες, όπως: επισκέψεις και περίπατοι σε σπήλαια, βιότοπους, αισθητικά δάση και μνημεία της φύσης, ιαματικές πηγές, σπηλαιολογία, παρατήρηση πτηνών και κάθε είδους ζώων, κ.α. Επίσης η άμεση επαφή με την φύση μπορεί να κάνει τον επισκέπτη να γνωρίσει την πανίδα, την χλωρίδα και τα ιδιαίτερα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά μιας περιοχής, όπως: σπάνια βότανα, φυτά και λουλούδια, λίμνες, θάλασσες, ποτάμια, πετρώματα, σπήλαια κ.α. (Save, 4/1997).

Αθλητικός Τουρισμός

Η διευκόλυνση παρακολούθησης αθλητικών αγώνων ή συμμετοχής σε αθλητικές δραστηριότητες, όπως καλαθόσφαιρα, ποδόσφαιρο, αγωνίσματα στίβου, κ.α., σε τοπικό, εθνικό ή διεθνές επίπεδο(τοπικοί αγώνες ή συναντήσεις, πανευρωπαϊκοί αγώνες, ολυμπιακοί αγώνες), σχετίζονται με τον αθλητικό τουρισμό. Άνθρωποι διαφόρων ηλικιών και εθνικοτήτων έρχονται σε επαφή ανταλλάσσοντας εμπειρίες, γνώσεις και ενδιαφέροντα συμβάλλοντας στην ανάπτυξη ενός πολυπολιτισμικού περιβάλλοντος, φαινόμενο ιδιαίτερα παρατηρούμενο τελευταία. Σαν αποτέλεσμα αυτών των δραστηριοτήτων δημιουργείται μια δυναμική που εξυπηρετεί τόσο τον επισκέπτη-τουρίστα, όσο και την τουριστική περιοχή που είναι τόπος προορισμού. Δραστηριότητες που σχετίζονται με τον αθλητικό τουρισμό είναι: η κατασκευή αθλητικών εγκαταστάσεων, η κατασκευή ξενοδοχειακής υποστήριξης για τους επισκέπτες, η δημιουργία χώρων στάθμευσης οχημάτων, διάφορα καταστήματα για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών, κ.α.

Χειμερινός-Ορεινός Τουρισμός

Ο χειμερινός τουρισμός είναι συνυφασμένος, κυρίως, με τα χιονοδρομικά κέντρα και με τις τουριστικές δραστηριότητες που διεξάγονται στην διάρκεια του χειμώνα. Μια από τις μορφές χειμερινού τουρισμού είναι ο ορειβατικός τουρισμός και οι διακοπές σε ορεινά θέρετρα, που αποτελούν το σύνολο των δραστηριοτήτων οι οποίες εκδηλώνονται στις ορεινές περιοχές και διεξάγονται σε όλη την διάρκεια του έτους. Μερικά αθλήματα που σχετίζονται με τον χειμερινό τουρισμό είναι: η χιονοδρομία (ski), η παγοδρομία, η ελκηροδρομία. Κάποια άλλα μπορούν να είναι

σπορ όλου του έτους, όπως: η αναρρίχηση, η τοξοβολία, η ιππασία, η ποδηλασία βουνού, το αλεξίπτωτο πλαγιάς(παραπέντε). Επίσης δραστηριότητες «περιπέτειας» αποτελούν: τα παιχνίδια προσανατολισμού, η διάσχιση φαραγγιού, οι διαδρομές με αυτοκίνητα 4X4 και οι εξερευνήσεις σε δύσβατα μέρη. Ακόμα μέρος του όλου ορεινού τουρισμού μπορεί να αποτελεί και η περιβαλλοντική εκπαίδευση. (Save 5/1997, E.O.T. Μεσσηνίας).

Εκπαιδευτικός Τουρισμός

Αυτή η μορφή τουρισμού απευθύνεται σε όλους τους πολίτες, σπουδαστές ή μη και έχει σαν σκοπό να κάνει γνωστά τα ιστορικά και λαογραφικά στοιχεία, την πανίδα και χλωρίδα, την αρχιτεκτονική κληρονομιά κ.ά. ενός τόπου ή μιας περιοχής.

Οι επισκέψεις σε ιστορικά μνημεία και σε αρχαιολογικούς χώρους, σε αρχαιολογικά και σε λαογραφικά μουσεία, σε περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλους κ.λ.π. αποτελούν δραστηριότητες που σχετίζονται με αυτή την μορφή τουρισμού. Εδώ σημαντικό ρόλο μπορούν να παίξουν τα Αγροτουριστικά καταλύματα, για την διαμονή των ενδιαφερομένων (Save, 1997).

Συνεδριακός Τουρισμός

Ο συνεδριακός τουρισμός αποτελεί διεθνώς μια από τις πιο συναλλαγατοφόρες μορφές τουρισμού. Οι επισκέπτες είναι κατά βάση μεσαίων και υψηλών εισοδημάτων και μαζί με την συνοδεία τους (οικογένειες) επηρεάζουν τις τοπικές αγορές δαπανώντας σημαντικά ποσά για εστιατόρια, αγορές, εκδρομές, κ.λ.π.

Ο συνεδριακός τουρισμός περιλαμβάνει τα θερινά σχολεία επιμόρφωσης, τα σεμινάρια εξειδίκευσης-ενημέρωσης των στελεχών διαφόρων οργανισμών σε θέματα επιστημονικά, τεχνολογικά, περιβαλλοντικά, διοικητικά, κ.α. Ακόμα περιλαμβάνει ταξίδια κινήτρων, τα οποία προσφέρουν στους υπαλλήλους, τα στελέχη και τους συνεργάτες τους μεγάλες επιχειρήσεις, ως ανταμοιβή ή επιβράβευση για την απόδοσή τους ή για αξιόλογες υπηρεσίες. Οι συμμετέχοντες μπορεί να είναι επιχειρηματίες, στελέχη επιχειρήσεων, ειδικοί επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων, κ.λ.π. Αν δε ο συνεδριακός τουρισμός συνδυασθεί με άλλες μορφές τουρισμού, όπως ο χιονοδρομικός ή ο θαλάσσιος τουρισμός, μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο στην αναπτυξιακή πορεία μιας περιοχής. (Save 1997).

Ο συνεδριακός τουρισμός δίνει την δυνατότητα επέκτασης της τουριστικής περιόδου σε όλο το έτος, σταματώντας την ύπαρξη του εποχιακού τουρισμού με όλες τις οικονομικές του συνέπειες. Ακόμα, μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο ιδιαίτερης προβολής και διαφήμισης για την χώρα μας, πέρα από τα κλασικά και παραδοσιακά δεδομένα (π.χ. ήλιος, θάλασσα, αρχαιότητες, κ.λ.π.). Επίσης είναι σε θέση το ειδικό αυτό τουριστικό «κοινό», που επί πλέον είναι υψηλής εισοδηματικής στάθμης, να αποδώσει συναλλαγματικά ένα σημαντικό οικονομικό όφελος. (Π. Λύτρας, 1983, σ. 59-60).

Τουρισμός Παραχείμασης-Τρίτης ηλικίας.

Ο τουρισμός αυτός αναφέρεται στην τρίτη ηλικία και ιδιαίτερα σε συνταξιούχους οι οποίοι δεν έχουν χρονικό περιορισμό για τις διακοπές τους. Οι ηλικιωμένοι αυτοί επιζητούν κάποια μέρη πιο ήπια για να περάσουν τον χειμώνα τους, κυρίως για λόγους υγείας. Συνήθως επιζητούν τόπους με ηλιοφάνεια ή με ιαματικά λουτρά, ο συνδυασμός των οποίων συμβάλλει και στην τελική απόφασή τους (PRISMA 1995).

Τουρισμός Υγείας

Αυτή η μορφή τουρισμού αναφέρεται σε όσους επιθυμούν και μπορούν να περάσουν κάποια διαστήματα της ζωής τους είτε σε θερμαλιστικές περιοχές είτε σε παραθαλάσσιες περιοχές με σκοπό την θεραπεία τους από κάποια ασθένεια ή την φυσική και ψυχική τους ανανέωση.

Οι θερμαλιστικές περιοχές είναι οι περιοχές εκείνες όπου υπάρχουν ιαματικές πηγές (θερμά λουτρά), κατάλληλες με τα διάφορα συστατικά τους για θεραπεία διαφόρων παθήσεων, όπως: ρευματισμοί, αρθροπάθειες, τραυματικές δυσμορφίες, αγκυλώσεις, γυναικολογικές παθήσεις, δερματικά νοσήματα, κ.ά. Αφορούν όλες τις ηλικίες αλλά κυρίως τα ηλικιωμένα άτομα τα οποία και λόγω προχωρημένης ηλικίας παρουσιάζουν τα περισσότερα προβλήματα υγείας.

Οι παραθαλάσσιες περιοχές ενδείκνυνται για θαλασσοθεραπεία, όπου με τα θαλάσσια λουτρά τα άτομα: ανακτούν και διατηρούν την φυσική τους κατάσταση, προλαμβάνουν τις καρδιο-αγγειακές παθήσεις, χαλαρώνουν και καταπολεμούν το άγχος και την υπερκόπωση, καταπολεμούν τις κυτταρίτιδες και τις φλεβίτιδες, θεραπεύουν παθήσεις της σπονδυλικής στήλης, κ.ά.

Στα σύγχρονα κέντρα θαλασσοθεραπείας αυτών των περιοχών συνδυάζεται η υψηλή τεχνολογία με την εξειδικευμένη ιατρική και την αισθητική ομορφιά της περιοχής.

(B. Ρούπας 1997: 254-257, Save 1997).

Κοινωνικός Τουρισμός

Ο κοινωνικός τουρισμός αναφέρεται στην δραστηριότητα του κράτους ή κάποιων άλλων φορέων (συνδικαλιστικά σωματεία) να παρέχουν, δωρεάν ή με πολύ χαμηλές τιμές, διακοπές σε άτομα που χρειάζονται οικονομική υποστήριξη. Πρόκειται κυρίως για άτομα χαμηλών εισοδηματικών τάξεων που αδυνατούν ή δυσκολεύονται να δαπανήσουν κάποια ποσά για τις διακοπές τους σε μέρη που χωρίς αυτή την κοινωνική βοήθεια δεν θα μπορούσαν να απολαύσουν(π.χ. συνταξιούχοι, μικροεισοδηματίες, άνεργοι, άτομα με ειδικές ανάγκες, κ.λ.π.). Οι διακοπές αυτές αποτελούν τμήμα του εσωτερικού τουρισμού και είναι επιδοτούμενες ή επιχορηγούμενες.

Ο κοινωνικός τουρισμός συνδυάζεται και με άλλες μορφές τουρισμού για να έχει το καλλίτερο αποτέλεσμα, όπως: ιαματικό, αγροτουρισμό, εκπαιδευτικό, κ.ά. Στα

δε προγράμματα του κοινωνικού τουρισμού συμμετέχουν ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα δωμάτια και διαμερίσματα καθώς και campings. Η διάρκεια των διακοπών του κοινωνικού τουρισμού μπορεί να είναι από 3-7 μέρες. Σκοπός δε είναι η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και η υποβοήθηση λειτουργίας των ξενοδοχειακών μονάδων, κυρίως τις περιόδους χαμηλής ζήτησης του τουριστικού προϊόντος. (ΕΟΤ, ενημερωτικά φυλλάδια).

Θαλάσσιος Τουρισμός

Σαν θαλάσσιο τουρισμό, συνήθως, εννοούμε τρεις βασικές κατηγορίες: την ακτοπλοΐα, που διενεργείται με τα επιβατηγά οχηματαγωγά πλοία των θαλάσσιων συγκοινωνιών, τα κρουαζιερόπλοια και το γιώτινγκ, που διενεργείται από επαγγελματικά τουριστικά σκάφη και θαλαμηγούς.

Ειδικά στην περίπτωση της Ελλάδος, η ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού είναι πολύ σημαντική για την εθνική άμυνά της, ιδιαίτερα στο χώρο του Αιγαίου, όπου υπάρχει ο ανταγωνισμός της Τουρκίας. (Γ. Βερνίκος, 1998).

Οι κρουαζιέρες οργανώνονται από τους λεγόμενους "tour operators" (ναυλομεσίτες ή brokers για τον θαλάσσιο τουρισμό), αποτελούν δε φαινόμενο επιλεκτικού τουρισμού, υψηλής οικονομικής στάθμης, με προσφορά πολυτελών διακοπών.

Οικοτουρισμός

Ο Οικοτουρισμός είναι μια νέα μορφή τουρισμού, που απευθύνεται σε επισκέπτες οι οποίοι ενδιαφέρονται να γνωρίσουν και να παρατηρήσουν την φύση και τον πολιτισμό ενός συγκεκριμένου τόπου. Η ουσία του βρίσκεται στην προσπάθεια να συμβιβάσει και να συνδυάσει την ανάγκη για προστασία της φύσης με την αγάπη και τον σεβασμό των επισκεπτών για το περιβάλλον και την άγρια ζωή (ορισμός του παγκόσμιου ταμείου για την φύση). Επομένως ο Οικοτουρισμός είναι μια ήπια μορφή τουρισμού, που κέντρο του ενδιαφέροντος είναι η φύση, και μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί ένα ειδικό τμήμα της μεγάλης αγοράς που λέγεται φυσιολατρικός τουρισμός. Ο οικοτουρίστας μαθαίνοντας για τον πολιτισμό, την γλώσσα, την ιστορία και το περιβάλλον του προορισμού του ταξιδιού του, συμβάλλει στην πολιτιστική αλληλεπίδραση. Εφ' όσον θα έχει εκ των προτέρων γνώση για τα εντόπια οικοσυστήματα, θα είναι πιο εξοικειωμένος με τα διάφορα είδη φυτών και ζώων, που θα συναντήσει. (Σ. Βλιάμος, Σ. Καραγιάννης, 2000: 24-26).

Γαστρονομία - Οίνος

Η γαστρονομία αποτελεί αναμφισβήτητα ένα πολιτιστικό αγαθό κάθε χώρας συνδεδεμένο απόλυτα με τα ιστορικά δεδομένα του κάθε τόπου και του κάθε λαού αλλά αποτελεί και ένα αναμφισβήτητο τουριστικό αγαθό. Το τουριστικό marketing διεθνώς βασίζεται και στα αγαθά της γεύσης αφού αυτή αποτελεί όχι μόνο μία κύρια ψυχαγωγική δραστηριότητα κάθε τουρίστα αλλά παράλληλα και ένα τρόπο, μία μέθοδο προσέγγισης στην ιστορία, στον πολιτισμό και στα έθιμα κάθε λαού. Εξάλλου,

είναι ενδιαφέρουσα η διαπίστωση ότι λαοί με ιστορία και πολιτισμό ανέπτυξαν πάντα την τέχνη της γαστρονομίας, ενώ αντίθετα λαοί νομάδες χωρίς πολιτισμό και κουλτούρα χρησιμοποίησαν την γεύση απλά σαν τροφή για τις καθημερινές ανάγκες επιβίωσης (Α. Ηλιοπούλου, Γ. Μπουτάρης, 19/11/96).

Τουρισμός περιπέτειας

Πρόκειται για εκδρομές αυτών που θέλουν να περάσουν λίγες μέρες εξερευνώντας τα βουνά, τα δάση και τα ποτάμια, συνδυάζοντας την περιπέτεια με τη γνωριμία της φύσης σε πολύ όμορφα μέρη.

Το είδος αυτό του τουρισμού προσφέρεται σε διάφορες μορφές, όλο το χρόνο, όπως το Rafting, Kayak, Canoe, Cycling, Πεζοπορία, Φαράγγια και Canyoning.

Μέσα από τις προτεραιότητες της νέας εποχής του τουρισμού στην Ελλάδα ο ΕΟΤ έχει θέσει την αξιοποίηση των ορεινών περιοχών μέσα από το πασίγνωστο Ευρωπαϊκό μονοπάτι E4. Το μονοπάτι αυτό ξεκινάει από τη Φλώρινα και καταλήγει στο Γύθειο παρέχοντας έτσι την δυνατότητα στον ορειβάτη να γνωρίσει την ομορφιά της ελληνικής φύσης σκαρφαλώνοντας σε βουνά, διασχίζοντας δάση, λίμνες και ποτάμια (Save, 4/1997:4).

δ) **Εμπλεκόμενοι Φορείς**

Για τον σχεδιασμό της τουριστικής πολιτικής και ανάπτυξή της εμπλέκονται αρκετοί φορείς ή υπηρεσίες, τοπικοί παράγοντες, δημοτικές επιχειρήσεις, ιδιωτικές επιχειρήσεις, επιμελητήρια, επαγγελματικοί σύλλογοι, πολιτιστικοί σύλλογοι, ιδιώτες Υπουργεία κλπ. Ειδικό βάρος δίδεται στον χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό που αφορά τον τουριστικό τομέα. Κυρίως όμως η ευθύνη πέφτει στο ΥΠΠΟ, στο Υπουργείο Ανάπτυξης και στον ΕΟΤ.

Όσο αφορά το ΥΠΠΟ, αυτό συμβαίνει διότι οι θέσεις και οι οριοθετήσεις των αρχαιολογικών χώρων, ιστορικών τόπων, περιοχών ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, παραδοσιακών και ιστορικών οικισμών και νεωτέρων μνημείων, μέσα από το διοικητικό πλαίσιο προστασίας, έρευνας, διατήρησης, συντήρησης, ανάδειξης και προβολής, δημιουργούν σημειακές ή εκτατικές χωρικές δεσμεύσεις και επιβάλλουν ένα ίδιο καθεστώς διαχείρισης, το οποίο επηρεάζει με ιδιαίτερη έμφαση το χωρικό προγραμματισμό-σχεδιασμό στη μικρή (τοπική) κλίμακα και τον πολεοδομικό σχεδιασμό σε όλα τα επίπεδα θεώρησής του. Ανάλογες επιρροές δημιουργούνται από τον προγραμματισμό-σχεδιασμό αθλητικών εγκαταστάσεων, (Π. Λουκάκης, 1999).

Το Υπουργείο Ανάπτυξης δημιουργήθηκε το 1996 (Π.Δ.27/96) από την συγχώνευση των Υπουργείων: Τουρισμού, Βιομηχανίας, Ενέργειας-Τεχνολογίας και Εμπορίου. Είναι αρμόδιο για θέματα τουρισμού. Κύριος σκοπός του είναι να σχεδιάζει και να ασκεί την τουριστική πολιτική της χώρας. Ασκεί εποπτεία, συντονίζει και υποστηρίζει τα εξής Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.): τον Ε.Ο.Τ., το Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος (Ξ.Ε.Ε.) και την Σχολή Τουριστικών Επαγγελματιών (Σ.Τ.Ε.). Στην πράξη ο Ε.Ο.Τ. ασκεί σχεδόν όλη την διοικητική

παρέμβαση στο χώρο του τουρισμού, παρόλο που έχουν θεσμοθετηθεί διάφορες υπηρεσίες στο Υπουργείο, οι οποίες παραμένουν σχεδόν ανενεργές.

Από την πλευρά του ΕΟΤ, η ανάπτυξη του τουρισμού και η συνάρτηση αυτού στις χωρικές σχέσεις αποτελούν ένα από τα κύρια ζητούμενα προς λύση και ρύθμιση ζητήματα στον προγραμματισμό-σχεδιασμό σε όλα τα χωρικά επίπεδα. Όροι-περιορισμοί δημιουργίας τουριστικών καταλυμάτων και γενικότερα εγκαταστάσεις αγροτουρισμού, ανάδειξη ιστορικών τόπων και παραδοσιακών οικισμών, χωροθετήσεις και κατασκευές μαρίνων διαφόρων κατηγοριών, ανάπτυξη-ενίσχυση καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, ανάδειξη-προστασία φυσικών συνόλων, και μια σειρά παραμέτρων που συνθέτουν την τουριστική πολιτική της χώρας, σχετίζονται άμεσα με το χωροταξικό προγραμματισμό-σχεδιασμό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας συνάφειας αποτελεί η πρόσφατη πολιτική δημιουργίας περιοχών ολοκληρωμένης τουριστικής ανάπτυξης (Π.Ο.Τ.Α.).

Σύμφωνα με τον Ν.1892/90 (ΦΕΚ 101 Α'), και τον μετέπειτα Ν.2234/94 (ΦΕΚ 142 Α') που συμπλήρωσε τον προηγούμενο, σαν Περιοχές Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης (Π.Ο.Τ.Α.) χαρακτηρίζονται δημόσιες ή ιδιωτικές εκτάσεις εκτός εγκεκριμένων σχεδίων πόλεων, εκτός ορίων οικισμών προϋφιστάμενων του 1923 και εκτός ορίων οικισμών κάτω των 2.000 κατοίκων, όπου δημιουργείται ένα σύνολο τουριστικών εγκαταστάσεων αποτελούμενο από ξενοδοχεία διαφόρων λειτουργικών μορφών, εγκαταστάσεις ειδικής τουριστικής υποδομής της παρ.3 του άρθρου 2 του Ν.2160/1993 (ΦΕΚ 118 Α'), καθώς και συμπληρωματικές εγκαταστάσεις αναψυχής, άθλησης και γενικά υπηρεσιών διάθεσης του ελεύθερου χρόνου των τουριστών.

Κατ'εξάιρεση είναι δυνατή η δημιουργία Π.Ο.Τ.Α. και σε εκτάσεις ή τμήματα εκτάσεων, που βρίσκονται εντός ορίων του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου (Γ.Π.Σ) ή του Σχεδίου Χωροταξικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοικτής Πόλης (Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π.), αλλά μόνο σε περιοχές, που καθορίζονται από τα παραπάνω σχέδια ως περιοχές τουρισμού-αναψυχής, σύμφωνα με το άρθρο 8 του από 23.2.1987 προεδρικού διατάγματος και εφόσον τηρείται η διαδικασία των παραγράφων 3,4 και 6 του παρόντος άρθρου. Μία σειρά άλλων ειδικότερων θεμάτων αναφέρονται στον νόμο αυτό που μπορεί κάποιος να ανατρέξει για περισσότερες λεπτομέρειες. (Ε.Τ.Β.Α.: Οδηγός Επενδύσεων, 1999-2000:117).

A 2

α) Ο Τουρισμός ως παράγων περιφερειακής και τοπικής ανάπτυξης

Η δύναμη του τουρισμού να αποτελεί μοχλό οικονομικής και περιφερειακής ανάπτυξης για πολλές περιοχές είναι μεγάλη. Μάλιστα έχει να προσφέρει σημαντικά πλεονεκτήματα αν συγκριθεί με άλλες οικονομικές δραστηριότητες σε τρόπο που πολλοί τείνουν να εγκαταλείπουν τις παραδοσιακές εργασίες τους στον αγροτικό ή βιοτεχνικό τομέα για να ασχοληθούν με τον τουρισμό. Η κατανομή από την άλλη πλευρά όμως των τουριστικών πόρων είναι άνιση με αποτέλεσμα την διαφοροποίηση της τουριστικής δραστηριότητας και επομένως της άνισης ανάπτυξης για πολλές περιοχές που στερούνται αυτών. Αν προστεθεί σε αυτό το γεγονός και η εποχιακή

φύση για αρκετές τουριστικές δραστηριότητες, φαινόμενο που βασανίζει αρκετές περιοχές, κυρίως απομακρυσμένες του κέντρου, παράλιες και νησιά, τότε γίνεται επιτακτικότερη η ανάγκη για σωστή αξιοποίηση και ανάδειξη ή δημιουργία των κατάλληλων τουριστικών πόρων που σαν «ατμομηχανή» θα συμπαρασύρει και άλλες οικονομικές δραστηριότητες προβληματικών περιοχών συμβάλλοντας έτσι στην οικονομική ανόρθωσή τους.

Το πρόβλημα της μεγάλης συγκέντρωσης του πληθυσμού και των οικονομικών δραστηριοτήτων σε ορισμένες περιοχές απασχολεί όλους τους οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο. Η επίτευξη και διατήρηση συνθηκών ζωής που βελτιώνουν την ποιότητα της ζωής όλων των περιοχών είναι πρωταρχικής σημασίας για τους υπεύθυνους στην χάραξη κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής. Αλλά όμως μεγάλη σημασία στην άσκηση περιφερειακής πολιτικής έχει και η διατήρηση των ιδιαιτεροτήτων σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο σε σχέση με τα ιδιαίτερα πολιτισμικά στοιχεία και παραδόσεις. Μάλιστα αυτές οι ιδιαιτερότητες βοηθούν στο να διατηρηθεί και η πολιτισμική ταυτότητα μιας χώρας ή ενός τόπου. Εδώ λοιπόν μπορεί ο Τουρισμός να χρησιμοποιηθεί για να πετύχουμε όλα τα παραπάνω και ακόμα να αμβλυνθούν σημαντικά οι περιφερειακές οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες βελτιώνοντας το επίπεδο ζωής. Μετά δε από έρευνα του Ι.Τ.Ε.Π. για την δεκαετία 1970-1991 σχετικά με την τουριστική συμμετοχή στην οικονομική και περιφερειακή ανάπτυξη της Ελλάδος (Παυλόπουλος, Κουζέλης, 1998) διαπιστώθηκε πως επιτεύχθηκε σημαντική οικονομική ανάπτυξη και άμβλυνση της περιφερειακής ανισότητας εκεί όπου εμφανίστηκε ουσιαστική τουριστική πρόοδος. Η έρευνα έδειξε ότι η διαπιστωθείσα διαπεριφερειακή οικονομική ανάπτυξη της εικοσαετίας 1970-1991 οφείλεται κατά 95% στην τουριστική δραστηριότητα. Υπολογίστηκε μάλιστα, ότι αύξηση της τουριστικής υποδομής ενός νομού κατά μία εκατοστιαία μονάδα προκάλεσε αύξηση του σχετικού κατά κεφαλή εισοδήματος κατά 0,042 έως 0,095 εκατοστιαίες μονάδες στον νομό αυτό. Επί πλέον διαπιστώθηκε ότι ο τουρισμός συνετέλεσε στην βελτίωση της διαπεριφερειακής κατανομής του πληθυσμού, καθώς υποβόηθη στην αντιστροφή του μεταναστευτικού ρεύματος προς το κέντρο. Υπολογίστηκε, ότι σε σχετική αύξηση της τουριστικής υποδομής κατά μια εκατοστιαία μονάδα, αντιστοιχούσε πληθυσμιακή αύξηση 0,01 εκατοστιαίων μονάδων κατά νομό. Η έρευνα προχώρησε ακόμα πιο κάτω για να εξακριβωθεί σε ποιο βαθμό επηρεάζεται το επίπεδο απασχόλησης μιας περιοχής από την τουριστική δραστηριότητα. Παρά δε τα στατιστικά προβλήματα αξιοπιστίας που δημιουργεί το φαινόμενο της παραοικονομίας, η οποία μάλιστα είναι ιδιαίτερα εκτεταμένη στον τουριστικό τομέα, διαπιστώθηκε πως η ανεργία μειώθηκε, όχι βέβαια αισθητά, λόγω της τουριστικής δραστηριότητας. Υπολογίστηκε δε ότι σε αύξηση της σχετικής θέσης των ξενοδοχειακών κλινών ανά 1000 κατοίκους (σχετική θέση είναι ο αριθμός των κλινών ενός νομού ανά 1000 κατοίκους διαιρούμενος με τον μέσο όρο της χώρας) κατά μια ποσοστιαία μονάδα, προκαλείται μείωση της ανεργίας στον αντίστοιχο νομό κατά 0,0022 εκατοστιαίες μονάδες. Επομένως σαν συμπέρασμα προκύπτει ότι η τουριστική δραστηριότητα συνέβαλε στην συγκράτηση του ρυθμού αύξησης της ανεργίας, περιφερειακώς. Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι η οικονομική ανάπτυξη μιας οικονομίας ή ενός νομού μετριέται με την παρατηρούμενη αύξηση του κατά κεφαλή εισοδήματος

Έρευνα

από τον νομό

μεταξύ δύο χρονικών περιόδων. Με τον τρόπο αυτό συνυπολογίζονται τόσο η αύξηση του εθνικού εισοδήματος, όσο και εκείνη του πληθυσμού.

Η σχέση του τουρισμού με την περιφερειακή ανάπτυξη φαίνεται και από την σημασία που δίνει η Ε.Ε. σε αυτόν τον τομέα συμπεριλαμβάνοντας στον Στόχο Ι της Κοινοτικής Περιφερειακής Πολιτικής, που αναφέρεται στην οικονομική προσαρμογή των περιφερειών με αναπτυξιακή καθυστέρηση, και τον τουρισμό σαν παράγοντα που μπορεί να βοηθήσει στην οικονομική ανάπτυξη αυτών (Κόνσολας, 1997)

Σε τοπικό επίπεδο, η σχέση του τουρισμού με την τοπική αυτοδιοίκηση είναι σημαντική, κυρίως σε πολιτιστικά και περιβαλλοντικά θέματα. Άλλωστε, είναι μεγάλη η σύνδεση του τουρισμού με το σχεδιασμό περιβαλλοντικής και πολιτιστικής πολιτικής, επειδή ενέργειες και δραστηριότητες που αποβλέπουν στην προστασία και αξιοποίηση των φυσικών πόρων, καθώς και στην αξιοποίηση και ανάδειξη των πολιτιστικών στοιχείων κάθε περιοχής, λειτουργούν σαν πόλοι έλξης επισκεπτών.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση έχει την ικανότητα να γνωρίζει καλύτερα τα προβλήματα και τις ιδιαιτερότητες της περιοχής από την κεντρική εξουσία, λόγω της άμεσης σχέσης της με τους πολίτες, και επομένως να χειρίζεται τις τοπικές υποθέσεις πιο υπεύθυνα και αποτελεσματικά. Μπορεί ακόμα να ιδρύει δημοτικές επιχειρήσεις που να την βοηθούν στην αναπτυξιακή της πορεία και πολιτική. Προβλήματα παρουσιάζονται όμως πολλές φορές στην προσπάθεια για εξεύρεση των απαραίτητων οικονομικών και ανθρώπινων πόρων, λόγω της εκχώρησης βασικών αρμοδιοτήτων από την κεντρική εξουσία. Πάντως η τοπική εξουσία, πέραν των άλλων, δραστηριοποιείται και στον πολιτιστικό τομέα, με βασικό της μέλημα την διατήρηση και ανάδειξη των ιδιαίτερων πολιτιστικών της χαρακτηριστικών και της πολιτιστικής της κληρονομιάς. Άλλωστε η ανάπτυξη πολιτιστικών πολιτικών αποτελεί και πολύτιμο εργαλείο για την ποικιλομορφία της τοπικής οικονομικής βάσης και την επίτευξη μεγαλύτερης κοινωνικής συνοχής (Φ. Μπιανκί, 1994). Μεγάλη σημασία επίσης δίνεται και στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και στις σχέσεις του με τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στους διάφορους Δήμους και τις περιοχές της χώρας, σχετικά με την ύπαρξη και τον αριθμό των πολιτιστικών στοιχείων (Μνημεία Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Παράδοση), την ύπαρξη ειδικών και αποτελεσματικών στελεχών που θα ασχοληθούν με τα πολιτιστικά και την επάρκεια οικονομικών πόρων για την περιοχή και τον Δήμο, διαφοροποιούν τις επιμέρους πολιτιστικές ενέργειες και δραστηριότητες.

Οι δραστηριότητες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στον πολιτιστικό τομέα μπορούν να περιλαμβάνουν:

- Ανάπτυξη του χώρου του θεάματος (κινηματογράφοι, λέσχες, τοπικά θέατρα).
- Ανάπτυξη εκδηλώσεων θέασης και ακροάματος (τοπικές ορχήστρες, χορωδίες, μουσικές εκδηλώσεις, εκθέσεις έργων τέχνης).
- Ανάπτυξη της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης και παιδείας (ωδεία, σχολές χορού, εικαστικά εργαστήρια, θεατρικά εργαστήρια).
- Διατήρηση και προβολή της παράδοσης και της πολιτιστικής κληρονομιάς (εργαστήρια λαϊκής τέχνης, παραδοσιακά χορευτικά σχήματα, εκμάθηση λαϊκών

μουσικών οργάνων, εργαστήρια βυζαντινής αγιογραφίας, αποκαταστάσεις παλαιών κτιρίων ή/και οικιστικών συνόλων).

- Παρεμβάσεις για βελτίωση του αστικού ιστού (πεζοδρομήσεις, διαμόρφωση χώρων πρασίνου κ.α.) με σκοπό να διευκολύνονται οι πολίτες και επισκέπτες και να αναπτύσσονται στους διαμορφωμένους χώρους δραστηριότητες σχετικές με την ψυχαγωγία και την αναβάθμιση του επιπέδου διαβίωσης στη πόλη. (Όλγα Τσακηρίδη, 1999: 84).

Ορισμένοι παράγοντες επηρεάζουν τις παρεμβάσεις των δημοτικών αρχών στο πολιτιστικό πεδίο. Οι παράγοντες αυτοί, των οποίων η σημασία διαφέρει από χώρα σε χώρα είναι:

- α) οι εθνικές στάσεις απέναντι στον πολιτισμό και την πολιτιστική πολιτική, καθώς και στις ιδεολογίες των πολιτικών κομμάτων που ευρίσκονται στην τοπική ή την εθνική εξουσία,
- β) τα επίπεδα της τοπικής αυτονομίας,
- γ) η δέσμευση της «επενδυτικής τάξης*», σε επαρχιακές πόλεις,
- δ) η διαμόρφωση της γεωγραφίας των εθνικών πολιτιστικών οικονομιών,
- ε) το μέγεθος και η φύση της τοπικής αγοράς για πολιτιστικές δραστηριότητες και
- στ) η επίδραση ξένων μοντέλων χάραξης πολιτικής. (Φ. Μπιανκίνι, 1994)

* επενδυτική τάξη, κατά τον συγγραφέα, είναι οι εργολάβοι, οι τράπεζες, άλλοι μεγάλοι χρηματοοικονομικοί οργανισμοί και διάφορες εταιρείες εθνικής και διεθνούς σημασίας.

Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι ο σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης οφείλει να ανταποκρίνεται στη πληρέστερη δυνατή διάγνωση των στόχων και των προβλημάτων των τοπικών κοινοτήτων, και κυρίως στη διαμόρφωση σε νομαρχιακό επίπεδο μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής τουριστικής ανάπτυξης και των συνδεδεμένων με αυτήν αξόνων παρέμβασης και μέτρων πολιτικής. Οποιαδήποτε, πάντως, πολιτιστική πολιτική και αν σχεδιασθεί σε μακροοικονομικό επίπεδο θα πρέπει να ξεκινήσει από την καταγραφή και αξιοποίηση των τουριστικών πολιτιστικών πόρων (πολιτιστική κληρονομιά), κυρίως από πλευράς των τοπικών αρχών.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (Π.Ο.Τ.) αναφέρει σαν πολιτιστική κληρονομιά: την αρχαιολογία, τα ιστορικά μνημεία, την τοπική αρχιτεκτονική, τις παραδόσεις και τα φολκλόρ, τους παραδοσιακούς οικισμούς κ.λ.π.

Μία άλλη καταγραφή των πολιτιστικών πόρων κάνει ο Ε.Ο.Τ. (Μελέτη αγοράς για τον Ελληνικό Τουρισμό, 1998). Σύμφωνα με αυτόν πολιτιστικοί πόροι αποτελούν: τα μνημεία, οι αρχαιολογικοί χώροι, τα μουσεία, οι εκκλησίες, τα μοναστήρια, τα φρούρια, τα κάστρα, οι πύργοι, τα τείχη, τα μονοπάτια και οι παραδοσιακοί οικισμοί.

β) Οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις

Ο τουρισμός, η κυριότερη δραστηριότητα του τομέα, είναι υπεύθυνη, άμεσα ή έμμεσα για περισσότερο από το 10% της παγκόσμιας απασχόλησης, του ΑΕΠ και των

επενδύσεων, ενώ είναι η μόνη που μπορεί να δημιουργήσει εκατομμύρια θέσεις εργασίας στον 21 αιώνα (Τουρισμός και οικονομία, 2/1997:32).

Ο τουρισμός μπορεί να δημιουργήσει θέσεις εργασίας σε σύντομο χρονικό διάστημα, με σχετικά μικρό κόστος και με την ευελιξία που χαρακτηρίζει τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Προσφέρει απασχόληση σε διάφορα τμήματα του πληθυσμού, όπως στις γυναίκες και τους νέους, που αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες δυσκολίες στην εξεύρεση εργασίας. Δημιουργεί θέσεις εργασίας στις λιγότερο αναπτυγμένες και στις περιφερειακές περιοχές, επιτρέποντάς τους να αξιοποιήσουν τις συχνά περιορισμένες δυνατότητές τους και να προοδεύσουν οικονομικά.

Οι προβλεπόμενες θετικές τάσεις θα γίνουν πραγματικότητα μόνο αν υπάρξει το κατάλληλο επιχειρηματικό και πολιτικό πλαίσιο και αν αντιμετωπισθούν σωστά τα ζητήματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος, την ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών και την ασφάλεια των τουριστών.

Ο τουρισμός συμβάλλει στην αύξηση των θέσεων απασχόλησης, στην αύξηση του εισοδήματος καθώς και στην περιφερειακή ανάπτυξη και βελτίωση του ισοζυγίου πληρωμών. Η συνολική απασχόληση των ατόμων στον τουρισμό δεν είναι γνωστή. Βέβαια είναι τομέας έντονης εργασίας και λόγω του μεγέθους του και της ταχείας ανάπτυξης του επηρεάζει σημαντικά την αγορά εργασίας. Για παράδειγμα, η απασχόληση στα κάθε είδους καταλύματα καθώς και στα άλλα καταστήματα, όπως π.χ. τα καταστήματα ειδών λαϊκής τέχνης, που αποκλειστικά ή κατά κύριο λόγο εξαρτώνται από τον τουρισμό. Εκτός από τις αναφερθείσες θέσεις απασχόλησης, ένας σημαντικός αριθμός ατόμων απασχολείται και στην διακίνηση και την ψυχαγωγία, καθώς και στις "προσωπικές" υπηρεσίες (δημόσιες και τραπεζικές υπηρεσίες, τουριστικά γραφεία, ξεναγοί κ.λ.π.). Βέβαια μερικές απασχολήσεις είναι έντονα εποχιακές. Μόνο το μισό περίπου των απασχολούμενων στα ξενοδοχειακά καταλύματα εξασφαλίζει συνεχή απασχόληση.

Ο τουρισμός βοήθησε και βοηθά ουσιαστικά στην ανάπτυξη και άλλων τομέων. Ιδιαίτερα ο τουρισμός συνδέεται άμεσα με τον ναυτιλιακό τομέα. Οι μεταφορές των τουριστών από χώρα σε χώρα βασίζονται και στην ναυτιλία. Γι' αυτό σε ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό η ανάπτυξη της ναυτιλίας είναι ανάλογη της ανάπτυξης του τουρισμού. Όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός των ατόμων που επισκέπτονται μια χώρα, τόσο πιο αυξημένος είναι και ο αριθμός των ατόμων που χρησιμοποιεί τα μεταφορικά μέσα που παρέχει η ναυτιλία. Βέβαια αυτό συμβαίνει περισσότερο στις παραθαλάσσιες χώρες. Είναι γνωστό πως από διάφορα ταξιδιωτικά γραφεία οργανώνονται κρουαζιέρες με σκοπό την προσφορά στον κόσμο της δυνατότητας να γνωρίσουν περισσότερες της μιας χώρες. Οι κρουαζιέρες εμπεριέχουν φαγητό, διανυκτέρευση, ξενάγηση και διασκέδαση για τους τουρίστες. Στις σκανδιναβικές χώρες υπάρχουν και λειτουργούν ειδικά προγράμματα που προσφέρουν δωρεάν κρουαζιέρες και ταξίδια στους ηλικιωμένους. Παράλληλα στη Ελλάδα έχουμε τα προγράμματα του Κοινωνικού Τουρισμού, που προσφέρουν τριήμερες ή επτάήμερες εκδρομές με μειωμένα έξοδα. Για την σίγουρη και ραγδαία εξέλιξη του τουριστικού τομέα τα πλοία όλων των ειδών και τα μεταφορικά μέσα

πρέπει να είναι πρόσφατα κατασκευασμένα με τον πιο εκσυγχρονισμένο τρόπο για την καλύτερη δυνατή εξυπηρέτηση των τουριστών.

Ο τουρισμός έχει σχέση και με το μορφωτικό επίπεδο των ατόμων που ασχολούνται με τις υπηρεσίες που αυτός προσφέρει. Για παράδειγμα, σε κάθε χώρα, όπως και στην Ελλάδα, υπάρχουν ειδικές τεχνικές σχολές τουριστικών επιχειρήσεων. Επί πλέον, υπάρχουν και λειτουργούν ιδιωτικές σχολές ξεναγών και δημοσίων σχέσεων. Τα άτομα που απασχολούνται στον τουριστικό τομέα πρέπει να είναι ειδικά καταρτισμένα και να κατέχουν τις απαραίτητες γνώσεις. Για παράδειγμα, οι αεροσυνοδοί που δουλεύουν στις αεροπορικές εταιρείες παίρνουν κατάλληλη μόρφωση και χρειάζεται να μιλούν δύο ή τρεις ξένες γλώσσες, έτσι ώστε να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους εύκολα και κατάλληλα στους ξένους επισκέπτες κάθε εθνικότητας.

Και στον αθλητικό τομέα έχουμε συσχέτιση με τον τουρισμό. Ως γνωστό, την περίοδο αθλητικών διοργανώσεων και εκδηλώσεων που γίνονται σε διάφορες περιοχές του κόσμου, έχουμε μεγάλη προσέλευση τουριστών-εκτός από τους αθλητές. Παράδειγμα αποτελούν οι Ολυμπιακοί Αγώνες, όπου χιλιάδες άτομα από όλες τις χώρες του κόσμου γεμίζουν τα στάδια για να παρακολουθήσουν τα αθλητικά δρώμενα. Εξ' άλλου, είναι γνωστά τα οικονομικά συμφέροντα κάθε χώρας που επιθυμούν και επιθυμεί να φιλοξενήσει τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Ακόμη, όπως έχει ήδη αναφερθεί παραπάνω, πραγματοποιούνται πολλά ταξίδια από αθλητικές ομάδες μαζί με ένα μεγάλο αριθμό φιλάθλων. Με διάφορους αγώνες που διοργανώνονται και γίνονται σε διάφορες περιοχές της χώρας, οι διοικήσεις των αθλητικών ομάδων οργανώνουν ομαδικά ταξίδια. Με αυτό τον τρόπο ενισχύονται τα ταξιδιωτικά γραφεία και τα ξενοδοχεία που αναλαμβάνουν να «φιλοξενήσουν» τις ομάδες και τους φιλάθλους που τις ακολουθούν.

Η ανάπτυξη του τουρισμού βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στη πολιτική προστασίας του περιβάλλοντος. Η προστασία του περιβάλλοντος θεωρείται από το Σύνταγμα ως θεμελιώδης υποχρέωση του κράτους και αναπόσπαστο μέρος της αναπτυξιακής διαδικασίας και πολιτικής. Η περιβαλλοντική πολιτική εξάλλου, αποτελεί πλέον μια από τις βασικές πολιτικές της Ε.Ε.

Ο Νόμος 1650/1986 καθιερώνει το πλαίσιο για την προστασία του περιβάλλοντος και συμπληρώνεται από μια σειρά κατ'εξουσιοδότηση νομοθετημάτων για την εφαρμογή του (ΕΤΒΑ 1999-2000:117).

Η σχέση εισοδήματος-κατανάλωσης-πολιτιστικού επιπέδου-μόλυνσης περιβάλλοντος θεωρείται δεδομένη. Στις μη πολιτισμένες, αλλά οικονομικά αναπτυσσόμενες, χώρες έχει αρκετά απασχολήσει τους ερευνητές-επιστήμονες το κοινωνιολογικό φαινόμενο του υπερπληθυσμού. Έχει δε εκτιμηθεί ότι η γέννηση ενός ανθρώπου σε μια βιομηχανική χώρα, π.χ. στις ΗΠΑ, επιβαρύνει τον πλανήτη 25 φορές περισσότερο, από ότι η γέννηση ενός ανθρώπου σε μια υποανάπτυκτη χώρα (Π.Λύτρας, 1983). Και τούτο διότι ο πολιτισμένος άνθρωπος είναι αυτός που ρυπαίνει την ατμόσφαιρα, που δηλητηριάζει τα νερά και που παράγει βουνά ολόκληρα από απορρίμματα. Εδώ όμως ακριβώς ευρίσκεται και η συμβολή του πολιτιστικού

επιπέδου, διότι ο ίδιος ο άνθρωπος όντας μορφωμένος και ενημερωμένος μπορεί να αντιληφθεί τους κινδύνους των πράξεών του και να λάβει όλα εκείνα τα μέτρα προφύλαξης που ενδείκνυνται κατά περίπτωση. Επομένως πολιτισμός και κοινωνικοποίηση του πολίτη σχετικά με το περιβάλλον παίζουν σημαντικό ρόλο σε αυτή την ίδια μας την ύπαρξη.

Η πολιτική για το περιβάλλον αποτελεί μία από τις σημαντικότερες ενέργειες της ΕΕ. Βασικός σκοπός της είναι η πρόληψη της ρύπανσης, που προωθείται με την δημιουργία μηχανισμών επιτήρησης και ελέγχου και με παρεμβάσεις για την κατασκευή εγκαταστάσεων βιολογικού καθαρισμού και ανακύκλωσης και εξυγίανσης των χωματερών. Η προστασία των οικοσυστημάτων, το Εθνικό κτηματολόγιο και ο πολεοδομικό σχεδιασμός αποτελούν ενέργειες που συμπληρώνουν την πολιτική περιβάλλοντος, όπως διαγράφεται στο Β΄ ΚΠΣ (Ν. Κόνσολας, 1997 : 313).

Το περιβάλλον αντιπροσωπεύει τον κυριότερο ίσως παράγοντα για τον τουρισμό και η διατήρηση ενός «υγιούς περιβάλλοντος» αποτελεί σήμερα την σημαντικότερη μεταβλητή για την τουριστική ανάπτυξη. Αντίθετα, η υποβάθμιση και η καταστροφή του περιβάλλοντος οδηγούν στην παρακμή της τουριστικής δραστηριότητας (Σ. Βαρβαρέσος, 1998 : 240).

Ο τουρισμός, προσφέροντας εύκολο και γρήγορο κέρδος και απαιτώντας μικρά κεφάλαια και λίγες γνώσεις συγκριτικά με άλλους τομείς, ελκύει ένα σημαντικό ποσοστό εργατικού-παραγωγικού δυναμικού, που θα μπορούσε να απασχοληθεί σε άλλους κλάδους, ιδιαίτερα σε πιο παραγωγικούς. Βέβαια, όσο δεν λύνονται βασικά οργανωτικά και διαρθρωτικά προβλήματα των κύριων τομέων της παραγωγής και όσο η οικονομία ολόκληρων περιοχών εξαρτάται από δραστηριότητες όπως ο τουρισμός, εποχιακού κυρίως χαρακτήρα και ιδιαίτερα ευαίσθητος σε κοινωνικοπολιτικές κρίσεις, τόσο μεγαλώνει το αναπτυξιακό πρόβλημα των περιοχών αυτών.

Ακόμη αυξάνεται η εξάρτηση της οικονομίας από ξένα κέντρα, αφού, όπως είναι άλλωστε γνωστό, το είδος, ο τόπος, ο τρόπος και η έκταση σημαντικού μέρους της διακίνησης των τουριστών αποφασίζεται από ξένους Tour Operators, οι οποίοι και επιβάλλουν τους όρους τους (Ζαχαράτος, 2000).

Διάφορα προβλήματα εμφανίζονται και από έργα υποδομής κοντά ή πάνω στους φυσικούς πόρους (δρόμοι κ.λ.π.) αλλά και από τις ίδιες τις εγκαταστάσεις των εκμεταλλεύσεων. Η υποδομή προσέλκυσε και ένα πλήθος οικιστών, που οδήγησε σε μια άναρχη οικοδομική ανάπτυξη με συνέπεια την υποβάθμιση ολόκληρων περιοχών, αλλά και των τουριστικών επενδύσεων που έχουν γίνει σε αυτές.

Επίσης αλλοιώνονται τοπία ή και διάφορες μορφές παραδοσιακών οικισμών από την δημιουργία των τουριστικών εγκαταστάσεων.

Διαταράσσεται η κοινωνική ισορροπία, κυρίως στις αγροτικές περιοχές, λόγω της απότομης μεταβολής των ηθών, εθίμων κ.λ.π.

Διαταράσσεται η οικολογική ισορροπία και μολύνεται το περιβάλλον της περιοχής, κυρίως των ακτών και της θάλασσας από τα λύματα. (Κομίλης, Βαρβαρέσος 1999, Τσάρτας 1996).

B)

Γενικά χαρακτηριστικά του τουρισμού στην Ελλάδα

Η τουριστική ανάπτυξη στη χώρα μας αντιμετωπίζει τις σύγχρονες προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης των οικονομιών, την τεχνολογική ανάπτυξη που διευκολύνει τον τουρίστα-καταναλωτή.

Η χώρα μας έχει εξαιρετική φυσική ομορφιά που συνδυαζόμενη με την πολιτιστική παράδοση και τα μοναδικά στον κόσμο μνημεία της μπορεί να προσφέρει δυνατότητες οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης μονοπωλιακού χαρακτήρα στην Ευρώπη. Το σύμπλεγμα των ελληνικών νησιών στο Αιγαίο και το Ιόνιο Πέλαγος είναι μοναδικό και προσφέρεται για διαμονή, ιστιοπλοία και άλλα θαλάσσια σπορ.

Ο τουρίστας που επισκέπτεται την Ελλάδα, πέρα από τις φυσικές ομορφιές, την ελληνική κουζίνα και την φιλοξενία της μπορεί να απολαύσει και να θαυμάσει και τους πολυάριθμους αρχαιολογικούς χώρους της και τα διάφορα μοναδικά δείγματα του αξιοθαύμαστου ελληνικού πολιτισμού. Η γεωγραφική της θέση, το κλίμα, τα νησιά της και οι εξαιρετικές τουριστικές εγκαταστάσεις της αποτελούσαν ανέκαθεν ένα ισχυρό πόλο έλξης τουριστών, καθιστώντας την μια από τις καλύτερες τουριστικές περιοχές του κόσμου.

Η Ελλάδα κατέχει ένα μεγάλο κομμάτι του παγκόσμιου τουρισμού και έχει επισκέπτες από όλο τον κόσμο, και ιδιαίτερα από την Ευρώπη και την Αμερική. Το πολύτιμο συνάλλαγμα που έρχεται στην Ελλάδα από τον τουρισμό λύνει πολλά οικονομικά προβλήματα και καθιστά τον τουρισμό βασικό οικονομικό παράγοντα που γύρω του απασχολούνται πολλοί Έλληνες.

Ο συνεχής ανταγωνισμός από άλλες τουριστικές χώρες στη Μεσόγειο πρέπει να μας κάνει να προσπαθούμε συνεχώς για την βελτίωση των υπηρεσιών μας σε ξενοδοχεία, συγκοινωνίες, αεροδρόμια και εξειδικευμένο προσωπικό.

Δεν αρκούν λοιπόν μόνο οι φυσικές ομορφιές, η φιλοξενία και ο αρχαίος πολιτισμός της χώρας για να προσελκύσουν τουρίστες. Χρειάζεται επιπλέον μεθόδευση, σωστός προγραμματισμός, επενδύσεις και κυρίως εκπαίδευση σε όσους ασχολούνται με τον συγκεκριμένο τομέα, έτσι ώστε να μπορέσουμε να διατηρήσουμε ή και ακόμα να βελτιώσουμε την θέση αυτή που δικαιωματικά κατέχουμε στον παγκόσμιο τουρισμό.

Για να γίνει αισθητή η σημαντική συμμετοχή του τουρισμού στην οικονομία αλλά και για να διερευνηθούν οι επιμέρους συνιστώσες που συνθέτουν το ζήτημα της τουριστικής ανάπτυξης, το Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (Ι.Τ.Ε.Π.) έκανε έρευνα για το διάστημα 1970-1991 από την οποία και προέκυψε ότι ο τουριστικός τομέας επέδειξε σημαντική δυναμικότητα, συμβάλλοντας σε πολύ μεγάλο βαθμό στην:

Θετικά Αποτελέσματα τουρισμού

- περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη,
- μείωση της περιφερειακής ανισοκατανομής του εισοδήματος,
- αντιστροφή του μεταναστευτικού ρεύματος προς το κέντρο, και
- συγκράτηση του ρυθμού αύξησης της ανεργίας κατά νομό.

Τα θετικά αυτά αποτελέσματα μπορούν να επαναληφθούν και αυξηθούν στο μέλλον, εφόσον ο τουριστικός τομέας τύχει της δέουσας προσοχής και ενίσχυσης.

Η συμμετοχή του τουρισμού στο Α.Ε.Π. της Ελλάδος ήταν πάνω από το 7% το 1992, τα δε έσοδα από το τουριστικό συνάλλαγμα αντιπροσώπευαν το 41% των άδηλων εσόδων κατά την διάρκεια του ίδιου έτους (2° Κ.Π.Σ.).

Ο τουρισμός απασχολεί περίπου 500.000 άτομα. Μάλιστα, με βάσει ορισμένες εκτιμήσεις, οι άμεσες και έμμεσες θέσεις εργασίας φτάνουν τις 800.000 κατά την περίοδο της τουριστικής αιχμής (Β. Παπανδρέου, 1998). Στο 2° Κ.Π.Σ. αναφέρεται ότι κατά την περίοδο αιχμής στον τουρισμό απασχολείται το 10% του ενεργού πληθυσμού.

Παρά τον αυξανόμενο αριθμό των τουριστών στην Ελλάδα, όπως τουλάχιστον προκύπτει από στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε., με ότι συνεπάγεται για την Εθνική Οικονομία, υπάρχουν ορισμένα εγγενή προβλήματα που πρέπει να αντιμετωπισθούν. Ο έντονα εποχιακός χαρακτήρας της τουριστικής δραστηριότητας, η άνιση γεωγραφική κατανομή των τουριστικών δραστηριοτήτων, με μεγάλη συγκέντρωση σε ορισμένες περιοχές με υπερβολικά μεγάλο αριθμό κλινών και η χαμηλή ποιότητα του τουριστικού προϊόντος, με έμφαση στην στέγαση, αποτελούν τα κύρια προβληματικά σημεία που πρέπει να επιλύσουν οι αρμόδιοι φορείς σε συνεργασία μεταξύ τους ώστε να έχουμε το καλλίτερο δυνατό αποτέλεσμα.

Παρά τα διαπιστωθέντα προβλήματα, τις απανωτές κρίσεις και τις δύσκολες στιγμές που πέρασε η χώρα μας (π.χ. πόλεμος στην Γιουγκοσλαβία, ταξιδιωτικές οδηγίες κ.λ.π.), φαίνεται ότι η Ελληνική Οικονομία θα παρουσιάσει σαφή και ικανοποιητική αύξηση στα βασικά μεγέθη του τουρισμού για το έτος 2000, όπως προκύπτει από επίσημα στατιστικά στοιχεία που έχει συγκεντρώσει και επεξεργασθεί ο Ε.Ο.Τ., και τα οποία παρουσιάστηκαν στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για τον τουρισμό στην 15^η Philoxenia, που έγινε στην Θεσσαλονίκη. Υπολογίζεται ότι θα υπάρξει αύξηση άνω του 5% του συνολικού αριθμού των αφίξεων των τουριστών σε σχέση με τα περυσινά νούμερα, σε όλη την χώρα γενικά, για την επόμενη περίοδο. Σε αυτό συνηγορεί το γεγονός της διαπίστωσης πως η Ελλάδα επέδειξε ισχυρή αντοχή, συνολικά ως τουριστικός προορισμός παρά τις αντίξοες συνθήκες. Οι συνθήκες σταθερού περιβάλλοντος που παρέχει η Ελλάδα σε σύγκριση ιδίως με άλλες χώρες της περιοχής, από άποψη ασφάλειας, οικονομικής ανάπτυξης και πολιτικής ομαλότητας αυτό άλλωστε το επιτρέπει. Ακόμη η βελτίωση και ο εκσυγχρονισμός σημαντικών υποδομών σε αεροδρόμια, οδικά δίκτυα, ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις και η γενικότερη βελτίωση του επιπέδου των προσφερομένων υπηρεσιών δημιουργεί θετικό κλίμα. Σημαντικό παράγοντα επιτυχίας στην προσέλκυση του τουριστικού ρεύματος,

θα αποτελέσει και η αναμενόμενη διαφημιστική εκστρατεία του ΕΟΤ.(Τουρισμός & Οικονομία, 11/ 1999:40).

Για να υποστηριχθεί σωστά η τουριστική ανάπτυξη και για να συνδεθεί οργανικά με τη γενικότερη οικονομική, κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη της Ελλάδος, απαιτείται τουριστική πολιτική σύνθετης λογικής και σταθερού ορίζοντα. Την πολιτική αυτή, ως πολιτική σύνθεσης όλων των επί μέρους πολιτικών και των παρεμβατικών διαδικασιών του δημόσιου, ημιδημόσιου και ιδιωτικού τομέα, μπορεί να εξασφαλίσει μόνο η ολοκληρωμένη παρέμβαση του κεντρικού κράτους, της περιφερειακής αυτοδιοίκησης και του ιδιωτικού στοιχείου, στο πλαίσιο διακριτών αλλά και αμοιβαία υποστηριζόμενων ρόλων (Γ. Ζαχαράτος, Π. Τσάρτας, 7/1998:28).

Κεφάλαιο 2

Γενικά χαρακτηριστικά του Νομού Μεσσηνίας

2.1. Ιστορικά

Τα βαθιά ίχνη της Ιστορίας, από την Μυθολογία έως την σύγχρονη εποχή, έχουν αφήσει τα σημάδια τους στην γη της Μεσσηνίας.

Ο Πολυκάων, υιός του βασιλιά της Λελεγίας, παντρεύτηκε την Μεσσήνη, κόρη του Πρίγκιπα του Άργους, Τρίοπα Φάρβα. Η Μεσσήνη έπεισε τον σύζυγό της να εισβάλλει στην Μεσσηνία και να εγκατασταθούν εκεί.

Το 1500 π.χ. η Μεσσηνία κατακτήθηκε από τους Αχαιούς, και το 1184 π.Χ., κατά την διάρκεια του Τρωικού πολέμου, οι Μεσσήνιοι, οδηγούμενοι από τον «σοφό» βασιλιά της Πύλου, Νέστορα, έλαβαν μέρος στην εκστρατεία εναντίον της Τροίας.

Το 370 π.Χ., μετά από περισσότερα των 300 ετών από τους πολέμους των Μεσσηνίων εναντίον της Σπάρτης, ο Επαμεινώνδας, βασιλιάς των Θηβών και των συμμάχων των Μεσσηνίων, έκτισε το κάστρο και την πόλη της αρχαίας Ιθώμης, στον ίδιο χώρο όπου ευρίσκεται σήμερα το χωριό Μαυρομάτι.

Το 146 π.Χ. η Μεσσηνία έγινε επαρχία της επεκτεινόμενης Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ενώ η Μεσαιωνική της Ιστορία σαν κέντρο του Φραγκικού Κράτους και σαν επαρχία, η οποία ανήκε στον Βιλλεαρδουίνο, άρχισε το 1204 μ.Χ. και συνεχίστηκε μέχρι το 1460 μ.Χ., όταν, μετά από την πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, η Μεσσηνία πέρασε στους Τούρκους. Κατόπιν, 360 χρόνια αργότερα, στις 23 Μαρτίου του 1832, η Καλαμάτα ελευθερώθηκε και κηρύχθηκε η Ελληνική Επανάσταση έναντι των Τούρκων στην μικρή εκκλησία των Αγίων Αποστόλων.

Κατά την διάρκεια της επανάστασης του 1821 η Μεσσηνία συνεισέφερε στον αγώνα με πολλούς τρόπους, ο σπουδαιότερος των οποίων ήταν η ολοκληρωτική καταστροφή του Τουρκο-Αιγυπτιακού στόλου στην περίφημη ναυμαχία του Ναβαρίνου, στην Πύλο, η οποία σφράγισε το νικηφόρο αποτέλεσμα της Επανάστασης. (πηγή:ενημερωτικά τουριστικά φυλλάδια Νομαρχίας Μεσσηνίας).

2.2. Μορφολογικά, υδρογραφικά, κλίμα, οικολογικά

Το έδαφος της Μεσσηνίας είναι κατά 40% ορεινό, 25% ημιορεινό και 35% πεδινό. Η φυσική της τοπογραφία παρουσιάζει μεγάλη ομορφιά και μία μεγάλη ποικιλία σκηνικού. Το συνολικό μήκος των ακτών της είναι 342 Km. Από αυτά 53 Km είναι αμμώδεις παραλίες και 96 Km είναι αξιόλογες παραλίες. Από τα συνολικά 212 Km αμμώδους παραλίας της Πελοποννήσου, τα 53 Km ανήκουν μόνο στη Μεσσηνία. Οι αμμώδεις ή βραχώδεις κολπίσκοι της Πυλίας, οι παραλίες του Μεσσηνιακού τμήματος της Μάνης και οι εκτεταμένες παραλίες της Κυπαρισσίας και του Μεσσηνιακού κόλπου είναι τυπικά στοιχεία της περιοχής. Η μέση ετήσια θερμοκρασία του νομού είναι 19 β.С, με ένα εξαιρετικά ήπιο και δροσερό κλίμα. Η νέφωση είναι σχετικά μικρή στο μεγαλύτερο τμήμα της Μεσσηνίας, με μέγιστο τον Ιανουάριο ή τον Δεκέμβριο και ελάχιστο τον Αύγουστο ή τον Ιούλιο. Ο ετήσιος αριθμός αιθρίων ημερών υπερβαίνει τις 120 και 140 ημέρες, ενώ των νεφοσκεπών

είναι κατώτερος και του 50. Επομένως η Μεσσηνία διακρίνεται για την μεγάλη ηλιοφάνειά της. Οι βροχοπτώσεις είναι σχετικά μεγάλες, με μέσο ετήσιο ύψος βροχών μεταξύ 800 και 1500 χιλιοστά. Το χιόνι είναι μάλλον σπάνιο στα πεδινά και ημιορεινά και περιορίζεται κυρίως από τον Ιανουάριο ως τον Μάρτιο. Οι άνεμοι στα δυτικά παράκτια τμήματα της Μεσσηνίας παρουσιάζουν κατά τον Ιανουάριο σχετικά μικρές εντάσεις, εκτός της περιοχής της Μεθώνης, όπου παρατηρείται αύξηση της συχνότητας των ισχυρών ανέμων. Στα εσωτερικά διαμερίσματα συχνότεροι είναι οι άνεμοι του βόρειου και βορειοανατολικού τομέα με σχετικά μικρές εντάσεις. Κατά τον Ιούλιο, στη περιοχή της Κυπαρισσίας, είναι συχνότεροι οι νότιοι και οι νοτιοδυτικοί άνεμοι (θαλάσσιες αύρες) μικρής μάλλον έντασης. Ο αριθμός των νηνεμιών είναι σχετικά μεγάλος. Στο εσωτερικό, οι άνεμοι πνέουν από διάφορες κατευθύνσεις με μικρότερες εντάσεις στις παράκτιες περιοχές.

Ένα από τα χαρακτηριστικά του νομού, με ιδιαίτερη οικολογική σημασία, είναι οι περιοχές της νήσου Σαπιέντζα και του Μεσσηνιακού Ταύγετου, όπου χρησιμοποιούνται από τα αποδημητικά πουλιά σαν ένας μικρός προσωρινός σταθμός για τα ταξίδια τους. Τα ειδικά οικοσυστήματα, τέτοια όπως τα δάση ελάτης στον Ταύγετο και η λιμνοθάλασσα στην Γιάλοβα, η οποία είναι και ο μεγαλύτερος υδροβιότοπος στην Μεσσηνία (περιοχή προστατευόμενη της θαλάσσιας χελώνας *Careta-Careta*), είναι μεγάλου ενδιαφέροντος. (πηγή: Τουριστικές και ενημερωτικές εκδόσεις Περιφέρειας Πελοποννήσου & Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Μεσσηνίας).

2.3. Διοικητικά, πληθυσμιακά, δραστηριότητες, υποδομές

Ο νομός Μεσσηνίας ευρίσκεται στην νοτιοδυτική μεριά της Πελοποννήσου και συνορεύει προς Β με τον νομό Ηλείας και προς Α με τους νομούς Αρκαδίας και Λακωνίας, ενώ προς Δ, προς Ν και κατά ένα τμήμα προς Α βρέχεται από το Ιόνιο Πέλαγος και από τον Μεσσηνιακό κόλπο.

Στον νομό Μεσσηνίας ανήκουν και τα έξι όμορφα νησάκια: η Σχίζα, η Σαπιέντζα και η Αγία Μαριανή (το σύμπλεγμα των Οινουσσών) απέναντι από τις ακτές της Μεθώνης, η Πρώτη απέναντι από τη Μαραθόπολη, η Σφακτηρία στην Πύλο, το Βενέτικο κοντά στην Κορώνη και η μικρή Μερόπη απέναντι από την Καρδαμύλη.

Ο νομός Μεσσηνίας έχει έκταση 2.991 τ.χλμ. και πληθυσμό 166.964 κατοίκους (Ε.Σ.Υ.Ε., απογραφή 1991), χωρίζεται δε σε 4 επαρχίες: Καλαμών (68.510)*, Μεσσήνης (31.375), Πυλίας (28.454) και Τριφυλίας (38.625) με πρωτεύουσες αυτών τις: Καλαμάτα (43.625), Μεσσήνη (6.453), Πύλο (2.014) και Κυπαρισσία (4.520), αντίστοιχα.

Ο πληθυσμός του νομού είναι κατά 27% αστικός το 1981, ενώ παραμένει ο ίδιος και το 1991.

Ο νομός έχει 9 Δήμους, 271 κοινότητες και 504 οικισμούς. Διοικητικά ο νομός υπάγεται στην περιφέρεια Πελοποννήσου (607.428) η οποία περιλαμβάνει τους εξής νομούς: Αργολίδας (97.636), Αρκαδίας (105.309), Κορινθίας (141.823), Λακωνίας (95.696) και Μεσσηνίας(166.964).

(* οι αριθμοί στις παρενθέσεις αναφέρονται στον πληθυσμό κάθε περιοχής).

Οι περισσότερες περιοχές του νομού, όπως άλλωστε συμβαίνει και στο μεγαλύτερο τμήμα της Περιφέρειας Πελοποννήσου, χαρακτηρίζονται από χαμηλό επίπεδο υποδομών, γεωγραφική απομόνωση και έλλειψη επαρκών συνδέσεων, χαμηλά εισοδήματα και γερασμένο πληθυσμό.

Σχετικά με τον πρωτογενή τομέα, η κύρια ενασχόληση του πληθυσμού είναι οι παραδοσιακές αγροτικές και κτηνοτροφικές καλλιέργειες. Κυριότερες δε καλλιέργειες είναι τα εσπεριδοειδή, το ελαιόλαδο, οι ελιές, τα σταφύλια, το κρασί, οι σταφίδες, τα μήλα, τα δημητριακά, οι πατάτες, τα κτηνοτροφικά φυτά, τα κηπευτικά. Στο νομό υπάρχουν πολλά θερμοκήπια παραδοσιακής και σύγχρονης τεχνολογίας. Σημαντικός δε αριθμός γεωργικών βιομηχανιών ασχολείται με τα ψυγεία. Υπάρχουν επί πλέον εργοστάσια εκχύμωσης και τυποποίησης εσπεριδοειδών, σταφιδοεργοστάσια, οινοποιεία, αποθήκες και εργοστάσια συντήρησης οπωροκηπευτικών κ.α. Η εκμηχάνιση της αγροτικής παραγωγής είναι αρκετά σημαντική. Η κτηνοτροφική, δασική και αλιευτική παραγωγή συμβάλλει αρκετά στο αγροτικό εισόδημα αλλά όμως τα γαλακτοκομικά αποτελούν τον σημαντικότερο κτηνοτροφικό κλάδο.

Στον δευτερογενή τομέα έχουμε ειδικεύσεις σε κλάδους τροφίμων, ξύλου, ποτών και μη μεταλλικών ορυκτών. Στον Μελιγαλά Μεσσηνίας λειτουργεί ακόμη και μία Βιομηχανική Περιοχή (ΒΙΠΕ)

Όσον αφορά τώρα τον τριτογενή τομέα, οι σημαντικότερες οικονομικές, διοικητικές και εκπαιδευτικές υπηρεσίες του νομού, όπως επίσης και οι υπηρεσίες των μεταφορών, είναι συγκεντρωμένες στην Καλαμάτα, όπου υπάρχει και το μοναδικό Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα (Τ.Ε.Ι.). Το εμπόριο αποτελεί μια σημαντική δραστηριότητα για τους κατοίκους. Ο τουρισμός αντιμετωπίζει το πρόβλημα της εποχικότητας και της πληρότητας των ξενοδοχειακών καταλυμάτων. Οι διανυκτερεύσεις, γενικά, δείχνουν μία τάση μείωσης με όλες τις επιπτώσεις που μπορεί να ακολουθήσουν. Όμως, ο νομός έχει πολλές δυνατότητες τουριστικής ανάπτυξης διότι διαθέτει σημαντικούς αρχαιολογικούς χώρους, φυσικές ομορφιές και θαυμάσια τοπία που δυστυχώς δεν έχουν ακόμη αξιοποιηθεί δυναμικά. Ίσως τώρα, που αναμένονται οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην Αθήνα το 2004, να υπάρξει μία έντονη δυναμική ανοδική τουριστική πορεία αφού οι αλλοδαποί τουρίστες που θα επισκεφθούν την Πρωτεύουσα θα εκμεταλλευθούν την ευκαιρία να επισκεφτούν και την Μεσσηνία. Προϋπόθεση φυσικά για να γίνει αυτό είναι να έχει υπάρξει προηγουμένως η κατάλληλη αναπτυξιακή υποδομή και διαφήμιση.

Το οδικό εθνικό και επαρχιακό δίκτυο του νομού είναι σε καλή γενικά κατάσταση αλλά χρειάζονται κάποια έργα να γίνουν ακόμα, κυρίως σε

ασφαλτοστρώσεις και διαπλατύνσεις επικίνδυνων ορεινών και επαρχιακών δρόμων. Γενικά υπάρχει καλή οδική σύνδεση με Πύργο, Πάτρα, Άργος, Κόρινθο, Αθήνα και Σπάρτη. Στο εσωτερικό δε του νομού εκτελούνται πυκνά δρομολόγια λεωφορείων σχεδόν προς όλα τα μέρη.

Το αεροδρόμιο της Καλαμάτας αποτελεί τον κύριο άξονα «τροφοδοσίας» αλλοδαπών. Εσωτερικά, γίνονται καθημερινές πτήσεις από και προς Αθήνα.

Οι θαλάσσιες συγκοινωνίες και μεταφορές γίνονται βασικά μέσω του λιμανιού της Καλαμάτας. Υπάρχουν όμως και άλλα λιμάνια, όπως της Πύλου και της Κυπαρισσίας, και άλλα μικρότερα, που αν αξιοποιηθούν σωστά μπορούν να προσφέρουν πολλά στην οικονομική ανάπτυξη και κατ'επέκταση στον τουρισμό.

Το σιδηροδρομικό δίκτυο του νομού αναφέρεται σε αυτό της Καλαμάτας όπου και γίνεται η σύνδεσή του με τις άλλες περιοχές που οδηγούν προς Βορρά μέσω Κυπαρισσίας. Και αυτό όμως δεν έχει αξιοποιηθεί σωστά και χρειάζονται να γίνουν πολλές βελτιώσεις. (Πηγή: Τουριστικά έντυπα Νομαρχίας Μεσσηνίας, Τουριστικός οδηγός της Ελλάδος 2000, Οικονομικός Ταχυδρόμος, 17/2/2000)

2.3.1. Ανάλυση χαρακτηριστικών περιόδου 1981-1991

Ο Ανθρώπινος Παράγων

Ο Νομός το 1981 είχε πληθυσμό 159.818 κατοίκους και το 1991 166.964 κατοίκους, δηλαδή αύξηση κατά 7.146 κατοίκους (ποσοστό αύξησης 4,5%, μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής 1981-1991=0,44).

Ο συνολικός πληθυσμός της χώρας το 1981 ήταν 9.740.417, ενώ το 1991 ανήρχετο σε 10.259.900, δηλαδή αύξηση κατά 519.483 (ποσοστό αύξησης 5,33%, μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής 1981-1991= 0,52).

Παρατηρούμε ότι στον Νομό Μεσσηνίας τόσο το ποσοστό αύξησης του πληθυσμού όσο και ο ρυθμός μεταβολής του πληθυσμού υπολείπονται των συνολικών μεγεθών της χώρας. Το ηλικιακό δε πρόβλημα γίνεται εμφανέστερο αν θελήσουμε να καταγράψουμε τα αποτελέσματα που προέκυψαν από τον υπολογισμό των δεικτών γήρανσης και εξάρτησης του πληθυσμού για τα έτη 1981 και 1991, για το σύνολο της Ελλάδος και τον Νομό Μεσσηνίας, με στοιχεία που έχουν προκύψει από τις απογραφές πληθυσμού της ΕΣΥΕ:

Έννοια του δείκτη γήρανσης: Ο δείκτης γήρανσης εκφράζει την αντιστοιχία των ηλικιωμένων (65 ετών και άνω) σε 100 παιδιά (0-14 ετών). Δηλαδή, αυτός ο δείκτης μας πληροφορεί για τις δημογραφικές δυνατότητες αναπλήρωσης του επιπέδου του φυσικού πληθυσμού.

Έννοια του δείκτη εξάρτησης: Ο δείκτης εξάρτησης εκφράζει την αντιστοιχία των θεωρουμένων ως εξαρτημένων μελών του πληθυσμού (0-14 και 65 και άνω) ως προς

τον αριθμό των ατόμων που βρίσκονται σε εργάσιμη ηλικία (15-64). Μας δίνει δηλαδή το ποσοστό των ατόμων, τα οποία δεν είναι ικανά, λόγω ηλικίας, να αποκτήσουν εισοδήματα με την εργασία και τα οποία εξαρτώνται, επομένως, από τα άτομα που ανήκουν στον πληθυσμό εργάσιμης ηλικίας.

Τι έδειξαν οι Δείκτες

1981

Ο δείκτης γήρανσης του νομού Μεσσηνίας για το 1981, όπως προκύπτει από τα στοιχεία που παρατίθενται, είναι 31,23 που σημαίνει ότι αντιστοιχούν 31,23 ηλικιωμένοι σε 100 παιδιά.

Ο ίδιος δείκτης για το σύνολο της Ελλάδος είναι 53,72. Φαίνεται εδώ ότι ο δείκτης γήρανσης για ολόκληρη την χώρα είναι πολύ μεγαλύτερος από την Μεσσηνία η οποία και πλεονεκτεί σε παιδικό πληθυσμό (0-14).

Ο δείκτης εξάρτησης για την Μεσσηνία είναι σχεδόν ο ίδιος με τον δείκτη εξάρτησης για το σύνολο της χώρας (57,02 και 57,27 αντίστοιχα).

1991

Μία δεκαετία αργότερα ο δείκτης γήρανσης για την Μεσσηνία έχει τουλάχιστον τριπλασιασθεί (από 31,23 ανήλθε σε 106,67). Τούτο διότι παρατηρείται, αφενός μια σημαντική αύξηση του αριθμού των ηλικιωμένων (από 11.350 σε 32.670), σε ποσοστό 188% περίπου, αφετέρου λόγω μείωσης του παιδικού πληθυσμού (από 36.334 σε 30.627) σε ποσοστό 16% περίπου.

Για το σύνολο της Ελλάδος ο δείκτης γήρανσης το 1991 ανήλθε σε 71,11, από 53,72 που ήταν το 1981. Τούτο για τους ίδιους λόγους που αναφέρθηκαν και για την Μεσσηνία δηλ. μεγάλη αύξηση του αριθμού των ηλικιωμένων (σε ποσοστό 13% περίπου) και σημαντική μείωση του παιδικού πληθυσμού (σε ποσοστό 14% περίπου).

Ο δείκτης εξάρτησης το 1991 για το σύνολο της χώρας ανέρχεται σε 49,11%, και για την Μεσσηνία σε 61,05%.

Η Μεσσηνία επομένως έχει μεγαλύτερο δείκτη εξάρτησης και από το σύνολο της χώρας αλλά και σε σχέση με το 1981, όπου ο δείκτης ανήρχετο σε 57,02%. Ο δείκτης όμως εξάρτησης για το σύνολο της χώρας το 1991 ανέρχεται σε 49,11% από 57,27% που ήταν το 1981. Δηλ. μειώθηκε, και λόγω μείωσης των γεννήσεων αλλά και λόγω αύξησης του πληθυσμού που είναι κατάλληλος για εργασία (15-64), παρόλο που ο αριθμός των 65 και άνω έχει αυξηθεί (από 1.239.541 σε 1.404.352).

Σημαντικό στοιχείο, πέρα από την μείωση των γεννήσεων, αποτελεί και η αύξηση του μέσου όρου ζωής σε όλη της Ελλάδα, που μέσα σε τριάντα χρόνια αυξάνεται κατά 7 έτη περίπου για τους άνδρες (πάνω από 74 ετών) και 9 έτη για τις γυναίκες (πάνω από 80 ετών).

Σημαντικό στοιχείο ακόμη για το φαινόμενο της γήρανσης του πληθυσμού έπαιξε και το ισχυρό ρεύμα αποδημίας την περίοδο που ακολούθησε τον πόλεμο. Έτσι μειώνονται και οι γεννήσεις που ασκούν σημαντική επίδραση σε όλους τους δείκτες.

Το Εργατικό Δυναμικό, η απασχόληση, η ανεργία

Το Εργατικό Δυναμικό στην Μεσσηνία το 1981 ήταν 65.001 ενώ το 1991 κατέβηκε σε 63.817. Είχε δηλαδή μια πτώση κατά 1.184 (1,8%).

Για το σύνολο της χώρας το 1981 το Εργατικό Δυναμικό ήταν 3.543.797, ενώ το 1991 ανήλθε σε 3.886.157. Είχε δηλαδή άνοδο κατά 342.360 (9,66%). Ενώ, δηλαδή, το Εργατικό Δυναμικό στο σύνολο της χώρας παρουσιάζει αύξηση στο διάστημα 1981-1991, στη Μεσσηνία παρατηρείται μείωση, για το ίδιο διάστημα.

Η απασχόληση στην Μεσσηνία το 1981 ήταν 63.108, ενώ το 1991 κατέβηκε σε 59.072, σημειώνοντας πτώση κατά 4.036 (6,4%).

Για το σύνολο της χώρας το 1981 η απασχόληση ήταν 3.388.518, ενώ το 1991 ανήλθε σε 3.571.957. Είχε δηλαδή αύξηση κατά 183.439 (5,4%).

Επομένως, έχουμε μείωση της απασχόλησης στην Μεσσηνία και αύξηση αυτής στο σύνολο της χώρας.

Η ανεργία στην Μεσσηνία το 1981 ήταν 1.893, ενώ το 1991 ανήλθε σε 4.745, σημειώνοντας έτσι άνοδο κατά 2.852 (150%).

Για το σύνολο της χώρας το 1981 η ανεργία ήταν 155.279, ενώ το 1991 ανήλθε σε 314.200. Είχε δηλαδή αύξηση κατά 158.921 (102%).

Επομένως η αύξηση της ανεργίας στη Μεσσηνία ήταν μεγαλύτερη από ότι στο σύνολο της χώρας.

Η συμμετοχή του Εργατικού Δυναμικού στον πληθυσμό για την Μεσσηνία το 1981 ήταν 40,67%, ενώ το 1991 μειώθηκε σε 38,22%.

Η συμμετοχή του Εργατικού Δυναμικού στο σύνολο της χώρας το 1981 ήταν 36,38%, ενώ το 1991 ανήλθε σε 37,88%.

Και εδώ η Μεσσηνία παρουσιάζει μείωση της συμμετοχής του Εργατικού Δυναμικού στον πληθυσμό, ενώ στο σύνολο της χώρας παρατηρείται αύξηση, έστω και μικρή.

Το ποσοστό ανεργίας το 1981 στην Μεσσηνία ήταν 2,91%, ενώ το 1991 ανέβηκε στο 7,44% (αύξηση κατά 156%).

Για το σύνολο της χώρας το 1981 το ποσοστό ανεργίας ήταν 4,38%, ενώ το 1991 ανέβηκε στο 8,09% (αύξηση κατά 85%).

Παρατηρούμε δηλαδή μια πολύ μεγαλύτερη αύξηση της ανεργίας στην Μεσσηνία από ότι στο σύνολο της χώρας.

Το Α.Ε.Π. κατά απασχολούμενο το 1981 ήταν 98.054 δρχ. στην Μεσσηνία, ενώ το 1991 ανήλθε στο 114.538 (αύξηση κατά 17%).

Για το σύνολο της χώρας το Α.Ε.Π. κατά απασχολούμενο το 1981 ήταν 123.438 δρχ., ενώ το 1991 ανήλθε στις 141.169 δρχ. (αύξηση κατά 14%).

Παρατηρούμε δηλ. μεγαλύτερη συμμετοχή του Α.Ε.Π κατά απασχολούμενο στη Μεσσηνία από ότι στο σύνολο της χώρας.

Το Εισόδημα

Το Α.Ε.Π. κατά τομέα το 1981, σε σταθερές τιμές 1970, έχει ως εξής:

Στη Μεσσηνία, το Α.Ε.Π του Πρωτογενή Τομέα ήταν 2.430 εκ., και αντιπροσώπευε το 4,08% του συνολικού Α.Ε.Π., το οποίο ανερχόταν σε 59.516 εκ.

Για τον Δευτερογενή Τομέα το Α.Ε.Π. στη Μεσσηνία ήταν 1.172 εκ., και αντιπροσώπευε το 0,92% του συνόλου της χώρας, το οποίο ανερχόταν σε 133.214 εκ.

Για τον Τριτογενή Τομέα το Α.Ε.Π. στη Μεσσηνία ήταν 2.586 εκ., και αντιπροσώπευε το 1,20% του συνόλου της χώρας, το οποίο ανερχόταν σε 214.307 εκ.

Παρατηρούμε ότι η Μεσσηνία την μεγαλύτερη συμμετοχή, σε σχέση με το σύνολο της χώρας, την έχει στον Πρωτογενή τομέα, ενώ ακολουθεί ο Τριτογενής και ο Δευτερογενής τομέας.

Το Α.Ε.Π. κατά Τομέα το 1991 έχει ως εξής:

Στην Μεσσηνία, το Α.Ε.Π. του Πρωτογενή Τομέα ήταν 2.337 εκ., και αντιπροσώπευε το 3,72% του συνόλου της χώρας, το οποίο ανερχόταν σε 62.786 εκ.

Για τον Δευτερογενή Τομέα, το Α.Ε.Π. ήταν 1.303 εκ., και αντιπροσώπευε το 0,95% του συνόλου της χώρας, το οποίο ανερχόταν σε 147.380 εκ.

Στον Τριτογενή Τομέα, το Α.Ε.Π. ήταν 3.126 εκ., και αντιπροσώπευε το 1,10% του συνόλου της χώρας, το οποίο ανερχόταν σε 283.838 εκ.

Παρατηρούμε ότι και το 1991 ο Πρωτογενής Τομέας στην Μεσσηνία παρουσιάζει την μεγαλύτερη συμμετοχή σε σχέση με τους άλλους Τομείς.

ακολουθούμενος από τον Τριτογενή και τον Δευτερογενή Τομέα, δηλαδή η κατάσταση παρέμεινε η ίδια όπως και το 1981.

Το κατά κεφαλή Α.Ε.Π. στον Νομό Μεσσηνίας το 1981 ήταν για τον Πρωτογενή τομέα 15.205, για τον Δευτερογενή Τομέα 7.346 και για τον Τριτογενή Τομέα 17.012.

Για το 1991 το κατά κεφαλή Α.Ε.Π. είναι 13.997 για τον Πρωτογενή Τομέα, 7.834 για τον Δευτερογενή Τομέα και 19.361 για τον Τριτογενή Τομέα.

Παρατηρούμε, δηλαδή, πτώση του Πρωτογενή Τομέα, αύξηση του Δευτερογενή Τομέα και σημαντική αύξηση του Τριτογενή Τομέα το 1991 σε σχέση με το 1981, όσον αφορά το κατά κεφαλή Α.Ε.Π.

Όπως προκύπτει από στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε., το σχετικό κατά κεφαλή Α.Ε.Π. του νομού Μεσσηνίας ως προς τον Μέσο Όρο της χώρας το 1981 ήταν 92,1%, ενώ το 1991 μειώθηκε σε 83,8%.
(Ε.Σ.Υ.Ε., Ι.Τ.Ε.Π., 1998).

Κεφάλαιο 3

Ο Τουρισμός στον Νομό Μεσσηνίας

Η επίδραση του τουρισμού στην οικονομική και κοινωνική εξέλιξη των περιοχών που έχουν τουριστική δραστηριότητα είναι μεγάλη. Τούτο σημαίνει ότι η ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας έχει θετική επίδραση στο εισόδημα και στην απασχόληση του εργατικού δυναμικού, συμβάλει στην μείωση της ανεργίας και έχει ευεργετικές επιπτώσεις στον πληθυσμό. Οι νομοί / περιοχές δε που εμφανίζουν την εντονότερη τουριστική κίνηση, πετυχαίνουν και την μεγαλύτερη οικονομική πρόοδο (Ι.Τ.Ε.Π., Παυλόπουλος, Κουζέλης, 1998).

Η αξιολόγηση της συνεισφοράς του τουριστικού τομέα σε οποιοδήποτε επίπεδο(τοπικό, περιφερειακό, εθνικό) γίνεται με την εξέταση και ανάλυση της τουριστικής υποδομής, της απασχόλησης στον τουρισμό και της τουριστικής κίνησης.

3.1. Πόροι

Οι σημαντικότερες ιστορικές και αρχαιολογικές τοποθεσίες, καθώς επίσης και τα αξιοθέατα είναι:

Τα ερείπια του ανάκτορου του Νέστορα, στην Χώρα, στην επαρχία της Τριφυλίας, που κτίσθηκαν τον 13^ο αιώνα π.Χ.

Ερείπια πρωτοελλαδικού οικισμού και μυκηναϊκοί τάφοι στην περιοχή Καλαμάτας.

Ερείπια ναού του Απόλλωνα στον Άγιο Ανδρέα.

Οι τάφοι των Διόσκουρων στην Καρδαμύλη.

Οι θολωτοί τάφοι του Νέστορα, ή των «Περιστεριών», όπως αποκαλούνται, στην Κυπαρισσία.

Ερείπια της αρχαίας Μεσσήνης, στο Μαυρομμάτι.

Βενετσιάνικα και φραγκικά κάστρα στην Καλαμάτα, στην Ανδρούσα, στην Καρδαμύλη (με εντυπωσιακούς μανιάτικους πύργους), στην Κορώνη-από τα λίγα στην Ελλάδα που κατοικείται, στην Κυπαρισσία, στην Μεθώνη-από τα μεγαλύτερα και πιο καλοδιατηρημένα, στο Πεταλίδι, στο Ναυαρίνο.

Ακόμη, βυζαντινές εκκλησίες και μοναστήρια στην Καλαμάτα, στην Ανδρούσα, στην Αρτεμισία, στα Βεργά, στην Καρδαμύλη, στην Κυπαρισσία, στο Μαυρομμάτι, στη Μεσσήνη, στο Πεταλίδι, στην Πλάτσα, στην Στούπα, στα Φιλιατρά. Το φαράγγι του Βυρρού στον Ταύγετο, το φοινικόδασος στην Κορώνη, το σπήλαιο καταφύγιο στον Άγιο Νικόλαο, με σταλαχτίτες (αναξιοποίητο).

Στην Μεσσηνία υπάρχουν και Μουσεία: αρχαιολογικό και λαογραφικό στην Καλαμάτα, αρχαιολογικό στην Κορώνη, το Μαυρομμάτι, το Ναυαρίνο, στη Χώρα Τριφυλίας-με ευρήματα του ανακτόρου, που περιλάμβανε αγγεία, 2.500 κώδικες και 1.200 πίνακες γραμμικής γραφής Β. (Τουριστικός Οδηγός της Ελλάδος 2000, σ. 349).

Σύμφωνα με στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε., τα Μουσεία αυτά είναι αξιοποιημένα και επισκέψιμα. Όσον αφορά τους αρχαιολογικούς χώρους μόνο τα Ανάκτορα του Νέστορα και της Πύλου έχουν αξιοποιηθεί, ενώ της Μεθώνης παραμένει

Διεθνής Συνάντηση Μοτοσικλέτας και το πανελλήνιο πρωτάθλημα ποδηλασίας ανδρών. (πηγή: Δήμος Καλαμάτας, διάφορα έντυπα).

Μεσσηνιακή Μάνη

Μανιάτικοι Πύργοι, σπάνιας αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, Βυζαντινές εκκλησίες που σηματοδοτούν την συνεχή πορεία του αδούλωτου τόπου και σύνθεση του γαλάζιου της θάλασσας μαζί με φαράγγια άγριας ομορφιάς συνθέτουν την εικόνα αυτού του ιστορικού τόπου.

Πολλές περιοχές τραβούν το ενδιαφέρον του επισκέπτη, όπως η πετρόχτιστη Καρδαμύλη με τους πύργους της, με τα ερείπια του Μεσαιωνικού Κάστρου και τους τάφους των Μυθικών Διόσκουρων τα οποία εξάπτουν την φαντασία, το Προάστιο, με την έντονα παραδοσιακή κουλτούρα, με τον όρμο των Δελφινιών και του Φονέα, η Στούπα (Αρχαίο Βασίλειο του Λεύκτρου) με τους γραφικούς όρμους της, τα πεντακάθαρα νερά της και την κοσμοπολίτικη όψη το καλοκαίρι, η παραλία της Καλογριάς, όπου χόρεψε ο «Ζορμπάς» μετά την κουραστική δουλειά στο ορυχείο της Πάστροβας και στην οποία έμεινε για αρκετό καιρό ο Ν. Καζαντζάκης γράφοντας το ομώνυμο έργο του, τα πετρόχιστα ψαροχώρια Άγιος Δημήτριος, Τραχήλα, Κιτριές, Αβία, Ακρογιάλι και Άγιος Νικόλαος με την πλούσια ιστορία τους και τα οποία παρουσιάζουν έντονη τουριστική ανάπτυξη προσελκύοντας επισκέπτες από την Ελλάδα και το εξωτερικό (πηγή: Νομαρχία Μεσσηνίας)

Κυπαρισσία

Η Κυπαρισσία, πρωτεύουσα της Επαρχίας Τριφυλίας, βρίσκεται μεταξύ του Ιονίου πελάγους και του βουνού “ψυχρό” της οροσειράς των Κοντοβουνίων, στο πιο στενό μέρος του Τριφυλλιακού κάμπου. Με πληθυσμό 5.500 κατοίκους αποτελεί σήμερα διοικητικό και οικονομικό κέντρο της Βορειοδυτικής Μεσσηνίας. Η ιστορία της περνά από τους Τρωικούς πολέμους, στους οποίους και έλαβε μέρος με τον Βασιλιά Νέστορα, στους κλασσικούς χρόνους όπου και γνωρίζει μεγάλη οικονομική άνθηση. Στην Ρωμαϊκή εποχή λόγω της θέσης της ήταν εμπορικό και οικονομικό κέντρο. Ήταν μία από τις πρώτες πόλεις που έλαβε μέρος στην Ελληνική Επανάσταση του 1821 και καταστράφηκε από τον Ιμπραήμ πασά το 1825.

Γνωστό είναι το κάστρο της Κυπαρισσίας, κτισμένο από αρχαιοτάτων χρόνων σε ένα ύψωμα με πανοραμική θέα του λιμανιού και της μεγάλης παραλίας.

Στον αρχαιολογικό χώρο της Περιστεριάς, 8 Km Β.Α. της Κυπαρισσίας έχουν βρεθεί θολωτοί τάφοι, οικίες, καθώς και άλλα ευρήματα της Πρωτομυκηναϊκής περιόδου, που φυλάσσονται στο Μουσείο της Χώρας.

Περίπου σε 4.000 ανέρχονται τα Αρχαιολογικά ευρήματα που φυλάσσονται στο Μουσείο της Χώρας, τα οποία προέρχονται κυρίως από τις ανασκαφές που έγιναν στο Ανάκτορο του Βασιλιά της Πύλου Νέστορα που κτίστηκε τον 12^ο με 13^ο αιώνα π.Χ. Το Μουσείο δε της Χώρας θεωρείται ένα από τα καλύτερα Μουσεία σε Μυκηναϊκά ευρήματα.

Στον σιδηροδρομικό σταθμό της πόλης σώζονται ίχνη των αρχαίων τειχών της πόλης.

Περίπου 3 Km μακριά από τον Δήμο Χώρας υπάρχουν τα ερείπια του Ανακτόρου του βασιλιά Νέστορα και θολωτός τάφος.

Η Κυπαρισσία διαθέτει έξι Ξενοδοχεία με πολλές ανέσεις, ένα οργανωμένο camping, ένα οργανωμένο Νοσοκομείο, δεκατέσσερα ιδιωτικά ιατρεία όλων των ειδικοτήτων (καρδιολόγους, παιδίατρους, πνευμονολόγους, ορθοπεδικούς, ΩΡΛ, παθολόγους), τρία ιδιωτικά εργαστήρια και έξι Φαρμακεία. Στο αναφερθέν Νοσοκομείο λειτουργούν δέκα πλήρως εξοπλισμένες ειδικές κλινικές με χειρουργείο, μία σύγχρονη μονάδα εντατικής θεραπείας και πρόσφατα μια μονάδα τεχνητού νεφρού. Στην Κυπαρισσία λειτουργεί επίσης και Δικαστήριο, κτισμένο δίπλα στο Δημαρχείο, συμπληρώνοντας έτσι τις σημαντικές υπηρεσίες που προσφέρονται και που δίνουν ένα σημαντικό prestige στην πόλη.

Μέσα στην πόλη υπάρχουν παλιά αρχοντικά πολύ όμορφης αρχιτεκτονικής με καλντερίμια που οδηγούν τον επισκέπτη σε ιστορικούς δρόμους. Υπάρχουν παραλιακές ψαροταβέρνες και πολλά άλλα μαγαζιά που προσφέρουν στον επισκέπτη αλλά και στον ντόπιο εκλεκτά γεύματα.

Η Κυπαρισσία φημίζεται για τα φρούτα, τα κηπευτικά και το λάδι της.

Το λιμάνι της Κυπαρισσίας συγκεντρώνει τελευταία το μεγαλύτερο ενδιαφέρον των κατοίκων αφού με την δυνατότητα του ελλιμενισμού αρκετών σκαφών μηχανοκίνητων και ιστιοφόρων που έχει προσφέρει μεγάλες προοπτικές τουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή. (πηγή: Δήμος Κυπαρισσίας, Νομαρχία Μεσσηνίας)

Φιλιατρά

Μεγάλο αγροτικό και εμπορικό κέντρο κτισμένο ανάμεσα σε κάμπους από ελαιώνες και αμπελώνες. Η περιοχή κατοικείται από την Προϊστορική εποχή, ενώ στην περιοχή της Αγίας Κυριακής τοποθετείται η αρχαία πόλη Έρανα μαζί με τις μικρότερες Αρήνη και Αλίαρτο. Κατά την δεύτερη περίοδο της Τουρκοκρατίας (1715-1821) αποτελούσε σημαντικό εμπορικό κέντρο της περιοχής. Προϊόντα όπως το λάδι και η σταφίδα αποτελούσαν και αποτελούν σημαντική αγροτική δραστηριότητα των κατοίκων. Τα βυζαντινά μνημεία που σώζονται όπως η Αγία Σωτήρα Χριστιάνων, η Μονή Αγίου Χριστόφορου, ο Ναός Βλαχερνάς κ.α. μαρτυρούν την άνθηση του Ελληνοχριστιανικού πολιτισμού της εποχής. Οι παραλίες στο Λαγκούβαραρδο, την Αγία Κυριακή, το στόμιο και το Αγρίλι με την καθαρή και «άγρια» θάλασσα προσελκύουν πολλούς επισκέπτες. (πηγή: Νομαρχία Μεσσηνίας)

Γαργαλιάνοι

Σε ύψος 300 μέτρων πάνω σε οροπέδιο και γεμάτο από πυκνούς ελαιώνες ευρίσκεται η πόλη των Γαργαλιάνων, μεγάλο οικονομικό και εμπορικό κέντρο της Δυτικής Μεσσηνίας, με θέα προς το Ιόνιο πέλαγος και με απόσταση από αυτό μόλις 7 χλμ. Η πόλη κατοικήθηκε από την πρωτοελλαδική εποχή (3000-2000 π.Χ.), βάσει των ευρημάτων των θέσεων Ανεμόμυλου, Τσουκνά, Κανάλου και Λάγου. Η Μαραθούπολη απέναντι από την νήσο Πρώτη, είναι το επίνειο της πόλης στο Ιόνιο πέλαγος, ενώ στο Βρομονέρι βρίσκονται ιαματικές πηγές με θειούχα νερά. (Ν. Μεσσηνίας).

Πύλος

Η Πύλος βρίσκεται 52 Km μακριά από την Καλαμάτα. Είναι κτισμένη στο νότιο άκρο του όρμου του Ναυαρίνου και αποτελεί το διοικητικό και εμπορικό κέντρο της Νοτιοδυτικής Μεσσηνίας. Είναι τόπος αρχαιολογικός, ιστορικός και τουριστικός. Διαθέτει ξενοδοχεία, εστιατόρια και μαρίνες για μικρά σκάφη αναψυχής. Το λιμάνι της φημίζεται για την Ναυμαχία που έγινε την 20ή Οκτωβρίου 1827 μεταξύ του Ιμπραήμ πασά και του Συμμαχικού στόλου Αγγλίας-Γαλλίας-Ρωσίας. Το λιμάνι της θεωρείται από τα καλύτερα και ασφαλέστερα φυσικά λιμάνια της Μεσογείου. Μερικά από τα αξιοθέατά της είναι η Νήσος Σφακτηρία που βρίσκεται σαν φρουρός μπροστά της και είναι γνωστή από τους κλασσικούς χρόνους καθώς και το Νιόκαστρο, το Παλαιόκαστρο ή Παλιοναυαρίνο και η Βοϊδοκιλιά. Το Βενετικό της κάστρο, ευρισκόμενο σε ένα ύψωμα στην άκρη της πόλης, προκαλεί το ενδιαφέρον των επισκεπτών και λειτουργεί σαν «τουριστικό παρατηρητήριο». (πηγή: Νομαρχία Μεσσηνίας).

Κορώνη

Η Κορώνη βρίσκεται στην Ανατολική Πυλία και βλέπει στον Μεσσηνιακό κόλπο. Αποτελούσε ένα από τα σημαντικότερα εμπορικά και ναυτικά Βενετσιάνικα κέντρα της Ανατολής. Σώζεται το μεσαιωνικό της κάστρο, το οποίο καταλαμβάνει μια αρκετά μεγάλη έκταση της περιοχής, που μαζί με τα στενά δρομάκια της πόλης και τις υπέροχες αμμώδεις παραλίες των Ζάγκα, Μέμι και Αρτάκη τραβούν το ενδιαφέρον των τουριστών. Αποτελεί και σήμερα οικονομικό κέντρο της περιοχής. (Ν. Μεσσηνίας).

Μεθώνη

Η Μεθώνη αποτελούσε την εποχή της Ενετοκρατίας μαζί με την Κορώνη, το κυριότερο εμπορικό και ναυτιλιακό κέντρο της Ανατολής. Η Μεθώνη είναι συνέχεια της Ομηρικής Πόλης Πήδασος και κατά μια εκδοχή έλαβε το όνομά της από τον «Μόθωνα λίθο» βράχο στην θάλασσα πάνω στον οποίο είναι κτισμένο το Μπούρτζι, που αποτελεί και τμήμα του Μεσαιωνικού της κάστρου. Η τουριστική υποδομή που διαθέτει είναι ικανοποιητική με ξενοδοχεία, campings και ενοικιαζόμενα δωμάτια. Υπάρχουν επίσης πολλές ψαροταβέρνες και όμορφα τουριστικά μαγαζιά. Σε απόσταση 1 Km έξω από την πόλη, στο ύψωμα του Αγίου Νικολάου, μπορεί κάποιος να επισκεφθεί τις κατακόμβες. Ακόμη, 4 Km έξω από την πόλη ευρίσκεται η εκκλησία του Αγίου Ονούφριου που είναι κτισμένη μέσα σε ένα σπήλαιο. (Ν. Μεσσηνίας).

Φοινικούντα

Η Φοινικούντα βρίσκεται ανάμεσα στην Κορώνη και στην Μεθώνη. Αποτελούσε στην πρωτοελλαδική εποχή ναυτιλιακό και διαμετακομιστικό κέντρο, ενώ στην θέση Ανάληψη έχουν βρεθεί τείχος και όστρακα της εποχής. Το όνομά της το πήρε από τους αρχαίους Φοίνικες, οι οποίοι ίδρυσαν στην θέση Ανεμόμυλος της σημερινής Φοινικούντας, τον οικισμό «Φοίνικους». Στην Φοινικούντα μπορεί κανείς να θαυμάσει τους καταπράσινους λόφους, τις καταπράσινες κοιλάδες που τις διασχίζουν μικροί ποταμοί, τις όμορφες πεδινές εκτάσεις, τις απέραντες αμμουδιές και τους δαντελωτούς κόλπους της. Σε απόσταση

μόλις 10 λεπτών μπορεί ο επισκέπτης να μεταβεί στα 4 όμορφα νησάκια που βρίσκονται απέναντί της, όπως την Σχίζα, την Σαπιέντζα το Βενέτικο και την Αγία Μαρίνα. Το αυξανόμενο τουριστικό ενδιαφέρον των επισκεπτών έχει δημιουργήσει αρκετά καλή τουριστική υποδομή με ξενοδοχεία, ενοικιαζόμενα δωμάτια, campings, χώρους αναψυχής και αθλοπαιδιών καθώς και ταβέρνες με φρέσκο ψάρι.(Ν. Μεσσηνίας).

Πεταλίδι

Το Πεταλίδι βρίσκεται στην δυτική ακτή του Μεσσηνιακού κόλπου κτισμένο στην θέση της Ομηρικής Αιπείας, η οποία οικοδομήθηκε και ονομάστηκε Κορώνη τον 4^ο π.Χ. αιώνα από τον Επιμηλίδη, απεσταλμένο του στρατηγού Επαμεινώνδα από την Κορώνεια της Θήβας, με σκοπό την υποδοχή και εγκατάσταση Μεσσηνίων προσφύγων. Σήμερα αποτελεί εμπορικό και τουριστικό κέντρο της περιοχής. Βόρεια του Πεταλιδίου, στην περιοχή των Καρποφόρων, στα Νιοχώρια, σε ένα λόφο κατάφυτο από ελιές και συκιές το 1970 ανακαλύφθηκαν κτίσματα Πρωτοελλαδικής και Μεσοελλαδικής εποχής καθώς επίσης και Μυκηναϊκά κτίσματα. (Ν. Μεσσηνίας).

Μεσσήνη

Η πόλη έχει συνδέσει την φυσιογνωμία της με τον ποταμό Πάμισο. Συνδέεται αεροπορικά με όλη την Ελλάδα, αφού το αεροδρόμιο βρίσκεται στα όρια της πόλης με την Καλαμάτα, και καθημερινώς διεξάγονται δρομολόγια προς Αθήνα, ενώ το καλοκαίρι εκτελούνται και πτήσεις Τσάρτερ.

Στο κέντρο της πόλης λειτουργεί πολυτελές αναψυκτήριο μέσα σε ένα θαυμάσιο πάρκο. Στην κεντρική πλατεία της πόλης υπάρχει ένα μεγάλο σιντριβάνι που λειτουργεί με σύστημα υπολογιστή δημιουργώντας, ανάλογα με την μουσική, πίδακες διαφόρων σχημάτων.

Στην πόλη υπάρχει Κέντρο Υγείας, Εθνικό Στάδιο και κλειστό Γυμναστήριο.

Στο μυχό του Μεσσηνιακού Κόλπου 4 χλμ. από την πόλη, στην παραλία της Μπούκας, υπάρχει οργανωμένη πλαζ με εγκαταστάσεις εξυπηρέτησης των επισκεπτών της και αρκετές ψαροταβέρνες.

Στις 20 Σεπτεμβρίου κάθε χρόνο, με την κάθοδο στη Μεσσήνη, από τη Μονή Βουλκάνους της θαυματουργής εικόνας της Παναγίας αρχίζει θρησκευτική γιορτή και πανηγύρι που διαρκούν έως τις 29 του μήνα.

Επίσης την Καθαρή Δευτέρα το Καρναβάλι της Μεσσήνης συγκεντρώνει χιλιάδες επισκέπτες. Γίνεται παρέλαση σατυρικών αρμάτων, ομάδων μεταμφιεσμένων πολιτών, χορευτών, αναπαραστάσεις, καύση πυροτεχνημάτων, νυκτερινό ξεφάντωμα και προσφέρονται δωρεάν φαγητά σε όλους. Το γλέντι κρατά μέχρι την άλλη μέρα (Ν. Μεσσηνίας).

Αρχαία Μεσσήνη

Η περιοχή αυτή είναι κυρίως γνωστή από την περιγραφή του περιηγητή Πανσανία. Βρίσκεται 30 χλμ. Β.Δ. της Καλαμάτας και 20 χλμ. βόρεια της σύγχρονης πόλης Μεσσήνη μέσα σε ένα υπέροχο φυσικό περιβάλλον. Τα δημόσια και ιερά οικοδομήματα και τα γλυπτά που έρχονται στο φως την αναδεικνύουν σε μια από τις σημαντικότερες σε μέγεθος, μορφή και διατήρηση πόλεις της αρχαιότητας. Μερικά

από αυτά τα ευρήματα είναι: το ιερό της Δήμητρας και των Διόσκουρων*, το ιερό της Αρτέμιδος Ορθίας, η Βόρεια υπερυψωμένη πτέρυγα του Ασκληπιείου, ένα Δημόσιο Λουτρό (Βαλανείο), δύο αίθουσες οικοδομήματος ρωμαϊκών χρόνων, Στάδιο, Γυμνάσιο, η Κρήνη Κλεψύδρα, από την οποία υδρεύεται η σημερινή κοινότητα Μαυρομάτι (στην πλαγιά του βουνού Ιθώμη, πάνω από την Αρχαία Πόλη), κ.α.

Ανδρούσα-Μελιγαλάς.

Δύο άλλες περιοχές με σημαντικό τουριστικό και πολιτιστικό ενδιαφέρον είναι η Ανδρούσα και ο Μελιγαλάς. Στην Ανδρούσα συναντά κανείς τμήματα του τείχους του κάστρου των ιπποτών του 14 αιώνα μ.Χ. που σώζονται και δένουν με τα μνημεία της ίδιας εποχής που βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή. Ο Μελιγαλάς βρίσκεται στο κέντρο εύφορης πεδιάδας με ιστορία που ξεκινά από τον 11^ο αιώνα. Αποτελεί σημαντικό κέντρο για πολλές δραστηριότητες. Κάθε Σεπτέμβριο διοργανώνονται εμπορικά και Θρησκευτικά πανηγύρια ενώ τις Απόκριες γίνονται εκδηλώσεις με δωρεάν κρασί, φαγητό και χορό. (Ν. Μεσσηνίας).

Νέδα

Ένα από τα ωραιότερα μνημεία της φύσης και του πολιτισμού, που σε τίποτα δεν έχει να ζηλέψει τις φυσικές ομορφιές των άλλων χωρών με τα ποτάμια και την βλάστησή τους, είναι και η Νέδα. Το μοναδικό θηλυκό ποτάμι της Ελλάδος που δυστυχώς λίγοι το γνωρίζουν και πολύ λιγότεροι το έχουν επισκεφθεί ή το έχουν διασχίσει. Σύμφωνα με την μυθολογία το όνομά της το πήρε από την νύμφη Νέδα η οποία κράτησε και ανέθρεψε τον Δία, μόλις τον γέννησε η Ρέα, για να τον προστατέψει από τον Κρόνο. Βρίσκεται ανάμεσα στις κορυφές του όρους Τετράζιο, στη βορινή άκρη της Μεσσηνίας, και τα νερά της κυλούν προς τον Κυπαρισσιακό κόλπο αρχίζοντας την διαδρομή τους από τις πολλές πηγές που υπάρχουν στους πρόποδες του Λύκαιου όρους, κοντά στο χωριό Πέτρα. Κατά την πορεία τους προς την θάλασσα τα νερά του ποταμού συναντούν χείμαρρους και παραπόταμους από τα γύρω βουνά και ακολουθώντας μια εκπληκτική πορεία ανάμεσα σε στενά φαράγγια, δροσερά πλατώματα και χαράδρες πνιγμένες στη βλάστηση, περνούν κάτω από πέτρινα τοξωτά γεφύρια, μέσα από σκοτεινές σπηλιές και καταρράκτες για να καταλήξουν τελικά στα εύφορα λιβάδια του Κυπαρισσιακού κόλπου, καλύπτοντας μια διαδρομή 32 χιλιομέτρων. Πολλά και όμορφα χωριουδάκια στις πλαγιές της κοιλάδας έχουν συνδέσει την ιστορία τους με τα γάργαρα νερά του ποταμού. Τόποι που φιλοξένησαν σπουδαίους πολιτισμούς, λαμπρά μνημεία και ιερά, ένδοξες μάχες και ανδραγαθήματα, τόποι γόνιμοι, φιλόξενοι και αγαπητοί, που τους ομόρφυνε ο ανθρώπινος μόχθος. Το ποτάμι της Νέδας και τα υπέροχα χωριά της προσφέρουν μια σπάνια, εξωτική ομορφιά κάνοντας τον επισκέπτη να νομίζει πως βρίσκεται στον παράδεισο. Στις γύρω περιοχές και κατά την διαδρομή του ποταμού συναντά κανείς αρχαιολογικά μνημεία σπάνιας ομορφιάς και αρχιτεκτονικής ευαισθησίας. Στο χώρο της Αρχαίας Φιγαλείας ευρίσκονται τα ερείπια ενός ναού με μεγάλο λίθινο βωμό και τμήμα του αρχαίου τείχους. Στην περιοχή Βάσσης, κοντά στην αρχαία Φιγαλία, σώζεται το αριστούργημα του Ικτίνου, ο ναός του Επικούρειου Απόλλωνα. Κοντά στα βουνά απ' όπου πηγάζει η Νέδα ήταν κάποτε κτισμένη η πανίσχυρη Είρα με την ακρόπολή της να δεσπόζει στο ύψωμα νότια του χωριού Κακαλέτρι. Η ιστορία της

αναξιοποίητο, παρόλο που είναι επισκέψιμο. Κάποιες προτάσεις όμως περαιτέρω αξιοποίησης γίνονται πιο κάτω στο κεφάλαιο 5.

Η Μεσσηνία επίσης έχει 91 παραδοσιακούς οικισμούς, από τους οποίους 20 είναι αξιόλογοι οικισμοί σημαντικής προστασίας και 44 είναι αξιόλογοι οικισμοί περιορισμένης προστασίας.

Ο χαρακτηρισμός ενός οικισμού σαν «παραδοσιακού» δεν μπορεί και δεν πρέπει να αποδίδεται, με βάση 5-6 νεοκλασικά κτίρια, ένα-δύο όμορφα χαγιάτια και ορισμένες ανάγλυφες διακοσμήσεις. Απαιτεί την υποδομή εκείνη, που θα βασίζεται στο ιστορικό, λαογραφικό, εθνογραφικό, κοινωνικό και πολιτιστικό στοιχείο (Π. Λύτρας, 1983: 220).

Ακόμα στην Μεσσηνία υπάρχει και ένα μνημείο της φύσης, που έχει χαρακτηριστεί σαν βασικός υγρότοπος, και ευρίσκεται στην περιοχή της Γιάλοβας.

Οι προστατευόμενες περιοχές χαρακτηρίζονται από υψηλή και ιδιόμορφη βιολογική ποικιλότητα. Περιλαμβάνουν σπανιότατα οικοσυστήματα ή βιότοπους απειλούμενων με εξαφάνιση ειδών και βρίσκονται σε ακτές, εκβολές ποταμών, φαράγγια, σπήλαια, βουνοπλαγιές, νησίδες και δάση. Μερικές δε από αυτές βρίσκονται υπό καθεστώς αυστηρότατης προστασίας, που καθορίζεται τόσο από την ελληνική νομοθεσία, όσο και από τις διεθνείς συμβάσεις που έχει συνυπογράψει η Ελλάδα (Σ. Βλιάμος, Σ. Καραγιάννης, 2000, σ. 26).

Σε αυτό το σημείο μπορούν να δοθούν περισσότερες και ειδικότερες πληροφορίες για τις σημαντικότερες περιοχές του νομού:

Καλαμάτα

Η αναφορά στην Ιστορική αυτή πόλη δεν θα μπορούσε να μην είναι η σημαντικότερη, αφού η ιστορική της πορεία αρχίζει από τον Όμηρο και φθάνει στο παρόν. Κοντά της βρίσκονται τα ανάκτορα του Νέστορα, η αρχαία Μεσσήνη, τα κάστρα της Πύλου, της Μεθώνης, της Κορώνης, λίγο μακρύτερα ο ναός του Επικούρειου Απόλλωνα, η αρχαία Ολυμπία, ο Μιστράς και γύρω της σαν αλυσίδα οι Μυκηναϊκοί Τάφοι (Τούρλες, Ανθεια, Περιστεριά κ.α.

Το παλιό ιστορικό κέντρο αποτελεί ένα κλασσικό αξιοθέατο για τους επισκέπτες. Είναι μια πολύ όμορφη περιοχή με ιστορική αξία, αφού εκεί υπάρχουν πολύ όμορφα αναπαλαιωμένα κτίρια με έντονα τα στοιχεία του παρελθόντος, το κάστρο κτισμένο σε ένα υπερυψωμένο βράχο με ωραία θέα και ο Ναός των Αγίων Αποστόλων, όπου στις 23 Μαρτίου 1821 οι πρώτοι επαναστατημένοι Έλληνες έδωσαν όρκο, συντάσσοντας το πρώτο έγγραφο της επαναστατημένης Ελλάδος. Πρόκειται για τη «Διακήρυξη της Μεσσηνιακής Γερουσίας προς τας Ευρωπαϊκάς Αυλάς». Όλα αυτά ζωντανεύουν μνήμες του χθες δημιουργώντας ανάμικτα συναισθήματα θαυμασμού και υπερηφάνειας στους επισκέπτες.

Στην Καλαμάτα υπάρχουν αρκετοί τρόποι για να διασκεδάσει κάποιος. Γίνονται πολλές εκδηλώσεις και δίνεται η ευκαιρία τόσο στον ντόπιο όσο και στον επισκέπτη να διαλέξει μέσα από διάφορες εναλλακτικές διεξόδους ψυχαγωγίας. Μπορεί να παρακολουθήσει θέατρο, σινεμά, συναυλίες ή να επισκεφθεί διάφορες εκθέσεις, το αρχαιολογικό μουσείο, την Λαϊκή Βιβλιοθήκη και την Πινακοθήκη.

Επίσης, δεν μπορεί να παραληφθεί μία σημαντική εκδήλωση που διοργανώνεται κάθε χρόνο τον Ιούλιο και Αύγουστο και που αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα που κάνουν την Καλαμάτα πόλο έλξης επισκεπτών. Πρόκειται για το διεθνές φεστιβάλ χορού που δίνει μια εικόνα διεθνούς πολύ-πολιτισμικής πόλης. Αυτή η πολύ σημαντική εκδήλωση γίνεται στο αναπαλαιωμένο από τον Δήμο Καλαμάτας Ζουμπούλειο Μέγαρο, δυναμικότητας 700 θέσεων, στο οποίο και στεγάζεται το Διεθνές Κέντρο Χορού της ΔΕΠΑΚ. Το κέντρο αυτό αποτελεί ένα μεγαλοπρεπές έργο με ειδική αρχιτεκτονική και πολιτισμική σημασία για την πόλη. Ασχολείται επίσης με την Έρευνα, την Εκπαίδευση και άλλες Καλλιτεχνικές παραγωγές, όπως θέατρο, όπερα, συναυλίες κλπ. Πρέπει να αναφερθεί ακόμη ότι το Διεθνές Κέντρο χορού δημιουργήθηκε την Άνοιξη του 1995, στα πλαίσια του Εθνικού Πολιτιστικού Δικτύου πόλεων.

Η παραλία της Καλαμάτας, που εκτείνεται σε μήκος 4 χιλιομέτρων, με τα πεντακάθαρα νερά της αποτελεί σημαντική διέξοδο ψυχαγωγίας και διασκέδασης για όσους επιθυμούν το κολύμπι, το ψάρεμα και τα θαλάσσια σπορ. Δίπλα της ο Ταύγετος προσφέρει μοναδικές χαρές με τα υπέροχα μονοπάτια του, την πλούσια βλάστησή του, τα σπάνια βότανα και τα αγριολούλουδά του, τα καθαρά νερά των πηγών του που κάνουν ένα τοπίο μαγευτικό. Όμως για τον Ταύγετο θα επανέλθουμε πιο κάτω, προτείνοντας κάποιες εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Ακόμη, τόσο μέσα στην πόλη όσο και έξω από αυτή υπάρχουν γραφικά ταβερνάκια, μοντέρνες καφετέριες, ντίσκο και όμορφα μπαράκια που συμπληρώνουν το «μενού» των επιλογών για διασκέδαση και ψυχαγωγία.

Ιδιαίτερη σημασία δίνει η πόλη στο σεβασμό προς το περιβάλλον. Αυτό φαίνεται από το σύγχρονο αποχετευτικό δίκτυό της, την μονάδα βιολογικού καθαρισμού και την μονάδα επεξεργασίας απορριμμάτων, από το μεγάλο πάρκο της, το υπαίθριο μουσείο σιδηροδρόμων και τα αναπαλαιωμένα διατηρητέα κτίριά της που καθώς ευρίσκονται διάσπαρτα στον πολεοδομικό ιστό της ξαφνιάζουν και παραπέμπουν στο παρελθόν. Αξίζει να αναφερθεί ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Πολεοδόμων έχουν βραβεύσει το σύγχρονο πολεοδομικό της σχέδιο, στο οποίο μάλιστα η πόλη στηρίζει την ανάπτυξή της, αφού σκοπός του είναι να ικανοποιεί τις σύγχρονες ανάγκες του ανθρώπου με σεβασμό προς το περιβάλλον.

Στον αθλητικό τομέα η Καλαμάτα δείχνει μια ιδιαίτερη ευαισθησία. Υπάρχουν δεκάδες σωματεία που διαθέτουν τμήματα ποδοσφαίρου, μπάσκετ, στίβου, τένις, ρυθμικής και ενόργανης γυμναστικής κ.α. Λόγω των άριστων κλιματολογικών συνθηκών και των σύγχρονων εγκαταστάσεών της θεωρείται ένα από τα καλύτερα κέντρα προετοιμασίας αθλητών και γι' αυτό τον λόγο πολλοί ξένοι και έλληνες ολυμπιονίκες έχουν προετοιμασθεί τα τελευταία χρόνια στην πόλη αυτή. Δικαίως την αναφέρουν πολλοί σαν πόλη του αθλητισμού αφού πολλές αθλητικές διοργανώσεις γίνονται εδώ κάθε χρόνο τις καθορισμένες ημερομηνίες, όπως το διεθνές meeting στίβου «Παπαφλέσσεια», το διεθνές meeting Ρυθμικής Αγωνιστικής Γυμναστικής «Κύπελλο-Καλαμάτας», ο Διεθνής Κολυμβητικός Διάπλους (20 ναυτικά μίλια), το Διεθνές Τουρνουά Τένις της σειράς "Satellite", το Ιστιοπλοϊκό Ράλι Ιονίου, η Διεθνής Συνάντηση Αγωνιστικού Μπριτζ, τα πανελλήνια πρωταθλήματα σκοποβολής, οι αγώνες Κάρτ, το Ποσειδώνιο Τουρνουά Μπάσκετ, οι αγώνες Beach Volley, η ετήσια

είναι συνδεδεμένη με τους Μεσσηνιακούς πολέμους. Εκεί βρέθηκαν κάποια ερείπια οχύρωσης της πόλης και μεγάλοι σκόρπιοι λιθοσώροι, μοναδικοί μάρτυρες της ύπαρξης αυτής της υπέροχης πόλης που μαρτυρούν πως κάποτε υπήρχε ένας αρχαίος πολιτισμός. Νοτιότερα της αρχαίας Φιγαλείας, ψηλά πάνω από την κοιλάδα της Νέδας δέσποζε η ακρόπολη του αρχαίου Λέπρεου, ανιψιού του Αυγεία, τα ερείπια της οποίας μαζί με τον δωρικό πέτρινο ναό της βρέθηκαν στο καταπράσινο και με φοβερή θέα ύψωμα. Πρέπει να αναφερθεί εδώ ότι όλη η γύρω από το ποτάμι περιοχή αποτελεί ένα μνημείο αφού μπορεί να ανακαλύψει κανείς διάσπαρτα αρχαία ερείπια παντού. Ο επισκέπτης μπορεί να θαυμάσει το πέτρινο γεφύρι της Νέδας κάτω από το χωριό Πλατάνια, τα πέτρινα σπίτια στο όμορφο χωριό Σκληρού, την ωραία εκκλησία του Αγίου Νικολάου στο χωριό Νέδα, την εντυπωσιακή πέτρινη εκκλησία του Αϊ Γιάννη κοντά στο χωριό Άγιος Σώστης, το δροσερό χωριό Κεφαλόβρυση με τα πολλά νερά της και τα πλατάνια, το εκκλησάκι της Παναγίτσας φωλιασμένο στους απότομους βράχους του φαραγγιού, την γραφική Αυλώνα στην κορυφή ενός εύφορου λόφου, τις όμορφες Καρυές, τα διάφορα παραδοσιακά αγροτόσπιτα με τις πέτρινες στέγες κατασκευασμένα μέσα σε ένα φυσικό περιβάλλον με απόλυτη αρμονία, κ.α.

Για να φτάσει κανείς στη Νέδα μπορεί να ξεκινήσει με αφετηρία τα χωριά Πέτρα, Κακαλέτρι, Κούβελα, Πλατάνια και Αυλώνα, να διασχίσει χωματόδρομους μέσα σε φαράγγια και μικρές λίμνες και να φτάσει σε κάποιο από τα σημεία του ποταμού όπου μπορεί να θαυμάσει τα μαγευτική παρθενική φυσική ομορφιά του. (Ν. Μεσσηνίας).

Τα νησιά της Μεσσηνίας

Απέναντι από τη νοτιοδυτική άκρη της Πελοποννήσου και σε μικρή απόσταση από την στεριά βρίσκονται απλωμένα τα έξι μικρά και πανέμορφα νησάκια της Μεσσηνίας. Η Σχίζα, η Σαπιέντζα και η Αγία Μαριανή (το σύμπλεγμα των Οινουσσών) απέναντι από την Μεθώνη, η Πρώτη απέναντι από τη Μαραθόπολη, η Σφακτηρία στη Πύλο, το Βενέτικο κοντά στην Κορώνη και η μικρή Μερόπη απέναντι από την Καρδαμύλη, όλα με την μοναδική τους φυσική ομορφιά. Μέσα στη συναρπαστική βλάστηση των νησιών αυτών ζουν διάφορα άγρια πουλιά και ζώα. Στο βυθό των κρυστάλλινων νερών υπάρχουν επιβλητικά ναυάγια. Τα νησάκια αυτά όλα η το καθένα ξεχωριστά έχουν την δική τους ιστορία με κατακτητές, θαλασσοπόρους, ναυαγούς, πειρατές και αγίους. Ονόματα όπως του Δημοσθένη, του Γοδεφρείδου Βίλεαρδουίνου, του Φραγκίσκου Μοροζίνι, του Μιαούλη, του Αναγνωσταρά και του Μαυροκορδάτου, του Σανταρόζα, του Αντρέα Ντόρια και πολλών άλλων εμπλέκονται στην θρυλική ιστορία αυτών των μαγευτικών νησιών.

Στη Μερόπη, που έχει έκταση μόλις 30 στρέμματα και βρίσκεται μόνο 300 μέτρα από την παραλία της Καρδαμύλης, υπάρχει ένα μικρό ξωκλήσι του Αϊ Γιάννη και κάποια ερείπια από βενετσιάνικα τείχη.

Το Βενέτικο (παλιά λεγόταν Θηγανούσα), είναι έρημο. Έχει έκταση 1.200 στρέμματα, απότομες ακτές, με το ψηλότερο σημείο του να φθάνει μόλις τα 181 μέτρα πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας. Λόγω της έλλειψης νερού η βλάστησή του αποτελείται από θάμνους, σκοίνα, κουτσουπιές, γκορτσιές, ασπάλαθους και φρύγανα.

Η Σχίζα (παλιά λεγόταν Καμπρέρα ή Καρβέρα) είναι ένα χαμηλό νησί με ακανόνιστο σχήμα και έκταση 12 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Είναι το μεγαλύτερο νησί του συμπλέγματος των Οινουσσών. Στα βορειοανατολικά της ψηλότερης κορφής του,

της Βίγλας (201 μ.), υπάρχει ένα ωραίο σπήλαιο με σταλακτίτες, περίπου 350 μ. από την θάλασσα. Σε ένα σημείο του νησιού υπάρχει ένας κλειστός ορμίσκος που παλιά χρησίμευε σαν αλιευτικό καταφύγιο. Στη Σχίτζα δεν υπάρχουν παραλίες. Το σύνολο σχεδόν του εδάφους της καλύπτεται από θάμνους. Δυστυχώς, όμως, το νησί θεωρείται απαγορευμένη περιοχή διότι αποτελεί πεδίο βολής της Πολεμικής Αεροπορίας, η οποία μάλιστα έχει ποντίσει μόνιμους στόχους στο ανατολικό μέρος των ακτών. Μόνιμοι κάτοικοι του νησιού είναι κάποια εγκαταλειμμένα κοπάδια από κατσίκια αλλά και κάποια θαλασσοπούλια και γλάροι.

Πολύ κοντά στη Σχίτζα βρίσκεται το νησάκι Αγία Μαρίνα ή Αγία Μαριανή, όπως το ονομάζουν οι ντόπιοι. Η βλάστησή του αποτελείται από πυκνούς θάμνους, σχοίνα, ασπάλαθους και φρύγανα. Στην κορυφή του υπάρχουν επίσης λίγες αγριελιές και πεύκα. Σε αυτή την κορυφή έχει κτισθεί το εκκλησάκι της Αγίας Μαρίνας, όπου στις 17 Ιουλίου που γιορτάζει προσκυνητές από την Μεσσηνία έρχονται με καΐκια και ψαρόβαρκες από τις απέναντι ακτές για να το λειτουργήσουν. Τα σκάφη προσορμίζονται σε ένα πολύ μικρό μόλο στα ανατολικά του νησιού.

Το ομορφότερο και σημαντικότερο νησί των Οινουσσών είναι η Σαπιέντζα. Είναι χαμηλό νησί με ψηλότερη κορυφή στη βόρεια πλευρά του τη Φοβερή (219 μ.) και με έκταση 9 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Μία φανταστική αμμουδιά που οι ντόπιοι ονομάζουν Άμμο, η μοναδική που υπάρχει διότι οι άλλες ακτές είναι απότομες και βραχώδεις, στις βόρειες ακτές του νησιού και ακριβώς απέναντι από τη Μεθώνη με ένα μικρό μόλο και προστατευμένη από τους έντονους βορειοδυτικούς ανέμους ομορφαίνει το νησί. Στη παραλία υπάρχει ένα μικρό ξύλινο περίπτερο για ξεκούραση και μερικά αρμυρίκια με ωραία σκιά. Στα ανατολικά του νησιού υπάρχει ένας βραχώδης όρμος που σχηματίζει ένα μικρό λιμανάκι, που λέγεται Μαγαζάκια, με ένα πολύ καλό μόλο και ένα ξύλινο περίπτερο. Από εδώ ξεκινά ένα μονοπάτι που οδηγεί στη καρδιά του νησιού, όπου υπάρχει το μοναδικό στη Μεσόγειο δάσος με κουμαριές. Τα δένδρα αυτά έχουν ύψος που ξεπερνά τα 10-12 μ., λόγω των κλιματολογικών συνθηκών και της απομόνωσης που τους επιτρέπουν να αναπτύσσονται εδώ και 10.000 χρόνια. Αυτό το δάσος με τις κουμαριές και η γύρω περιοχή σε μια έκταση 24 εκταρίων, κηρύχθηκε το 1986 «διατηρητέο μνημείο της φύσης». Αλλά δεν είναι μόνο αυτό που ξαφνιάζει τον επισκέπτη. Στο βάθος της καταπράσινης κοιλάδας, που σχηματίζεται από τους γύρω ορεινούς όγκους, στο κέντρο του νησιού, αντί για βλάστηση υπάρχει ένα πορτοκαλοκίτρινο πλάτωμα. Πρόκειται για ένα ιδιόμορφο πέτρωμα που σχηματίστηκε από τεράστιες ποσότητες γύρης, οι οποίες συσσωρεύτηκαν εκεί. Αυτό το θαύμα της Σαπιέντζας οι ντόπιοι το ονομάζουν Σπαρτόλακκα και αποτελεί για τους επιστήμονες την καλύτερη πηγή πληροφοριών για την ηλικία του δάσους. Η άγρια βλάστηση γύρω αποτελείται από πυκνά πουρνάρια, μυρτιές, αγριελιές, ασπάλαθους, αριές, φιλύκια, σχοίνα και αγριολούλουδα που μοσχοβολάνε. Σε αυτή την άγρια βλάστηση ζουν κοπάδια από κρητικούς αίγαγρους (τα γνωστά κρι κρι) περίπου 200 ζώα, καθώς και αγριοπρόβατα (μουφλόν). Επίσης φασιανοί, πέρδικες, ορτύκια, αγριοπερίστερα, μεκάτσες και τσίχλες. Το κυνήγι επιτρέπεται μόνο για λίγους μήνες (συνήθως Νοέμβριο και Δεκέμβριο), μόνο για περιορισμένο αριθμό κυνηγών, με αυστηρά καθορισμένα όπλα, για αυστηρά καθορισμένο αριθμό ζώων (γέρικα και αρσενικά), με συνοδούς της δασικής υπηρεσίας και με την καταβολή ενός σοβαρού ποσού για κάθε νεκρό ζώο. Έτσι, τα αγριοκάτσικα

και τα αγριοπρόβατα της Σαπιέντζας όχι μόνο δεν εξαφανίζονται αλλά αυξάνονται, συνεχίζοντας να ομορφαίνουν το νησί. Προς τα νότια συναντά κανείς τον μεγάλο, κλειστό όρμο Πόρτο Λόγγο, που αποτελούσε για όλους τους ναυτικούς της ιστορίας του νησιού ασφαλές αγκυροβόλιο. Ο βυθός του όρμου είναι γεμάτος από αρχαία ναυάγια και σύμφωνα με τις έρευνες που άρχισαν την δεκαετία του 1960 υπολογίζονται σε τουλάχιστον δέκα. Τα νερά του όρμου κάποτε ήταν πεντακάθαρα και τα ναυάγια φαινότουσαν αλλά με την δημιουργία των δύο ιχθυοτροφείων που είναι εγκατεστημένα εκεί θόλωσαν δημιουργώντας μια παραφωνία στο περιβάλλον.

Την προσοχή όλων ελκύει ο πέτρινος οκταγωνικός φάρος του νησιού, ύψους 18 μ., που κτίστηκε το 1890 από τους Άγγλους. Λειτουργεί με ενέργεια που παράγεται από ηλιακές κυψέλες οι οποίες ευρίσκονται στην αυλή του. Νοτιοδυτικά του νησιού, στα βόρεια του Ιονίου, βρίσκεται το φρέαρ των Οινουσσών, μια υποθαλάσσια άβυσσος με βάθος 5.121 μ., όπου γίνονται οι πρωτοποριακές έρευνες του πειράματος «Νέστωρ» από έλληνες και ξένους ερευνητές για το παρελθόν του σύμπαντος. Στα βόρεια του νησιού είναι το ακρωτήρι Καρσή, όπου στο βυθό του βρίσκονται εντυπωσιακά ναυάγια. Δεκάδες γρανιτένιες κολώνες του Μεγάλου Περιστευλίου από την Καισάρεια της Παλαιστίνης είναι ξαπλωμένες στο βυθό μαζί με τις ρωμαϊκές σαρκοφάγους, φτιαγμένες από τιτανιούχο λίθο προερχόμενο από την Άσσο της Τρωάδας. Η ιδέα της δημιουργίας υποβρύχιου αρχαιολογικού πάρκου δεν θα αργήσει να γίνει πραγματικότητα, αφού όλες οι σκέψεις προς τα εκεί κατευθύνονται λόγω της αναμενόμενης τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής. Στο δυτικό τμήμα του νησιού υπάρχει μια κοιλάδα όπου έχουν βρεθεί άφθονα όστρακα ρωμαϊκών, ελληνιστικών και μεσαιωνικών χρόνων.

Η Πρώτη, με έκταση 3 τετραγωνικών χιλιομέτρων, βρίσκεται 1.100 μ. μακριά και απέναντι από την Μαραθόπολη. Το ψηλότερο σημείο της Πρώτης είναι η Μέση (185 μ.). Γύρω από το νησί υπάρχουν μικροί όρμοι που μπορούν να προσφέρουν ασφαλές αγκυροβόλιο σε μικρά και μεσαίου μεγέθους σκάφη. Στις πλαγιές υπάρχει πυκνή βλάστηση από σκοίνους, κουτσουπιές, κοκορεβιθιές, σφενδάμια, ασπάλαθους, ελληνικά κέδρα, γκορτσιές και αγριελιές. Στα ανατολικά του νησιού υπάρχει και η μοναδική μικρή αμμουδιά της Βουρλιάς, μέσα σε ένα μικρό ορμίσκο με πεντακάθαρα νερά. Στα νότια της αμμουδιάς υπάρχει ένας βράχος όπου στη κορυφή του έχει λείψανα οχύρωσης, κυρίως ογκόλιθους ενός κυκλικού τείχους, καθώς και πολλά πήλινα όστρακα. Στην είσοδο του ορμίσκου υπάρχει κάποιο ναυαγισμένο σκάφος με κάποια από τα σίδερά του να εξέχουν πολύ λίγο από την θάλασσα κάνοντας την προσέγγισή του αρκετά επικίνδυνη. Μάλιστα είναι απορίας άξιο γιατί οι υπεύθυνοι μέχρι τώρα δεν έχουν κάνει κάποιες ενέργειες για να περιορίσουν το πρόβλημα αυτό ή τουλάχιστον να προειδοποιούν με κάποια σήμανση τα μικρά σκάφη να μη προσεγγίζουν ή να διέρχονται από μακριά και με πολύ προσοχή. Σε μικρή απόσταση από τον μικρό ορμίσκο της Βουρλιάς, βόρεια της αμμουδιάς, ένας ασβεστωμένος δρομίσκος αρχίζει την διαδρομή του από ένα άλλο μικρό όρμο, στον οποίο υπάρχει ένας μικρός μόλος, κατευθυνόμενος σε ένα μοναστήρι που ονομάζεται «Κοίμηση της Θεοτόκου Γοργοπηγής». Στο μοναστήρι υπάρχει ένας μικρός ξενώνας όπου φιλοξενούνται προσκυνητές αλλά και ταξιδιώτες που αποκλείστηκαν στη Πρώτη λόγω κακοκαιρίας. Το μοναστήρι είναι αντρικό, διατηρείται δε καθαρό, περιποιημένο και

είναι γεμάτο λουλούδια. Στο νησί δεν υπάρχουν πηγές παρά μόνο κάποιες δεξαμενές για τις ανάγκες του μοναστηριού.

Τα νησιά της Μεσσηνίας προσφέρονται ως ένας θαυμάσιος προορισμός για τους τουρίστες αφού με την άγρια ομορφιά τους και το ανεξερεύνητο στοιχείο τους προκαλούν τους πεζοπόρους να ανακαλύψουν τη σπάνια φύση στα μονοπάτια της Σαπιέντζας, τους φυσιολάτρες που θα μαγευτούν από το αρχαίο κουμαρόδασος και τα άγρια ζώα, τους ιστιοπλόους που θα απολαμβάνουν τους αέρηδες να φουσκώνουν τα πανιά τους κοντά στις εντυπωσιακές ακτές, τους δύτες που θα χορτάσουν καταδύσεις στα ναυάγια και τους εξωτικούς βυθούς, τους επιστήμονες για έρευνες στο βυθό, τους θαλασσινούς και τους στεριανούς, τους απλούς ταξιδευτές και προσκυνητές κ.α. Οι όποιες ενέργειες όμως και δραστηριότητες που θα γίνουν πρέπει να είναι ήπιας παρέμβασης και με σεβασμό προς το σπάνιο φυσικό περιβάλλον. (Ν. Μεσσηνίας)

Ταύγετος

Ο Ταύγετος είναι το βουνό με τις μεγάλες προκλήσεις. Οι άγριες ομορφιές του με τα φαράγγια του Ριντόμου και του Βυρού, η πλούσια και καταπράσινη βλάστησή του, οι γραφικές Κοινότητες Αρτεμισίας, Αλαγονίας, Καρβελιού, Λαδά, Νέδουσας, Πηγών κ.α. συνθέτουν ένα μαγευτικό σύστημα ορεινής ομορφιάς. Είναι γεμάτος ξωκλήσια σε μαγευτικές τοποθεσίες. Οι μονές της Ανδρουμποβίτσας, της Βελανιδιάς, Γαρδικιού, Δήμοβας, Μανδρακίου, Μελέ, της Σιδερόπορτας και το Κάστρο της Ζαρνάτας τραβούν το ενδιαφέρον του επισκέπτη μέσα στην καταπράσινη βλάστηση του βουνού. Ο ορεινός τουρισμός με την πεζοπορία, την αναρρίχηση κ.α. αποτελούν μοναδική διέξοδο απόλαυσης των τουριστών οι οποίοι μπορούν να συνδυάσουν σπορ και γνώση μαζί. Ο Ταύγετος αποτελεί ένα παράδεισο από βότανα. Από τα 80 ενδημικά φυτικά είδη της Ελλάδας τα 27 βρίσκονται στον Ταύγετο και τα 23 ενδημούν μόνο σε αυτόν. Η πανίδα είναι παρόμοια με των άλλων μεγάλων νοτίων βουνών. Εκτός από τα συνηθισμένα είδη συναντάμε την κρασπεδωτή χελώνα και σημαντικό αριθμό αμφίβιων και ερπετών. Η οροσειρά διαθέτει μεγάλη ποικιλία λεπιδοπτέρων και αποτελεί πέρασμα μεταναστευτικών πουλιών.

Στα χωριά του Ταύγετου ο πεζοπόρος θα συναντήσει αυλόθυρες, κεφαλόβρυσσα, καμάρες με στιβαρά τόξα, στενοσόκακα, καλντερίμια, όλα κτισμένα από το γκρίζο λίθο του βουνού. Στις γύρω από τα χωριά πλαγιές βρίσκονται εγκαταλειμμένα πια – τα χωράφια των χωριών σε πεζούλες ενώ κάπου ξεχωρίζουν μερικά πέτρινα αλώνια. Οι μετακινήσεις ανάμεσα στα χωριά, τα βοσκοτόπια, τα χωράφια γίνονταν πάνω σε καλοχαραγμένα μονοπάτια. (Ν. Μεσσηνίας, Δ.Ε.Τ.Α.Κ., Ελληνικός Ορειβατικός Σύλλογος Καλαμάτας).

3.2. Τουριστική Υποδομή

Σαν τουριστική υποδομή εννοούμε: τα ξενοδοχεία, τα πανδοχεία, τους ξενώνες, τα οικοτροφεία, τα ενοικιαζόμενα δωμάτια, τα επιπλωμένα διαμερίσματα, τα campings.

Τα στοιχεία τα οποία εξετάζονται, σχετικά με τα κάθε είδους ξενοδοχειακά καταλύματα, είναι (εκτός campings):

ο αριθμός των κλινών,

η τάξη αυτών (κατηγορία),
 η τοποθεσία,
 η περίοδος λειτουργίας,
 η απόσταση από την παραλία-πόλη-αεροδρόμιο,
 η ύπαρξη ή μη ψυχαγωγικών διευκολύνσεων
 και άλλα μικρότερης σημασίας, που όμως αρκετές φορές παίζουν καταλυτικό ρόλο
 στην απόφαση κάποιων για επιλογή.

Για τα campings εξετάζονται ο αριθμός των θέσεων για τροχόσπιτα ή σκηνές
 και τα άλλα στοιχεία τα οποία αναφέρθηκαν για τα ξενοδοχειακά καταλύματα.

Συγκριτικά διαχρονικά στοιχεία περιόδου 1981-1999

Από πληροφορίες που ελήφθησαν από το Ξ.Ε.Ε. και την ΕΣΥΕ για τα
 ξενοδοχειακά καταλύματα (ξενοδοχεία ύπνου, πανδοχεία, επιπλωμένα διαμερίσματα,
 ξενώνες, οικότροφεία) και τα ενοικιαζόμενα δωμάτια προκύπτουν τα ακόλουθα:

- Το 1981 λειτουργούσαν 71 μονάδες ξενοδοχειακών καταλυμάτων και 526
 δωμάτια. Το σύνολο των κλινών ήταν 3.871.
- Το 1988 λειτουργούσαν 87 μονάδες ξενοδοχειακών καταλυμάτων και 805
 δωμάτια. Το σύνολο των κλινών ήταν 5.500.
- Το 1990 λειτουργούσαν 81 μονάδες ξενοδοχειακών καταλυμάτων και 979
 δωμάτια. Το σύνολο των κλινών ήταν 5.925.
- Το 1995 λειτουργούσαν 102 μονάδες ξενοδοχειακών καταλυμάτων και 2.297
 δωμάτια. Το σύνολο των κλινών ήταν 4.952.
- Το 1999 λειτουργούσαν 95 μονάδες ξενοδοχειακών καταλυμάτων και 2.697
 δωμάτια. Το σύνολο των κλινών ήταν 5.107.
- Τα ξενοδοχειακά καταλύματα αυξήθηκαν από 71 σε 95 (ποσοστό αύξησης
 33,8%).
- τα ενοικιαζόμενα δωμάτια αυξήθηκαν από 526 σε 2.697 (ποσοστό αύξησης
 412,7%).
- το σύνολο των κλινών αυξήθηκε από 3.871 σε 5.107 (ποσοστό αύξησης 32%).

Όσον αφορά τώρα την υποδομή σε campings παρατηρήθηκαν τα εξής:

- Το 1982 υπήρχαν 7 μονάδες, με 396 θέσεις για τροχόσπιτα και 207 θέσεις για
 άτομα.
- Το 1990 υπήρχαν 18 μονάδες(αύξηση 157%), με 1438 θέσεις για τροχόσπιτα
 (αύξηση 263%) και 4.428 θέσεις για άτομα (αύξηση 2.039%).
- Το 1996 υπήρχαν 19 μονάδες(αύξηση 5,6%), με 1395 θέσεις για τροχόσπιτα
 (μείωση 3%) και 4.260 θέσεις για άτομα (μείωση 3,8%).

Την περίοδο 1990-1996 υπήρξε μια μικρή αύξηση του αριθμού των campings
 (μόνο 1 μονάδα), η οποία όμως συνοδεύτηκε από μια μείωση στις θέσεις για
 τροχόσπιτα και άτομα (3% και 3,8% αντίστοιχα). Τούτο οφείλεται στο κλείσιμο
 μερικών μονάδων campings και το άνοιγμα νέων με περισσότερο διαθέσιμο χώρο ανά

τροχόσπιτο και άτομο με αποτέλεσμα να φαίνεται ότι μειώνεται ο σχετικός αριθμός των θέσεων, παρόλο που μπορεί να είναι ακόμα και μεγαλύτερος. Δηλαδή ενώ σε κάποιο συγκεκριμένο χώρο 40 τ.μ. αντιστοιχούσαν 2 τροχόσπιτα τώρα σε αρκετά campings για τον ίδιο χώρο των 40 τ.μ. αντιστοιχεί 1 τροχόσπιτο.

Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι για να πάρει κάποιος άδεια για λειτουργία ενός camping από τον ΕΟΤ πρέπει να τηρεί κάποιους κανονισμούς, οι οποίοι εκτός των άλλων αναφέρονται και σε ένα αριθμό θέσεων που αντιστοιχούν στα συγκεκριμένα τετραγωνικά μέτρα του χώρου που καλύπτει η μονάδα αυτή.

3.3. Απασχόληση στον τουρισμό

Οι εργαζόμενοι στον Ε.Ο.Τ. Μεσσηνίας ανέρχονται σε 4.

Το 1978 λειτουργούσαν 4.332 καταστήματα όλων των τύπων με μέση ετήσια απασχόληση τα 7.741 άτομα.

Το 1988 λειτουργούσαν 4.878 καταστήματα όλων των τύπων με μέση ετήσια απασχόληση τα 9.168 άτομα.

Από τα παραπάνω προκύπτει πως στην δεκαετία 1978-1988 υπήρξε μια αύξηση στον αριθμό των καταστημάτων κατά 546 μονάδες ή ποσοστό 12,6%, ενώ για το ίδιο διάστημα η μέση ετήσια απασχόληση αυξήθηκε κατά 1427 άτομα ή 18,4%.

Με περαιτέρω ανάλυση των στοιχείων που πήραμε από την ΕΣΥΕ μπορούμε να ξεχωρίσουμε από το σύνολο των καταστημάτων εκείνα που ασχολούνται καθαρά με τον τουριστικό κλάδο, δηλαδή τα ξενοδοχεία ύπνου, τα πανδοχεία, τους ξενώνες νεότητας, τα οικοτροφεία, τα επιπλωμένα διαμερίσματα ή δωμάτια για διακοπές και τις κατασκηνώσεις. Τότε θα διαπιστώσουμε ότι ενώ το 1978 η μέση ετήσια απασχόληση για τα συγκεκριμένα καταστήματα ήταν 257 άτομα το 1988 μόλις έφτασε τα 281 άτομα με μέσο ετήσιο ρυθμό μεταβολής 0,90 για την περίοδο 1978-1988. Ποσοστό μικρό σε σχέση με ότι μπορεί να προσφέρει αυτός ο τομέας στην μείωση της ανεργίας που είναι ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα του νομού Μεσσηνίας.

Ο αριθμός των εργαζομένων στον τουρισμό στην Μεσσηνία το 1981 ήταν 978 άτομα, ενώ το 1988 ανήρχετο στα 3.102 άτομα. Είχαμε δηλαδή μία σημαντική αύξηση κατά 217 % περίπου. Σήμερα, σύμφωνα με πληροφορίες από τον ΕΟΤ και το ΚΕΙΠΕ τα νούμερα είναι πολύ μεγαλύτερα, αλλά λόγω των γραφειοκρατικών εμποδίων και της χρονικής υστέρησης στην επεξεργασία των στοιχείων δεν μπορεί να προσδιορισθεί ακριβώς το μέγεθός τους.

Ένα άλλο στοιχείο που μπορούμε να αξιολογήσουμε είναι αυτό της ποσοστιαίας σύνθεσης της απασχόλησης για το διάστημα 1981-1988. Από πληροφορίες πάλι από την ΕΣΥΕ προκύπτει ότι το 1981 οι απασχολούμενοι στον τουριστικό κλάδο αποτελούσαν το 1,55 % του συνόλου των απασχολούμενων στον νομό, ενώ το 1988 το ποσοστό ανήρχετο σε 4,78 %. Είχαμε δηλαδή μια αύξηση κατά 208 %. Παρατηρούμε δηλαδή μια σημαντική αύξηση της ενασχόλησης του πληθυσμού με τον

τουρισμό. Και αυτό είναι εύλογο αφού καθημερινά οι κάτοικοι ανακαλύπτουν ότι ο τουρισμός μπορεί να αυξήσει σημαντικά το εισόδημά τους λόγω των σημαντικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων που διαθέτει ο τόπος και των διαφόρων εναλλακτικών μορφών τουρισμού στις οποίες μπορούν να δραστηριοποιηθούν.

Μπορούμε συγκριτικά να αναφέρουμε ότι το ποσοστό των απασχολουμένων στον τουρισμό σε όλη την χώρα το 1981 ήταν 3,20 % κατά μέσο όρο σε σχέση με όλους τους απασχολούμενους σε όλους τους τομείς και κλάδους, ενώ το 1988 το ποσοστό αυτό ανήρχετο σε 5,10 %, δηλαδή είχαμε μια αύξηση κατά 59,4 %. Η αύξηση αυτή είναι πολύ μικρότερη, ποσοστιαία, σε σχέση με την αύξηση που είχε στον τουρισμό η απασχόληση στον νομό Μεσσηνίας. Τούτο δεν σημαίνει βέβαια ότι το ποσοστό των ατόμων που ασχολούνται με τον τουρισμό είναι μεγάλο, αλλά δείχνει μία τάση αλλαγής ενδιαφέροντος εργασίας του πληθυσμού προς αυτόν τον πολύ κερδοφόρο και ενδιαφέροντα, κατά τα άλλα, κλάδο της οικονομίας.

Ενδιαφέροντα είναι τα στοιχεία που μας δίνει η ΕΣΥΕ και η σχετική επεξεργασία αυτών από το ΚΕΠΕ σχετικά και με τους άλλους τομείς της οικονομίας. Φυσικό είναι να θέλουμε να έχουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα του συνόλου των απασχολουμένων σε όλους τους κλάδους συνολικά (πρωτογενή, δευτερογενή, τριτογενή) για να μπορέσουμε να κάνουμε συγκρίσεις με τον τουρισμό. Έτσι λοιπόν προκύπτει ότι για τον νομό Μεσσηνίας το 1981 το ποσοστό των απασχολουμένων στον πρωτογενή, στον δευτερογενή και στον τριτογενή τομέα ανήρχετο στο 59,1 %, 16,23 % και 24,66 % αντίστοιχα του συνολικού αριθμού των απασχολουμένων. Υπερέχει εδώ βέβαια κατά πολύ ο πρωτογενής τομέας με δεύτερο κατά σειρά τον τριτογενή, στον οποίο ανήκει και ο τουρισμός. Τα ίδια στοιχεία το 1988 είναι 56,95 %, 14,47 % και 28,57 % αντίστοιχα για τον πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή τομέα.

Παρατηρείται λοιπόν μια στροφή του πληθυσμού προς τον τομέα των υπηρεσιών (μέρος του οποίου αποτελεί και ο τουρισμός) και μείωση του ποσοστού των απασχολουμένων στους άλλους δύο κλάδους, όπου και εδώ βέβαια ο πρωτογενής τομέας έχει τον πρώτο λόγο.

Τα πράγματα είναι πολύ διαφορετικά για το σύνολο της χώρας, όπου τα ποσοστά των απασχολουμένων το 1981 στους τρεις τομείς της οικονομίας είναι 29,18 %, 30,46 % και 40,36 % αντίστοιχα. Εδώ τον πρώτο λόγο έχει ο τριτογενής τομέας και ακολουθεί ο δευτερογενής και ο πρωτογενής.

Το 1988 τα ποσοστά των απασχολουμένων στους τρεις τομείς της οικονομίας είναι 26,58 %, 27,22 % και 46,20 % για τον πρωτογενή, τον δευτερογενή και τον τριτογενή τομέα αντίστοιχα. Παρατηρούμε ότι και εδώ τον κύριο λόγο έχει πάλι ο τριτογενής τομέας, ο οποίος μάλιστα αυξάνεται σε βάρος των δύο άλλων.

Αν θελήσουμε να καταγράψουμε και να συγκρίνουμε την εξέλιξη του ποσοστού των εργαζομένων στην μεταποίηση και στον τουρισμό για το διάστημα 1981-1988, έχουμε:

Το 1981 στην μεταποίηση της Μεσσηνίας να απασχολείται το 9,92 %, ενώ στον τουρισμό το 1,55 %.

Το 1988 το ποσοστό απασχόλησης στην μεταποίηση είναι 10,63 % και στον τουρισμό 4,78 %.

Παρατηρούμε ότι το ποσοστό αύξησης της απασχόλησης στη μεταποίηση είναι πολύ μεγαλύτερο εκείνο του τουρισμού (7,1% και 208 % αντίστοιχα), πράγμα που πάλι δείχνει την στροφή του πληθυσμού από την μεταποίηση προς τον τουρισμό.

Για το σύνολο της χώρας το 1981 το ποσοστό απασχόλησης στην μεταποίηση ήταν 19,65 % και στον τουρισμό 3,20 %. Το 1988 τα ποσοστά έγιναν 19,32 % και 5,10 % αντίστοιχα.

Παρατηρούμε ότι σε εθνικό επίπεδο την περίοδο 1981-1988 υπήρξε μια μείωση της απασχόλησης στην μεταποίηση κατά 1,7 % και μία σημαντική αύξηση του ποσοστού των απασχολουμένων στον τουρισμό κατά 59,3 % περίπου. (ΕΣΥΕ, ΚΕΠΕ).

Μια εικόνα της μεταβολής της απασχόλησης την περίοδο 1981-1988, τόσο στην μεταποίηση όσο και στον τουρισμό για την Μεσσηνία μας δίνει ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής, που είναι για μεν την μεταποίηση 1,40 % για δε τον τουρισμό 17,93 %. Τούτο καταδεικνύει και επιβεβαιώνει τα ανωτέρω εκτεθέντα περί στροφής του πληθυσμού προς το τουριστικό προϊόν.

Για το σύνολο της χώρας και για το ίδιο διάστημα (1981-1988) ο ρυθμός μεταβολής της απασχόλησης στην μεταποίηση ήταν 0,85 %, ενώ για τον τουρισμό 8,04 %, γεγονός που δείχνει την μεταβολή στις εργασιακές δραστηριότητες του συνολικού πληθυσμού και την στροφή του προς τις τουριστικές δραστηριότητες.

3.4. Τουριστική κίνηση

Από τα πιο πρόσφατα στοιχεία της τουριστικής κίνησης του ΕΟΤ και την επεξεργασία αυτών από το ΚΕΠΕ (Βασικά στοιχεία Τουρισμού κατά νομό και Περιφέρεια, 1994), προκύπτουν τα εξής:

Όσον αφορά τις αεροπορικές αφίξεις των αλλοδαπών τουριστών στην Μεσσηνή, με εξαίρεση το 1990, όπου υπήρξε μια σημαντική πτώση του αριθμού των αεροπορικών αφίξεων των αλλοδαπών τουριστών, στο διάστημα 1989-1999 παρατηρείται μια σταθερή αυξητική πορεία, κυρίως τους μήνες από Μάιο έως και Σεπτέμβριο. Τα στοιχεία δείχνουν για το 1989 ότι είχαμε 14.604 αφίξεις, το 1990 9.002 αφίξεις και το 1998 37.508 αφίξεις. Η αύξηση δηλαδή από το 1989 έως το 1998 ήταν 22.904 αφίξεις ή ποσοστό 157 %.

Οι πτήσεις Charter στον ίδιο αερολιμένα το 1991 ήταν 9.339 και το 1998 έγιναν 36.249. Αύξηση δηλαδή κατά 288 % ή 26.910 τουρίστες. Και εδώ οι μήνες με την περισσότερη κίνηση ήταν από Μάιο έως και Σεπτέμβριο.

Οι διανυκτερεύσεις των αλλοδαπών τουριστών στην Μεσσηνία παρουσιάζουν αστάθεια. Ενώ οι διανυκτερεύσεις το 1990 ανήρχοντο στις 115.068, το 1993 παρουσίασαν μια σοβαρή πτώση και έφτασαν στις 62.760 ή ποσοστό 45,5 %. Στη συνέχεια, το 1994 έγινε μια σημαντική αυξητική μεταβολή και έφτασε ο αριθμός τις 100.164 διανυκτερεύσεις, ακολούθησε μία μικρή αύξηση το 1995, όπου ο αριθμός έγινε 103.531 διανυκτερεύσεις και στην συνέχεια μια πολύ μεγάλη αύξηση κατά 74

%, όπου έφτασε τις 180.470 διανυκτερεύσεις. Από εκεί και μετά παρατηρείται συνεχώς σταθερή φθίνουσα πορεία. Το 1998 οι διανυκτερεύσεις έφθασαν τις 116.668, δηλαδή περίπου τον αριθμό που παρουσίαζαν τα στοιχεία πολύ πίσω το 1990. Και εδώ σαν μήνες αιχμής παρουσιάζονται οι Μάιος-Σεπτέμβριος.

Οι διανυκτερεύσεις των ημεδαπών τουριστών το 1990 ανέρχονται στις 194.148. Στην συνέχεια παρουσιάζουν σταδιακή μικρή φθίνουσα πορεία μέχρι το 1993, όπου φθάνουν τις 169.400, για να παρουσιάσουν το επόμενο έτος μια σημαντική αύξηση κατά 40.850 διανυκτερεύσεις ή ποσοστό 24 % περίπου και να ανέλθουν σε 210.250 και τέλος το 1998 να φθάσουν τις 259.261.

Παρατηρούμε ότι το διάστημα 1990-1993 υπάρχουν προβλήματα τόσο στις διανυκτερεύσεις ημεδαπών τουριστών όσο και σε αυτές των αλλοδαπών τουριστών.

Σχετικά με τις κλίνες που λειτουργήσαν το διάστημα 1990-1998 παρατηρείται μια ανοδική σταθερή πορεία αφού το 1990 ο αριθμός των κλινών που λειτουργήσαν ήταν 23.173 και το 1998 ανήρχετο στις 35.705. Υπήρξε δηλαδή μια αύξηση της τάξης του 54 %, πολύ σημαντικό στοιχείο αυτό για την περιοχή δεδομένου ότι έτσι αυξάνεται η προσφορά τουριστικών υπηρεσιών προς τον ολοένα και αυξανόμενο αριθμό των τουριστών που επιζητούν μεγαλύτερη τουριστική υποδομή, αλλά και καλύπτοντας μια πάγια ανάγκη, εκείνη της δημιουργίας νέων κλινών σε μέρη που οι επισκέπτες θα ήθελαν να απολαύσουν λόγω της φυσικής ομορφιάς και των ιδιαίτερων πολιτιστικών χαρακτηριστικών του νομού.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο που πρέπει να συνεξετάζεται για την εξαγωγή συμπερασμάτων ως προς την τουριστική ή όχι ανάπτυξη μιας περιοχής είναι και η πληρότητα των ξενοδοχειακών μονάδων. Ένα περίεργο φαινόμενο παρατηρείται εδώ, αφού η μέση ετήσια πληρότητα ήταν το 1990 περίπου 44,48 % και το 1998 μειώθηκε στο 35,10 %. Μόνο το 1996 ο δείκτης ξεπέρασε εκείνον του 1990 ανερχόμενος στο 46,31 %. Το περίεργο είναι ότι ενώ οι κλίνες αυξάνονται η πληρότητα μειώνεται. Έτσι μάλλον εντοπίζεται το φαινόμενο της υπερβολικής αύξησης των κλινών πέρα από κάποιο αποδεκτό όριο, αφού αυτή η αύξηση λειτουργεί σε βάρος των ήδη υπαρχόντων ξενοδοχειακών μονάδων. Η λογική κάποιων ότι μοιράζεται η «πίτα» σε περισσότερα κομμάτια και έτσι « υπάρχει ψωμί για όλους» δεν έχει νόημα εδώ, δεδομένου ότι οι επενδύσεις που έχουν γίνει σε συγκεκριμένα μέρη είναι πολύ υψηλές και δεν αποδίδουν τα προβλεπόμενα ως προς τον χρόνο πραγματοποίησης των κερδών και σταδιακής απόσβεσής τους. Στη συνέχεια της εργασίας, στα συμπεράσματα, θα σχολιασθούν και οι αντιδράσεις του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου προς την Πολιτική Ηγεσία της χώρας, ως προς τις νέες άδειες αύξησης των κλινών, που έγιναν με κάποια δελτία τύπου.

Τη υψηλότερη πληρότητα εμφανίζει ο μήνας Αύγουστος, ο οποίος ξεπερνά στις περισσότερες των περιπτώσεων το 63 %, και την μικρότερη ο Δεκέμβριος, Ιανουάριος και Φεβρουάριος.

Σημαντικά στοιχεία καταγράφονται σχετικά με τις διανυκτερεύσεις των τουριστών σε campings. Συγκεκριμένα:

Ενώ οι διανυκτερεύσεις των αλλοδαπών τουριστών το 1990 έφθασαν τις 29.768, το επόμενο διάστημα και μέχρι το 1993 ακολούθησε μια καθοδική πορεία προς τα κάτω, όπου ο αριθμός των διανυκτερεύσεων έφθασε τις 10.935 ή ποσοστό μείωσης 63 % περίπου. Την επόμενη χρονιά, το 1994, έχουμε μια σημαντική αύξηση του αριθμού, ο οποίος ανήλθε στις 20.707 ή αύξηση κατά 89 %, για να ακολουθήσει μετά από κάποιες ταλαντώσεις μία άνευ προηγουμένου αύξηση των διανυκτερεύσεων το 1998 όπου ο αριθμός των διανυκτερεύσεων ανήλθε στις 75.093 ή αύξηση σχετικά με το 1993 κατά 587 %, και σε σχέση με το 1997 κατά 397 %.

Τα πράγματα όσον αφορά τις διανυκτερεύσεις των ημεδαπών τουριστών είναι πολύ διαφορετικά. Το 1990 ο αριθμός των διανυκτερεύσεων ήταν 16.939 και το 1997 ανήλθαν μετά από σταδιακές μειώσεις στις 3.505. Το 1998 αντίθετα παρουσίασαν μία σημαντική αύξηση κατά 405 % σε σχέση με το 1997 και έφθασαν τις 17.703 δηλαδή περίπου όσο και εκείνες του 1990.

Η εξήγηση αυτής της συμπεριφοράς του δείκτη ευρίσκεται μάλλον στο γεγονός ότι τα campings έδειξαν σημαντική προτίμηση στο κλείσιμο των θέσεων προς ορισμένες κατηγορίες αλλοδαπών και εθνικότητας δημιουργώντας έτσι αρνητικό κλίμα προς τους εσωτερικούς τουρίστες, οι οποίοι προτίμησαν τα ενοικιαζόμενα δωμάτια σαν εναλλακτική λύση γι διακοπές, αφού και οι τιμές των δωματίων αυτών τις περισσότερες φορές είναι αν όχι ίδιες με αυτές των campings τουλάχιστον ελάχιστα μεγαλύτερες.

Το μεγαλύτερο ποσοστό του συνολικού αριθμού των διανυκτερεύσεων όλα τα έτη καταλαμβάνουν οι αλλοδαποί. Το 1990 το ποσοστό των αλλοδαπών σε σχέση με το σύνολο ήταν 63,7 % και το 1998 έφτασε το 81 %.

Οι μήνες που προτιμούνται από όλους τους τουρίστες για διανυκτέρευση στα campings είναι ο Ιούλιος και ο Αύγουστος.

Ένα στοιχείο που δείχνει, μερικώς έστω, την ανάπτυξη μιας περιοχής, εδώ της Μεσσηνίας, είναι και ο αριθμός των επισκέψεων των τουριστών στους αρχαιολογικούς χώρους και στα μουσεία που διαθέτει. Παρατηρείται ότι ενώ οι επισκέπτες στους αρχαιολογικούς χώρους παρουσιάζουν αυξητική τάση, στα μουσεία οι επισκέπτες μειώνονται.

Το 1987 οι πληρωμές /εισπράξεις των επισκεπτών στα μουσεία και στους αρχαιολογικούς χώρους ήταν 84,6 εκατ. δρχ.(τρέχουσες τιμές). Το 1997 ανέρχονται στα 30,8 εκατ. δρχ. ή μείωση κατά 63,6% περίπου. Αν αυτό συνδυασθεί και με την μείωση των επισκεπτών στα μουσεία αντιλαμβανόμαστε ότι ένα μεγάλο μέρος της μείωσης των πληρωμών οφείλεται σε αυτόν τον παράγοντα, αλλά πιθανώς και σε άλλους υποκειμενικούς παράγοντες που είναι δύσκολο να μετρηθούν και να εκτιμηθούν.

Το 1987 οι επισκέπτες στους αρχαιολογικούς χώρους ανήρχοντο στους 28.498. Το 1997 ο αριθμός αυτός έγινε 42.231, αυξήθηκε δηλαδή κατά 48% περίπου. Το 1987 ο αριθμός των επισκεπτών στα μουσεία ήταν 16.668. Το 1997 ο αριθμός αυτός έγινε 10.253, δηλαδή υπήρξε μία μείωση κατά 38,5 %.

3.5. *Ιδιωτικές επενδύσεις, Νομοθετικό Πλαίσιο*

Αρκετοί αναπτυξιακοί νόμοι την τελευταία τριακονταετία εφαρμόστηκαν στην Ελλάδα, με διάφορα αποτελέσματα κατά περιοχή και κατά κλάδο, συμβάλλοντας στην τουριστική ανάπτυξη. Ο νόμος 1892/90 ήλθε να αντικαταστήσει όλους τους προηγούμενους αναπτυξιακούς νόμους και να δώσει μια πιο σύγχρονη μορφή χρηματοδότησης ανταποκρινόμενη στα νέα δεδομένα και στις εξελισσόμενες ανάγκες και τα προβλήματα κάθε περιοχής, κλάδου και επιχείρησης, διευρύνοντας το φάσμα των παρεχομένων κινήτρων και τις δυνατότητες των ελληνικών επιχειρήσεων να αναλάβουν επιχορηγούμενες επενδυτικές δραστηριότητες.

Για την εφαρμογή του νόμου και την παροχή των προβλεπομένων κινήτρων για παραγωγικές επενδύσεις στις επιχειρήσεις, η χώρα διαιρείται σε 4 περιοχές, Α, Β, Γ, Δ, όπου για την κάθε περιοχή παρέχονται διαφορετικά κίνητρα σε επιχειρήσεις που θα πραγματοποιούν παραγωγικές επενδύσεις. Τα κίνητρα αυτά αναφέρονται σε επιχορήγηση επενδύσεων, σε επιδότηση επιτοκίου, σε αφορολόγητες εκπτώσεις και σε αυξημένες αποσβέσεις (Η Μεσσηνία ανήκει στην περιοχή Δ).

Στη συνέχεια ήλθε ο Ν.2234/94 για να αναμορφώσει σημαντικά τον Ν.1892/90 επιχειρώντας παράλληλα τη διατήρηση της συνέχειας στην αναπτυξιακή διαδικασία της χώρας. Οι αλλαγές που επιφέρει το νέο θεσμικό πλαίσιο αναφέρονται στο είδος των παραγωγικών επενδύσεων, στο ύψος και τον τρόπο παροχής των ενισχύσεων. Ο στόχος δε του νόμου είναι η αύξηση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας με την παράλληλη δημιουργία σταθερών θέσεων εργασίας, την ισόρροπη ανάπτυξη των περιφερειών και την προστασία του περιβάλλοντος.

Σαν παραγωγικές επενδύσεις, σχετικά με τον τουρισμό, σύμφωνα με τον Ν.1892/90, θεωρούνται:

- Η δημιουργία, επέκταση και εκσυγχρονισμός ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων
- Οι δαπάνες μετατροπής, επισκευής και αποκατάστασης διατηρητέων παραδοσιακών οικιών ή κτιρίων καθώς και ξενοδοχειακών μονάδων
- Η κατασκευή, ο εκσυγχρονισμός, η επέκταση και ο εξοπλισμός χώρων κοινωνικών και πολιτιστικών λειτουργιών
- Η ανέγερση, επέκταση και εκσυγχρονισμός εγκαταστάσεων και η αγορά εξοπλισμού επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών, στήριξης τουριστικών-ξενοδοχειακών μονάδων
- Η κατασκευή, επέκταση και εκσυγχρονισμός λιμένων σκαφών αναψυχής, συνεδριακών κέντρων, γηπέδων γκολφ.

Όσον αφορά τις τουριστικές επενδύσεις, στο νόμο υπάγονται οι εξής κατηγορίες επιχειρήσεων:

- Ξενοδοχειακές επιχειρήσεις και ξενώνες, καθώς και επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών στήριξης τουριστικών ξενοδοχειακών μονάδων
- Επιχειρήσεις εκμετάλλευσης ιαματικών πηγών και κέντρα χειμερινού τουρισμού
- Οικίες ή κτίρια που χαρακτηρίζονται διατηρητέα ή παραδοσιακά.

Τα κριτήρια με βάση τα οποία αξιολογούνται οι επενδυτικές προτάσεις, που υποβάλλονται από τις παραγωγικές επιχειρήσεις είναι η εμπειρία, το παρελθόν, ή ίδια συμμετοχή, η παρούσα οικονομική κατάσταση, η προοπτική κερδοφορίας, ο βαθμός κορεσμού του κλάδου στον οποίον ανήκουν και η οργάνωση των επιχειρήσεων που πραγματοποιούν την επένδυση.

Με βάση τα ανωτέρω ζητήθηκε και μας χορηγήθηκε από το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας (Γενική Διεύθυνση Ιδιωτικών Επενδύσεων) αναλυτική κατάσταση των επενδύσεων του Ν.1892/90 (ημερομηνία λήψης των στοιχείων: 4/2/2000), κατά τόπο εγκατάστασης, από την οποία προκύπτουν συνοπτικά τα εξής στοιχεία:

- Εγκρίθηκαν επενδύσεις για 19 ξενοδοχειακές μονάδες και Μοτέλ με εστιατόρια, συνολικού ύψους 7.473.393.000 δρχ.,
- από αυτό το σύνολο τα 3.705.093.000 δρχ. αφορούν ίδια κεφάλαια (ποσοστό περίπου 50%), που αναφέρονται σε μετρητά και οικόπεδα,
- η συνολική επιχορήγηση ανέρχεται στα 2.296.150.000 δρχ.,
- οι συνολικές εκταμιεύσεις είναι της τάξης του 1.800.027.000 δρχ.
- από τις επενδύσεις αυτές δημιουργούνται 2.109 νέες κλίνες και 426 νέες θέσεις εργασίας.

Μία σύγκριση, για τις συνολικές επενδύσεις που έγιναν στη Μεσσηνία, μεταξύ του πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή τομέα, βάσει του ίδιου αναπτυξιακού νόμου, και των επενδύσεων στον τουρισμό μας δίνει μια καλλίτερη εικόνα για την δυναμική που εξελίσσεται στην οικονομία της περιοχής:

Οι συνολικές επενδύσεις στην Μεσσηνία, όσον αφορά και τους τρεις παραγωγικούς τομείς της οικονομίας (πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή τομέα) ανέρχονται σε 23.199.119.000 δραχμές. Οι επενδύσεις αυτές δημιούργησαν 1079 νέες θέσεις εργασίας.

Το ύψος των επενδύσεων στον πρωτογενή τομέα ανέρχεται σε 416.543.000 δρχ. (1,8 του συνόλου) με 3 νέες θέσεις εργασίας (0,3% του συνόλου).

Οι επενδύσεις στον δευτερογενή τομέα ανέρχονται σε 14.818.636.000 δρχ. (64% του συνόλου) και δημιουργία 623 νέων θέσεων εργασίας (58% του συνόλου).

Οι επενδύσεις στον τριτογενή τομέα ανέρχονται σε 490.547.000 δρχ. (2,1% του συνόλου) και δημιουργία 27 νέων θέσεων εργασίας (2,5% του συνόλου).

Οι επενδύσεις στον τουρισμό ανέρχονται σε 7.473.393.000 δρχ. (32,2% του συνόλου) και δημιουργία 426 νέων θέσεων εργασίας (39,5% του συνόλου).

Στην συνέχεια των προσπαθειών της Πολιτείας να εκσυγχρονίσει και να προσαρμόσει τον αναπτυξιακό νόμο περί επενδύσεων στην σημερινή πραγματικότητα, δημιουργήθηκε ο νέος αναπτυξιακός νόμος 2610/98 (ΦΕΚ 81/Α/15.4/98). Αυτός αφορά τις ενισχύσεις ιδιωτικών επενδύσεων για την οικονομική και περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας.

Επειδή σκοπός μας δεν είναι ο λεπτομερής σχολιασμός του αναπτυξιακού νόμου αλλά η συνοπτική αναφορά σε αυτόν για την εξυπηρέτηση της παρούσας εργασίας, θα αναφερθούμε σε εκείνο το τμήμα του νέου νόμου που φορά τον τουριστικό τομέα. Έτσι, με βάση τα ανωτέρω, στον νέο αναπτυξιακό νόμο προβλέπονται διάφορα είδη παρεχόμενων ενισχύσεων, όπως:

Επιχορήγηση, επιδότηση τόκων, επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης, φορολογική απαλλαγή και διάφορα ειδικά κίνητρα πέρα των ανωτέρω, για ιδιαίτερα σημαντικές τουριστικές επενδύσεις, ύψους άνω των είκοσι πέντε (25) δις. δραχμών.

Για την εφαρμογή των ενισχύσεων του Ν.2601/98, οι φορείς (εταιρείες ή ατομικοί επιχειρηματίες) της επενδυτικής δραστηριότητας, διακρίνονται, σε νέους και παλαιούς, όπου ισχύουν διαφορετικές διατάξεις, ανάλογα.

Ακόμα στον νέο νόμο αναφέρονται οι υπαγόμενες και οι μη υπαγόμενες επιχειρηματικές δραστηριότητες. Οι υπαγόμενες επιχειρηματικές δραστηριότητες (τουριστικές επιχειρήσεις), είναι:

- η ίδρυση ή επέκταση Ξενοδοχειακών μονάδων,
- ο εκσυγχρονισμός λειτουργουσών ξενοδοχειακών μονάδων,
- η ίδρυση, επέκταση, εκσυγχρονισμός, έργων ειδικής τουριστικής υποδομής (μαρίνες, συνεδριακά κέντρα, γήπεδα γκολφ, εγκαταστάσεις αξιοποίησης ιαματικών πηγών, κέντρα θαλασσοθεραπείας, κέντρα τουρισμού υγείας, χιονοδρομικά κέντρα, κέντρα προπονητικού-αθλητικού τουρισμού),
- η μετατροπή παραδοσιακών ή διατηρητέων κτιρίων σε ξενοδοχειακές μονάδες, κ.ά.

Μη υπαγόμενες επιχειρηματικές δραστηριότητες θεωρούνται:

- η αγορά επιβατηγών αυτοκινήτων μέχρι έξι (6) θέσεων,
- η αγορά γηπέδων, οικοπέδων και αγροτεμαχίων,
- η ανέγερση ή επέκταση κτιριακών εγκαταστάσεων επί οικοπέδου που δεν ανήκει στο φορέα της επένδυσης, εκτός και αν το οικοπέδο τούτο έχει παραχωρηθεί για χρήση από το Δημόσιο, τον Ε.Ο.Τ. κλπ. και για διάστημα τουλάχιστον δεκαπέντε (15) ετών,
- η πραγματοποίηση επενδύσεων χιονοδρομικών κέντρων, γηπέδων γκολφ, παραγωγής ηλεκτρισμού από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, επί οικοπέδου του οποίου η χρήση έχει παραχωρηθεί προς τούτο στο φορέα της επένδυσης για χρονικό διάστημα τουλάχιστον είκοσι (20) ετών,

- η ανέγερση, επέκταση και εκσυγχρονισμός αυτοεξυπηρετούμενων καταλυμάτων, ενοικιαζόμενων δωματίων και ενοικιαζόμενων επιπλωμένων διαμερισμάτων ανεξαρτήτως τάξης,
- η ανέγερση και επέκταση τουριστικών οργανωμένων κατασκηνώσεων (campings).

Στον νόμο αναφέρονται και τα είδη των δαπανών που ενισχύονται καθώς επίσης και οι περιοχές που έχουν εφαρμογή οι ενισχύσεις. Έτσι η επικράτεια χωρίζεται σε τέσσερις (4) περιοχές εφαρμογής των ενισχύσεων (Α, Β, Γ, Δ), όπου και ισχύουν οι ανάλογες διατάξεις.

Ακόμα στον νόμο αναφέρεται και το ελάχιστο ύψος επένδυσης που απαιτείται για τις προβλεπόμενες ενισχύσεις. Έτσι το ελάχιστο ύψος επένδυσης για τις επιχειρήσεις ίδρυσης μονάδων των τουριστικών επιχειρήσεων δεν μπορεί να είναι κατώτερο των 250.000.000 δρχ., εκτός εκείνων των επενδύσεων που πραγματοποιούνται στις περιοχές κινήτρων Δ', για τις οποίες το ελάχιστο ύψος ορίζεται στα 150.000.000 δρχ.

Για επενδύσεις επέκτασης των παραπάνω μονάδων, το ελάχιστο ύψος καθορίζεται σε 150.000.000 δρχ., εκτός εκείνων των επενδύσεων που πραγματοποιούνται σε περιοχές κινήτρων Δ', για τις οποίες το ελάχιστο ύψος ορίζεται στα 100.000.000 δρχ.

Νέα Επένδυση

Σε έγγραφο της Δ/σης Σχεδιασμού & Ανάπτυξης της Γενικής Δ/σης Περιφέρειας στον Ε.Ο.Τ., αναφέρεται ότι με βάση τον νέο αναπτυξιακό νόμο 2601/98 εγκρίθηκε η υπαγωγή στις διατάξεις του η ίδρυση ξενοδοχειακής μονάδας τύπου επιπλωμένων διαμερισμάτων, συνολικής δαπάνης ποσού τριακοσίων σαράντα εκατομμυρίων (340.000.000), κλινών 48 στο Δήμο Λεύκτρου, της επαρχίας Καλαμάτας, του νομού Μεσσηνίας, η οποία και θα λειτουργεί σαν Α.Ε.

Το αναλυτικό κόστος της επένδυσης κατά κατηγορία δαπάνης και στο σύνολό της έχει ως εξής:

ΕΙΔΟΣ ΔΑΠΑΝΗΣ	ΠΟΣΟ
ΚΤΙΡΙΑΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ	250.000.0 ΔΡΧ. 00
ΕΙΔΙΚΟΣ ΜΗΧΑΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ	21.000.00 ΔΡΧ. 0
ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΧΩΡΟΥ	10.000.00 ΔΡΧ. 0
ΕΠΙΠΛΩΣΗ -ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ- ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ	22.000.00 ΔΡΧ. 0
ΒΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΣ	6.000.000 ΔΡΧ.
ΚΟΛΥΜΒΗΤΙΚΗ ΔΕΞΑΜΕΝΗ	16.000.00 ΔΡΧ. 0

ΑΠΡΟΒΛΕΠΤΑ	15.000.00 ΔΡΧ. 0
ΣΥΝΟΛΟ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ	340.000.0 ΔΡΧ. 00

Ο τόπος εγκατάστασης της επιχείρησης είναι ο οικισμός Στούπα, του Δήμου Λεύκτρου Μεσσηνίας.

Σαν ημερομηνία έναρξης του έργου ορίσθηκε η 31^η-3-1999 και ημερομηνία ολοκλήρωσης η 31^η-3-2001.

Η μονάδα θα λειτουργεί 8,5 μήνες και θα δημιουργηθούν τέσσερις (4) νέες μόνιμες θέσεις εργασίας.

Η κάλυψη της συνολικής δαπάνης της επένδυσης θα γίνει αποκλειστικά με την ίδια συμμετοχή του φορέα και με επιχορήγηση του Ν.2601/98.

Το ποσό το οποίο θα εισπράξει η επιχείρηση σαν επιχορήγηση ανέρχεται στα 51.000.000 δρχ., δηλαδή αποτελεί ποσοστό 15% της συνολικής δαπάνης της επένδυσης.

Άλλες λεπτομέρειες, που όμως δεν μας ενδιαφέρουν στην εργασία αυτή, αναφέρονται στην απόφαση υπαγωγής της επένδυσης στις διατάξεις του Ν.2601/98.

Από τα παραπάνω αναφερθέντα φαίνεται ότι ο τουρισμός (παρόλο που τυπικά ανήκει στον τομέα των υπηρεσιών ή τριτογενή τομέα) εξεταζόμενος ξεχωριστά σαν ιδιαίτερος κλάδος, βρίσκεται στην δεύτερη θέση από πλευράς επενδύσεων και δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, και μάλιστα με σημαντικά ποσοστά συμμετοχής. Τούτο είναι ένδειξη της δυναμικότητας του κλάδου και της σημασίας που αποδίδεται στο τουριστικό προϊόν, τόσο για την οικονομική ανάπτυξη και την αύξηση του τοπικού εισοδήματος, όσο και για την συνεισφορά του στην μείωση της ανεργίας, που πλήττει κυρίως τους νέους και τις γυναίκες, φαινόμενο που δυστυχώς απαντάται σε όλη την χώρα.

3.6. Προβλεπόμενες εξελίξεις-Μελέτες

Σύμφωνα με την Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μεσσηνίας, δύο μελέτες έχουν γίνει μέχρι τώρα για την τουριστική ανάπτυξη του νομού:

Α) μια γενική αναπτυξιακή μελέτη για την Μεσσηνία, που ανατέθηκε από την Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μεσσηνίας το 1997 στους ιδιώτες-μελετητές: Α. Κοτζαμπόπουλο, Χ. Λαμπρίδη και Α. Γκατζέλια και

Β) μια ειδικότερη μελέτη, που εκπονήθηκε από την εταιρεία «Τουριστικές Επιχειρήσεις Μεσσηνίας Α.Ε.» για λογαριασμό του εμπνευστή και κύριου μετόχου αυτής Β. Κωνσταντακόπουλου, την ίδια περίπου περίοδο. Η τελευταία αναφέρεται στην δημιουργία μιας «Περιοχής Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης» (ΠΟΤΑ) για την οποία και θα γίνει λόγος πιο κάτω.

3.6.1. Αναπτυξιακή Μελέτη Μεσσηνίας

Σύμφωνα με τους μελετητές-ερευνητές της πρώτης αναπτυξιακής μελέτης για την Μεσσηνία με το πρόγραμμα που έχουν προτείνει επιχειρείται μεταξύ άλλων η:

- Αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων του Νομού.
- Εξισορρόπηση των ανασταλτικών παραγόντων.
- Ενίσχυση του ενδογενούς δυναμικού και η προσέλκυση των εξωγενών επενδύσεων.
- Αντιμετώπιση της ανεργίας.
- Αμβλυνση των ενδονομαρχιακών ανισοτήτων και η
- Πολυτομεακή ανάπτυξη.

Τα έργα, που σύμφωνα με τη μελέτη πρέπει να γίνουν, αναφέρονται στα εξής:

1. Αναδιάρθρωση της τοπικής οικονομίας, με μέτρα για την αύξηση της παραγωγικότητας και του εκσυγχρονισμού του πρωτογενή τομέα παραγωγής, την διάσωση μονάδων στρατηγικής σημασίας, την τόνωση του τουρισμού, την υποστήριξη των ΜΜΕ.
2. Διεύρυνση τοπικής παραγωγικής βάσης, με μέτρα για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων και την υποστήριξη για την δημιουργία νέων ΜΜΕ.
3. Καταπολέμηση της ανεργίας, με μέτρα για την στήριξη των ανέργων σε βραχυπρόθεσμη βάση και δράσεις για την καταπολέμηση της ανεργίας τριβής καθώς και αντιμετώπιση της διαρθρωτικής και μακροχρόνιας ανεργίας.
4. Βελτίωση των τεχνικών και παραγωγικών υποδομών, με μέτρα για την βελτίωση βασικών δικτύων τεχνικής υποδομής, την αναβάθμιση και επέκταση των οργανωμένων χώρων εγκατάστασης των μεταποιητικών, εμπορικών κ.α. επιχειρήσεων, και την ανάπτυξη ειδικών υποδομών για την εκμετάλλευση των δυνατοτήτων του εναλλακτικού τουρισμού.
5. Βελτίωση της ποιότητας ζωής του πληθυσμού και του φυσικού περιβάλλοντος, με μέτρα για βελτίωση των κοινωνικών υποδομών, την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, την οργάνωση για την ασφάλεια και προστασία της περιοχής και την προστασία του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος.
6. Βελτίωση της αποδοτικότητας της υφιστάμενης χωροταξικής και πολεοδομικής οργάνωσης, με μέτρα για εξειδίκευση των χρήσεων γης κατά είδος και οικιστική ανάπτυξη.
7. Ένταξη περιοχής σε διεθνή δίκτυα, με μέτρα την προώθηση πρακτικής συνεργασίας μεταξύ αναπτυξιακών φορέων εκατέρωθεν των συνόρων και υποστήριξη των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων στο εξωτερικό.
8. Εξασφάλιση των δομών για την υλοποίηση, διαχείριση και αξιολόγηση του προγράμματος ανάπτυξης.

Φυσικά, το τμήμα του προγράμματος που μας ενδιαφέρει περισσότερο είναι εκείνο που αναφέρεται στην τόνωση του τουρισμού. Όμως είναι πολύ δύσκολο να αναπτυχθεί ο τουρισμός χωρίς την πραγματοποίηση των άλλων έργων, που προβλέπονται από το σχέδιο ανάπτυξης, αφού η ανάπτυξη της οικονομίας, μέσα από αναπτυξιακά έργα υποδομών, συνδέεται άμεσα με το τουριστικό προϊόν.

Χρηματοδότηση

Η χρηματοδότηση των έργων του προγράμματος ανάπτυξης έχει προταθεί να γίνει με την χρησιμοποίηση όλων των διαθέσιμων πόρων από τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης (2 & 3 ΚΠΣ), τις Κοινοτικές Πρωτοβουλίες, τα εθνικά προγράμματα και την ιδιωτική πρωτοβουλία.

Το συνολικό κόστος του προγράμματος έχει υπολογισθεί στα 149.773,64 εκ.δρχ. από το οποίο η δημόσια δαπάνη είναι 118.358,03 εκ. δρχ.(ποσοστό 79% του συνόλου) και η ιδιωτική συμμετοχή 31.415,61 εκ.δρχ.(ποσοστό 21% του συνόλου). Στην ιδιωτική συμμετοχή συμπεριλαμβάνεται και η συμμετοχή των αναπτυξιακών φορέων, των εταιρειών αυτοδιοίκησης κ.α. για την περίπτωση που ο προϋπολογισμός του έργου που αναλαμβάνεται δεν επιδοτείται από κανένα πρόγραμμα.

Από το συνολικό κόστος του προγράμματος (149.773,64 εκ. δρχ.), στον τουρισμό αναφέρονται τα 492 εκ. (ποσοστό 0,33% του συνόλου).

Συνοπτική περιγραφή έργων

Επειδή ο σκοπός της εργασίας είναι η τουριστική ανάπτυξη του νομού, θα προσπαθήσω, συνοπτικά, να παραθέσω τις δραστηριότητες που προβλέπονται ότι πρέπει να γίνουν, προκειμένου να σχηματίσουμε μια σαφέστερη εικόνα της όλης κατάστασης, με έμφαση σε ότι αφορά κύρια τον τουρισμό.

Αναδιάρθρωση της τοπικής οικονομίας

Αφορά:

1. τα έργα βελτίωσης, επέκτασης και ανάπτυξης 5 αλιευτικών καταφυγίων στις περιοχές: Κορώνη, Καρδαμύλη, Μαραθούπολη, Φοινικούντα και Κιτριές. Με τα έργα αυτά θα παρέχεται ασφαλής ελλιμενισμός και διευκολύνσεις στα τουριστικά σκάφη που θέλουν να προσεγγίσουν την περιοχή, με αποτέλεσμα να ενισχυθεί η τουριστική υποδομή της περιοχής.

2. Δημιουργία ενός ολοκληρωμένου συστήματος παροχής τουριστικών πληροφοριών με δυνατότητες προβολής και εμπορικής χρήσης. Συγκεκριμένα το έργο αφορά την δημιουργία ενός συστήματος «ηλεκτρονικού marketing» τουριστικών υπηρεσιών, το οποίο θα βασιστεί στη δημιουργία καινούργιας διεύθυνσης(Site) στο Internet. Το σύστημα αυτό θα προβλέπει:

α) την δημιουργία μιας τουριστικής τράπεζας πληροφοριών για την αξιόπιστη και γρήγορη ανεύρεση πληροφοριών με θέματα όπως: γεωγραφικά στοιχεία, ιστορία, πολιτισμός, παράδοση, αρχαιολογικοί χώροι, αξιοθέατα, φυσικές ομορφιές, χώροι αναψυχής, κέντρα διασκέδασης, πολιτιστικές διαδρομές, εκδρομές, περιοχές και χώροι ειδικών μορφών τουρισμού (αγροτουρισμός, αθλητικός τουρισμός κ.λ.π.), ξενοδοχεία και άλλοι χώροι διαμονής, Π.Ο.Τ.Α., μετακινήσεις (τρόποι, δρομολόγια, κόστος), ενοικιάσεις οχημάτων (καταστήματα, τιμές), αεροδρόμιο (πρόγραμμα πτήσεων), δημόσιες και δημοτικές υπηρεσίες (τουριστικές, υγείας, κ.α.), εστιατόρια, αγορές παραδοσιακών προϊόντων και λοιπές αγορές.

β) την ανάπτυξη βάσης δεδομένων για την υποστήριξη της εκτέλεσης εμπορικών τουριστικών υπηρεσιών σχετικά με: την διαθεσιμότητα και τις κρατήσεις κλινών σε διάφορα ξενοδοχειακά καταλύματα, την διαθεσιμότητα και τις κρατήσεις μέσων

μεταφοράς και διακίνησης των τουριστών, την διαθεσιμότητα και τις κρατήσεις εξειδικευμένων τουριστικών υπηρεσιών όπως συνέδρια, εκθέσεις, εκπαιδευτικά σεμινάρια, κρουαζιέρες.

γ) τη λειτουργία μονάδος συνεχούς παροχής πληροφοριών και ειδήσεων με τη μορφή ηλεκτρονικής εφημερίδας για την γρήγορη και αποτελεσματική αναζήτηση και ανεύρεση πληροφοριών που μεταβάλλονται συχνά και αφορούν: την κατάσταση του οδικού δικτύου και της κυκλοφορίας, Μετεωρολογικές πληροφορίες, εκδηλώσεις σχετικές με τα πολιτιστικά, τα αθλητικά και τα επιστημονικά δρώμενα, και διάφορες άλλες λειτουργίες.

δ) τη δημιουργία εσωτερικού δικτύου κρατήσεων (Intranet) μεταξύ ξενοδοχείων και πρακτορείων.

ε) τη δημιουργία δικτύου παροχής πληροφοριών για τον τουρισμό από κοινοτικά προγράμματα-νομοθεσία, με βάση εφημερίδες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

στ) την κατασκευή επτά σταθμών πληροφόρησης (infokiosk) και τοποθέτηση στις περιοχές: Καλαμάτας (3), Καρδαμύλης (1), Πύλου (1), Μεθώνης (1) και Κυπαρισσίας (1). Οι σταθμοί πληροφόρησης θα πρέπει να τοποθετηθούν σε κόμβους μετακίνησης (π.χ. αεροδρόμιο) ή σε σημεία προσέλευσης μεγάλου αριθμού τουριστών (π.χ. αξιοθέατα, αγορές, παραλίες κοντά ή εντός της Π.Ο.Τ.Α.).

Ο κεντρικός server και η υποστήριξη του συστήματος προτείνεται να εγκατασταθεί στη Ν.Α. Μεσσηνία, στο ΤΕΙ, ή στο Επιμελητήριο Μεσσηνίας.

Σκοπός του έργου είναι να προβληθεί και να τύχει της κατάλληλης εμπορικής εκμετάλλευσης το τουριστικό προϊόν του Νομού. Με το προτεινόμενο έργο οι ενδιαφερόμενοι με τον τουρισμό αποκτούν έγκυρα και έγκαιρα ότι πληροφορίες θέλουν. Έτσι θα εκλείψουν τα δυσάρεστα φαινόμενα (overbooking) που παρατηρούνται στην διάρκεια της τουριστικής περιόδου, ιδιαίτερα το καλοκαίρι, που δυσφημούν τον Νομό, ενώ ταυτόχρονα θα απεξαρτοποιηθεί το τουριστικό κύκλωμα από τους λεγόμενους «tour operators» του εξωτερικού οι οποίοι κατευθύνουν και προδιαγράφουν όπως αυτοί θέλουν την τουριστική ζήτηση, δημιουργώντας προβλήματα στη γενική εικόνα και στην οικονομία της περιοχής ειδικότερα.

Το έργο είναι σε εξέλιξη και αναμένεται να ολοκληρωθεί σύντομα, με μερικές τροποποιήσεις, όπου είναι δύσκολη η εφαρμογή του.

3. Στα σχέδια περιλαμβάνεται και το Σχέδιο Δράσης για την Ορθολογική Ανάπτυξη του Τουρισμού στη Μεσσηνία. Το έργο αφορά την σύνταξη μελέτης εντοπισμού του τουριστικού προϊόντος του Νομού ανά περιοχή και δημιουργίας του επιχειρησιακού σχεδίου τουριστικής ανάπτυξης για τα επόμενα πέντε έτη. Τα περιεχόμενα δε της μελέτης πρέπει να περιλαμβάνουν :

- αξιολόγηση της παρούσας κατάστασης, με ποσοτική περιγραφή του τουρισμού στη Μεσσηνία, περιγραφή των συστατικών στοιχείων του τουριστικού προϊόντος και αξιολόγηση αυτών, εκτίμηση του μεγέθους της αγοράς και του οικονομικού οφέλους των δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται σε κάθε υποτήμημα της και συνολική αποτίμηση της κατάστασης του τομέα (σήμερα και στο μέλλον)
- στρατηγικές επιλογές για το είδος της τουριστικής ανάπτυξης που θα προωθηθεί, κατά επαρχία
- σχέδια ανάπτυξης κατά τμήματα αγοράς και περιοχές
- ενέργειες και έργα με ιεραρχημένο και κοστολογημένο κατάλογο

- επιπτώσεις για την συνολική περιφέρεια και
- μηχανισμούς υλοποίησης του σχεδίου και διαχείρισης του τουριστικού προϊόντος

Με την μελέτη αυτή επιδιώκεται να εντοπισθεί το τουριστικό προϊόν, να τονωθεί και να διαφοροποιηθεί αυτό κατά είδη, να συντονισθούν μεταξύ τους όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς και να αυξηθούν οι θέσεις εργασίας στις τουριστικές υπηρεσίες.

4. Επίσης, στο ίδιο υποπρόγραμμα, για την τόνωση του τουρισμού, προβλέπεται εφαρμογή πιλοτικού προγράμματος για την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου με σκοπό να πεισθούν οι ξενοδόχοι και οι άλλοι επαγγελματίες του χώρου να εξακολουθήσουν να λειτουργούν και μετά το πέρας της τουριστικής περιόδου και να προσελκυσθούν τουρίστες ειδικών ενδιαφερόντων, οι οποίοι και θα συμβάλουν στην οικονομική ανάπτυξη του νομού για περισσότερο χρόνο.

5. Μέρος του υποπρογράμματος αποτελεί και η κατάρτιση των απασχολουμένων στον τουριστικό κλάδο με στόχο την αναβάθμιση των παρεχομένων τουριστικών υπηρεσιών. Εδώ επιδιώκεται να αυξηθεί η αποτελεσματικότητα των διοικητικών στελεχών, να διασφαλισθεί η απασχόληση των καταρτιζομένων, να αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα των ξενοδοχειακών μονάδων και να δημιουργηθούν ειδικευμένα στελέχη για τον τουρισμό.

Πάντως, μέχρι τώρα δεν έχει γίνει καμία οργανωμένη επιμόρφωση μέχρι τώρα.

Στην Νήσο Σφακτηρία, που ευρίσκεται απέναντι από την Πύλο, στον όρμο του Ναυαρίνου, θα δημιουργηθεί δίκτυο πεζοδρόμων συνολικού μήκους 3,5 Km που θα συνδέουν τα ιστορικά και αρχαιολογικά μνημεία και στις 2 πλευρές του νησιού. Στα έργα θα περιλαμβάνονται και υποδομές για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών, όπως: ηλεκτροφωτισμός, χώροι υγιεινής και κυλικεία.

Πρόκειται για μια ήπια παρέμβαση στο νησί που στοχεύει: στην ανάδειξη των ιστορικών μνημείων του, την τουριστική προβολή της ευρύτερης περιοχής της Πύλου με επακόλουθη ενίσχυση των τοπικών εισοδημάτων και την εκμετάλλευση ενός σημαντικού αριθμού τουριστών από την ΠΟΤΑ. Οι επεμβάσεις στο νησί θα είναι οι ελάχιστες δυνατές και η προσέλευση των επισκεπτών θα καθορίζεται από τα δρομολόγια των μικρών σκαφών από το λιμάνι της Πύλου.

Η Νήσος Σφακτηρία, εκτός από τα νεότερα μνημεία που αφορούν την ιστορική Ναυμαχία του Ναυαρίνου, διαθέτει και λείψανα των αρχαϊκών χρόνων, όπως αυτά ενός κλασσικού πύργου (εκεί είχαν καταφύγει οι επίλεκτοι Σπαρτιάτες οπλίτες πριν την καταστροφή τους από τον Αθηναίο στρατηγό Δημοσθένη) καθώς και κυκλώπεια τείχη (αναφέρονται και από τον Θουκυδίδη που είχε επισκεφθεί την περιοχή).

Διεύρυνση Τοπικής Παραγωγικής Βάσης

Εδώ προβλέπεται η δημιουργία ενός αυτοτελούς Συνεδριακού-Εκθεσιακού Κέντρου 200-500 ατόμων που θα εξυπηρετούν τα συνέδρια και τις εκθέσεις που θα πραγματοποιούνται στο πλαίσιο βελτίωσης των επαφών με επιχειρηματικούς παράγοντες που ευρίσκονται εκτός του νομού. Το έργο προτείνεται να γίνει στην ΒΙΠΕ Σπερχογείας. Με το έργο αυτό θα προβληθεί η Μεσσηνία σε επιχειρηματικούς κύκλους έξω από τον νομό και θα αποτελέσει σημείο συνάντησης και ενημέρωσης της

τοπικής επιχειρηματικότητας. Επίσης η προτεινόμενη εγκατάστασή του στη ΒΙΠΕ Σπερχογείας θα βελτιώσει σημαντικά την εικόνα της.

Βελτίωση των Βασικών Δικτύων Τεχνικής Υποδομής

Στο έργο αυτό περιλαμβάνεται:

α) η ολοκλήρωση του νέου αυτοκινητοδρόμου Τρίπολης-Καλαμάτας. Θα έχει τέσσερις λουρίδες και μήκος 78,50 Km. Αποτελεί την επέκταση και την ολοκλήρωση του αυτοκινητοδρόμου Κορίνθου-Τρίπολης ως παρακλάδι και επέκταση του προς τον Νότο. Θα αντικαταστήσει την υπάρχουσα εθνική οδό Τρίπολης-Καλαμάτας μήκους 92,5 Km, η οποία είναι κακής κατασκευής με επικίνδυνες στροφές και διέρχεται μέσα από οικισμούς που έχουν «ξεφτυρώσει» σαν μανιτάρια κατά μήκος του δρόμου. Φυσικά ο νέος αυτός άξονας αναπτύσσεται παράλληλα με τον παλιό, έχει καλύτερη χάραξη, αποφεύγει τους οικισμούς, προβλέπει παρακάμψεις προς Τρίπολη και Μεγαλόπολη, μία σήραγγα και βασικούς κόμβους σύνδεσης με βασικά σημεία της Πελοποννήσου. Ένας δε από τους σκοπούς του έργου είναι και η ενίσχυση της τουριστικής κίνησης, αφού θα ξεφύγει ο νομός από την σημερινή απομόνωση και θα αναπτυχθεί τουριστικά και γενικά η περιοχή.

β) η ανάπτυξη του οδικού άξονα της Ιόνιας οδού στο νομό Μεσσηνίας. Το έργο αυτό αναφέρεται στην περίπτωση της παραλιακής χάραξης της Ιόνιας οδού στις περιοχές: Καλό Νερό-Κυπαρισσία και Καλό Νερό-Τσάκωνα.

Η Ιόνια οδός ή αλλιώς Δυτικός Οδικός Άξονας είναι ένα έργο μεγάλης εθνικής σημασίας καθώς συνδέει την Ήπειρο με την Δυτική Ελλάδα και την Πελοπόννησο, ενώνεται με τον σημαντικό οριζόντιο άξονα της Εγνατίας οδού στον κόμβο της πεδινής συντομεύοντας κατά πολύ την σύνδεση Πελοποννήσου με τη Μακεδονία και φθάνει μέχρι την Κακκαβιά στα Ελληνοαλβανικά σύνορα, παρέχοντας τη δυνατότητα σύνδεσης με τη Δαλματική Οδό.

Η Ιόνια οδός περιλαμβάνει δύο τμήματα, το βόρειο, από την Κακκαβιά μέχρι το Αντίρριο, και το νότιο, από το Ρίο μέχρι την Καλαμάτα.

Με την ανάπτυξη της Ιόνιας οδού στο νομό Μεσσηνίας θα διευκολυνθεί πολύ η κίνηση τουριστών από την περιοχή της Ολυμπίας κυρίως, και θα αυξηθεί η εμπορευματική και επιβατική κίνηση από την Πάτρα καθώς επίσης θα ισχυροποιηθεί και το λιμάνι της Κυπαρισσίας.

γ) η βελτίωση της χάραξης και των χαρακτηριστικών του περιμετρικού οδικού άξονα του νομού Μεσσηνίας. Η περιοχή εφαρμογής είναι η παραλιακή ζώνη της Μεσσηνίας(Κυπαρισσία-Πύλος-Μεθώνη-Κορώνη-Ριζόμυλος-Καλαμάτα-Καρδαμύλη-Αρεόπολη).

Σκοπός του έργου είναι να συνδέσει τις περιοχές που έχουν πρόβλημα επικοινωνίας μεταξύ τους, λόγω της κακής κατάστασης του οδοστρώματος, της έλλειψης κατάλληλης σήμανσης και των επικίνδυνων γεωμετρικών χαρακτηριστικών τους ιδίως σε συγκεκριμένα σημεία, και να βοηθήσει στην τουριστική και οικονομική ανάπτυξη των παραλιακών οικισμών, οι οποίοι αποτελούν πόλο έλξης πολλών επισκεπτών λόγω των πολιτιστικών πόρων και του φυσικού κάλους που διαθέτουν.

Αποτέλεσμα: Το έργο είναι στο τελειώμά του κατά το μεγαλύτερο ποσοστό. Δυσκολίες προκύπτουν με τις απαλλοτριώσεις σε μερικά σημεία (Φοινικούντα, Ριζόμυλος-Κορώνη).

δ) διάφορες οικονομοτεχνικές μελέτες που αφορούν τις νομαρχιακές οδούς Καλαμάτας-Μεσσήνης-Γαργαλιάνων και την Διανομαρχιακή οδό Καλαμάτας-Σπάρτης, η οποία διέρχεται από περιοχές του ορεινού όγκου του Ταύγετου που έχουν ιδιαίτερη φυσική ομορφιά, και θα βοηθήσουν στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής αφού θα αποτελέσουν πόλο έλξης πολλών επισκεπτών.

ε) η βελτίωση της σιδηροδρομικής γραμμής Καλό Νερό-Ζευγολατιό με σκοπό να εκλείψει η βραδυπορία των συρμών, να αυξηθεί η ασφάλεια και η συντήρηση της υποδομής και των τεχνικών έργων και να αυξηθεί η τουριστική κίνηση.

Ο συρμός υπερτερεί των άλλων μέσων μαζικής μεταφοράς σε ασφάλεια, σε ταχύτητα, σε άνεση, σε κανονικότητα δρομολογίων και σε ικανότητα μαζικών μεταφορών (άτομα και εμπορεύματα), αλλά είχε παραμεληθεί για διάφορους λόγους.

Ο σιδηρόδρομος διέρχεται μέσα από περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλους (Κυπαρισσία-Ζευγολατιό), η δε ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού (πολιτιστικές διαδρομές, οικοτουρισμός) θα ενισχυθούν άμεσα επειδή ο σιδηρόδρομος αποτελεί το ιδανικότερο μέσο μετακίνησης σε ανάλογες περιοχές. Ταυτόχρονα αντιμετωπίζεται και το πρόβλημα της αύξησης των αυτοκινήτων και της ρύπανσης του περιβάλλοντος.

τ) η επαναλειτουργία της σιδηροδρομικής γραμμής Καλαμάτας-ΤΕΙ-Μεσσήνης, που έχει να λειτουργήσει από τα τέλη του 1976 και η οποία θα βοηθήσει στην περιβαλλοντική αναβάθμιση της περιοχής, στην κυκλοφοριακή αποσυμφόρηση του αντίστοιχου οδικού δικτύου και στην εξυπηρέτηση και αναβάθμιση των μεγάλων αναγκών μετακίνησης στην διαδρομή Καλαμάτα-ΤΕΙ-Μεσσήνη.

ζ) η ολοκλήρωση των έργων του λιμένα της Κυπαρισσίας στην επαρχία Τριφυλίας που, εκτός των άλλων, θα εξυπηρετεί τις ανάγκες ασφαλούς ελλιμενισμού των τουριστικών διερχόμενων σκαφών, με αποτέλεσμα την ενίσχυση της τουριστικής υποδομής της περιοχής και την υποστήριξη του περιηγητικού θαλάσσιου τουρισμού (κρουαζιέρες) με θετικές επιπτώσεις στο τοπικό εισόδημα.

η) η μελέτη για την καλύτερη αξιοποίηση των λιμενικών εγκαταστάσεων της Καλαμάτας και η πιθανή επέκταση και βελτίωσή των, που θα βοηθήσει στην εξέλιξη του τουριστικού προϊόντος και των διάφορων μορφών θαλάσσιου τουρισμού μέσα από την βελτίωση των μεταφορικών ροών.

θ) η ολοκλήρωση της κατασκευής της Μαρίνας της Πύλου, στο λιμάνι της Πύλου, που θα είναι και η μοναδική οργανωμένη μαρίνα στη Δ.Πελοπόννησο, θα αποτελέσει, σε συνδυασμό με τον σχεδιασμό ενεργειών για την ανάδειξη και προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, πόλο έλξης υψηλών τουριστικών εισοδημάτων. Ταυτόχρονα θα δημιουργηθεί και η ανάγκη για να αναπτυχθούν τουριστικές υποδομές στη περιοχή της Πυλίας αφού θα προσεγγίζουν εκεί τα διερχόμενα τουριστικά σκάφη.

ι) η αξιοποίηση της περιοχής γύρω από το Φαράγγι του ποταμού Νέδα, στα σύνορα με το Νομό Ηλείας που θα περιλαμβάνει έργα όπως: κατασκευή και ανάδειξη μονοπατιών πεζοπορικού, οικολογικού και αρχαιολογικού τουρισμού, βελτιώσεις για την πρόσβαση στο φαράγγι, καθαρισμοί και περιφράξεις χώρων με ιδιαίτερα φυσικά

χαρακτηριστικά, σήμανση της περιοχής, κατασκευή και τοποθέτηση πληροφοριακών πινακίδων, δημιουργία και βελτίωση των τουριστικών καταλυμάτων, απλές αθλητικές υποδομές που θα περιλαμβάνουν διαμορφώσεις εκτάσεων για γήπεδα ποδοσφαίρου, μπάσκετ και λιμνοδεξαμενές κολύμβησης, δημιουργία και βελτίωση επιχειρήσεων εστίασης, κ.λ.π. Έτσι με την ήπια μορφή παρέμβαση θα αποτελέσει και πρότυπο ανάπτυξης για άλλες περιοχές αλλά και θα ενισχυθεί η τοπική κοινωνία.

ια) η αξιοποίηση των Φαραγγιών του Ριντόμου και του Βυρού με ενέργειες που θα περιλαμβάνουν χωματουργικά και τεχνικά έργα, κατασκευή και συντήρηση μονοπατιών, έργα αναψυχής, φυτεύσεις, πινακίδες πληροφόρησης-σήμανσης, κ.λ.π.

ιβ) η ολοκληρωμένη τουριστική ανάπτυξη των κοινοτήτων: Μαυροματίου Ιθώμης, Νεοχωρίου, Ελαιοχωρίου, Καρβελίου, Λαδά, Αρτεμισίας, Αλαγονίας, Πηγών και Νέδουσας με δραστηριότητες που θα περιλαμβάνουν: ανάδειξη κτιρίων και φυσικών τοπίων, φωτισμό, σήμανση, διαμόρφωση χώρων στάθμευσης, δημιουργία εγκαταστάσεων αθλοπαιδιών όπως γηπέδων μπάσκετ, βόλλευ και τένις, διαμόρφωση ενός λιθόκτιστου κτιρίου στο κέντρο του οικισμού σε πολιτιστικό κέντρο, ανακαίνιση υπαρχόντων κτιρίων με σκοπό την αύξηση του τουριστικού δυναμικού, κατασκευή 35 καταλυμάτων υψηλής αισθητικής αξίας, δημιουργία ενός camping,

Ο σκοπός του έργου είναι να συγκρατήσει τον πληθυσμό στον τόπο του, παρέχοντας πρόσθετη απασχόληση ώστε να βελτιωθεί το βιοτικό του επίπεδο, να συμβάλλει στην τουριστική ανάπτυξη και επέκταση της τουριστικής περιόδου, να βελτιώσει τις υποδομές των οικισμών και να ενισχύσει την τοπική κοινωνία.

ιγ) η δημιουργία απλών υποδομών που θα διευκολύνουν την ήπια τουριστική ανάπτυξη και θα συμβάλλουν στην προστασία των περιοχών:

- Φαράγγι και εκβολές Νέδωνα
- Νήσοι Σαπέντζα, Σχίζα και Ακρωτήριο Ακρίτας
- Θαλάσσια Περιοχή Στενού Μεθώνης

Στις περιοχές αυτές, οι οποίες έχουν ενταχθεί στο δίκτυο NATURA 2000, υπάρχουν ήδη αναπτυγμένες δραστηριότητες και μάλιστα ορισμένα τμήματά τους έχουν μεγάλο τουριστικό ενδιαφέρον, όπως π.χ. η Φοινικούντα.

Προτείνονται δράσεις για κάθε περιοχή όπως: δημιουργία σταθμών πληροφόρησης για τα ιδιαίτερα στοιχεία της περιοχής και του περιβάλλοντος, διάθεση χαρτών, σήμανση των περιοχών με ιδιαίτερη σηματοδότηση για τις αξιόλογες και επιτρεπόμενες περιοχές, περίφραξη σε ορισμένα σημεία ώστε να προστατεύονται από την είσοδο των ανθρώπων και την βόσκηση των ζώων και ενημέρωση του κοινού μέσω έκδοσης αφισών και φυλλαδίων.

Ο σκοπός του έργου είναι η διεύρυνση της τουριστικής προσφοράς και η άμβλυνση της εποχικότητας της τουριστικής ζήτησης.

ιδ) δράσεις για την εξυγίανση και τον εμπλουτισμό των υπόγειων υδάτων των ιαματικών λουτρών της περιοχής Βρωμονερίου του Δήμου Γαργαλιάνων. Τα ιαματικά λουτρά Βρωμονερίου υπήρξαν πόλος έλξης επισκεπτών από την εποχή του μεσοπολέμου επειδή είχαν ιαματικές ιδιότητες. Η περιοχή τότε είχε μετατραπεί σε μία μικρή λουτρόπολη με όλες τις θετικές οικονομικές επιπτώσεις για την τοπική οικονομία.

Την εκμετάλλευση των λουτρών την έχει ο Δήμος Γαργαλιάνων.

Την περίοδο 1983-1984 οι κτιριακές εγκαταστάσεις των λουτρών κατεδαφίσθηκαν λόγω παλαιότητας. Το 1986 έγινε μία ολοκληρωμένη μελέτη από το Νομαρχιακό Ταμείο του Νομού Μεσσηνίας που αφορούσε την κατασκευή σύγχρονου υδροθεραπευτηρίου με ξενώνες-καταλύματα, συγκοινωνιακές ρυθμίσεις και έργα οδοποιίας. Το έργο χρηματοδοτήθηκε αρχικά από τα ΜΟΠ όπου και ολοκληρώθηκε η ανέγερση του κτιρίου των λουτρών και στην συνέχεια από το πρόγραμμα LEADER (1993). Με την αλόγιστη όμως και ανεξέλεγκτη υδρογεώτρηση για τις ανάγκες σε νερό των γύρω περιοχών αλλά και λόγω του χαμηλού βάθους των υπογείων νερών περιορίστηκε η παροχή των ιαματικών λουτρών σε νερό και άρα υποβιβάστηκε η αξία τους. Με τα έργα που θα γίνουν θα αποκατασταθεί η παροχή ικανής ποσότητας νερού για να λειτουργήσει και πάλι το υδροθεραπευτήριο και να γίνει και πάλι πόλος έλξης των επισκεπτών που θα οδηγήσει στην τοπική ανάπτυξη.

Βελτίωση Ποιότητας Ζωής και του Φυσικού Περιβάλλοντος

Προτείνεται:

α) η δημιουργία Πανεπιστημιακών τμημάτων προσανατολισμένων στον πρωτογενή τομέα και τον τουρισμό, που θα οδηγήσουν στην ανάπτυξη της περιοχής (Η Μεσσηνία έχει αναπτυγμένο πρωτογενή τομέα που συμμετέχει με μεγάλο ποσοστό στο ΑΕΠ του νομού, περίπου 30,5 %).

Με τα έργα αυτά θα δημιουργηθούν ειδικευμένα στελέχη στους ανωτέρω τομείς που αναφέρθηκαν και θα σταθεροποιηθεί ο πληθυσμός στην περιοχή που έχει ήδη αρχίσει να μειώνεται. Άλλωστε οι φοιτητές, οι καθηγητές και το προσωπικό των πανεπιστημίων αποτελεί ένα καταναλωτικό δυναμικό που επιδρά θετικά στο εισόδημα της περιοχής.

β) η συνολική καταγραφή και διαχείριση (ποσοτική και ποιοτική) όλων των υδατικών πόρων (ατμοσφαιρικών-επιφανειακών-υπόγειων), καθώς και ο προγραμματισμός όλων εκείνων των δραστηριοτήτων που θα καθορίζουν τις πολιτικές και θα προστατεύουν την Μεσσηνία από προβλήματα κακής και μη ορθολογικής χρήσης των φυσικών πόρων.

γ) η δημιουργία υποβρύχιου αρχαιολογικού πάρκου στην περιοχή της Μεθώνης με χώρο εκδήλωσης και φύλαξης-συντήρησης καταδυτικού εξοπλισμού στον επιθαλάσσιο οκταγωνικό πύργο (Μπούρτζι) που ευρίσκεται πάνω στο δυτικό τμήμα του αρχαίου λιμενοβραχίονα της Μεθώνης, με αγορά του απαραίτητου καταδυτικού εξοπλισμού και σκάφους για μεταφορά δυτών.

Στην περιοχή μεταξύ της Μεθώνης και της Ν. Σαπιέντζα υπάρχουν πολλά αρχαία ευρήματα όπως γλυπτά, δομικά υλικά, αμφορείς κ.λ.π. από ναυάγια, που οφείλονται στους πολλούς υφάλους της περιοχής, αλλά και λόγω της στρατηγικής και εμπορικής σημασίας που είχαν τα λιμάνια της Πύλου και της Μεθώνης προσφέροντας προστασία στα πλοία και λειτουργώντας σαν σταθμοί αυτών. Επίσης ο βυθός έχει ενδιαφέρουσα γεωλογική διαμόρφωση. Σκοπός του έργου είναι να προστατευθούν οι αρχαιότητες και να τονωθεί-αναπτυχθεί ο τουρισμός της περιοχής.

δ) η ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων μέσα από μελέτες που θα εκπονηθούν σχετικά με το ενετικό κάστρο της Αρκαδίας στην Κυπαρισσία και την προϊστορική πόλη της 3^{ης} χιλιετίας π.χ. που ανακαλύφθηκε στα Ακοβίτικα (ευρύτερη

περιοχή της Καλαμάτας). Με τις δραστηριότητες αυτές θα προστατευθεί και θα αναδειχθεί το ιστορικό και φυσικό κάλος των περιοχών καθώς επίσης θα αναβαθμισθούν και οι προσφερόμενες εξυπηρετήσεις προς τους επισκέπτες. Επί πλέον θα αποδοθούν οι αρχαιολογικοί χώροι στους πολίτες.

ε) η εκπόνηση Μελέτης Ειδικής Χωρικής Παρέμβασης για την ορθολογική ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής του όρους Ιθώμη η οποία και θα περιλαμβάνει μέτρα όπως κανονιστικά, οικονομικά, διαχειριστικά κ.ά.

Στην περιοχή της Ιθώμης υπάρχει ο αρχαιολογικός χώρος της Αρχαίας Μεσσηνίας που αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους αρχαιολογικούς χώρους της ελληνιστικής περιόδου. Έχει αποκαλυφθεί μέχρι τώρα ένα τμήμα του ιστορικού πολεοδομικού συγκροτήματος, το σύνολο του οποίου περικλείεται από οχυρωματικά τείχη μήκους 9 Km, το οποίο παρουσιάζει έντονο τουριστικό ενδιαφέρον. Ο σκοπός του έργου είναι να στηριχθεί η σύνδεση και η εναρμόνιση του αρχαιολογικού όρους με την ευρύτερη περιοχή μέσα από την αναβάθμιση και προστασία του αρχαιολογικού χώρου, από την οικολογική προστασία και αναβάθμιση του όρους Ιθώμη, από την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής και την διαφοροποίηση της τοπικής οικονομίας και από τον καθορισμό των μελλοντικών χρήσεων γης που στηρίζουν τη βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής.

στ) η εκπόνηση μελέτης για την ανάδειξη των παραδοσιακών οικισμών του Ν. Μεσσηνίας οι οποίοι έχουν την δυνατότητα να χαρακτηρισθούν ως Παραδοσιακοί Οικισμοί με στόχο την προστασία του Φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος του νομού. Πολλοί από τους οικισμούς έχουν ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά, βυζαντινά μοναστήρια, κάστρα και ακροπόλεις διαφόρων εποχών που παρουσιάζουν έντονο ενδιαφέρον. Με τον τρόπο αυτό θα ενισχυθεί η τοπική οικονομία και θα αρθεί το φαινόμενο της ερήμωσης των οικισμών.

3.6.2. Αναπτυξιακή Μελέτη για την δημιουργία Π.Ο.Τ.Α στην Μεσσηνία.

Σχεδόν το ίδιο χρονικό διάστημα (1996-97) με την μελέτη της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Μεσσηνίας, μία άλλη σοβαρή πρόταση για την δημιουργία «Περιοχής Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης»(ΠΟΤΑ) από την επιχείρηση «Τουριστικές Επιχειρήσεις Μεσσηνίας Α.Ε.» έρχεται στην επικαιρότητα. Στην εταιρεία αυτή κύριος και βασικός μέτοχος, άρα και βασικός επενδυτής, είναι ο εφοπλιστής Β. Κωνσταντακόπουλος. Με πολύ μικρό ποσοστό συμμετέχουν επίσης τρεις Ελληνοαμερικανοί φίλοι του, καταγόμενοι από την Αρκαδία, οι Άγγελος Τσακόπουλος, Δημήτρης Ρήγας και Παναγιώτης Πάππας, πολύ γνωστοί και σεβαστοί από την ομογένεια και όχι μόνο, για την προσφορά τους στον ελληνισμό και την Ορθοδοξία, προσφορά για την οποία έχουν τιμηθεί επανειλημμένα. Στην επενδυτική προσπάθεια αυτή βοήθησε συμβολικά και ο Μεσσήνιος επιχειρηματίας Νίκος Αγγελόπουλος με τις γνώσεις και τις εμπειρίες του, ο οποίος είναι και φίλος του εφοπλιστή.

Σύμφωνα με την υποβληθείσα πρόταση το ύψος της επένδυσης ανέρχεται στα 40,5 δις. δραχμές, χωρίς να συμπεριλαμβάνεται στο ποσόν αυτό η αξία της γης, η

έκταση της οποίας είναι 5.048 στρέμματα και βρίσκεται στις περιοχές Ρωμανού-Γαργαλιάνων και Πύλου Μεσσηνίας.

Η αρχική πρόταση των επενδυτών ήταν για συμμετοχή 30% με ίδια κεφάλαια και 30,72% με τραπεζικό δανεισμό, πρόταση που δεν έγινε αποδεκτή από τον ΕΟΤ με αποτέλεσμα οι επενδυτές να δεχθούν να αυξήσουν το ποσοστό της ίδιας συμμετοχής σε ύψος έως και 40% επί του συνόλου της επένδυσης.

Από την άλλη πλευρά όμως η αρμόδια επιτροπή παρακολούθησης του ΕΟΤ για την ΠΟΤΑ αποφάσισε ότι η ιδιωτική συμμετοχή των επενδυτών θα έπρεπε να ανέλθει στο 73% (ίδια κεφάλαια και δανεισμός) επί της συνολικής επένδυσης των 40,5 δις. δραχμών, δηλαδή 29,565 δις. δρχ. και δημόσια δαπάνη 27%, δηλαδή 10,935 δις. δρχ. η οποία μάλιστα επιμερίζεται σε 14,85% κοινοτική συμμετοχή και 12,15% εθνική συμμετοχή.

Το όλο σχέδιο προβλέπει στην ουσία δημιουργία ΠΟΤΑ με δύο τμήματα σε δύο διαφορετικές περιοχές, την περιοχή Ρωμανού (1297 στρ.) και την περιοχή Πύλου (4.298 στρ.), με προβλεπόμενη οργάνωση εκτάσεων συνολικής επιφάνειας 5.600 στρεμμάτων.

Η συνολική επενδυτική πρόταση περιλαμβάνει τη δημιουργία τεσσάρων ξενοδοχειακών μονάδων πολυτελείας και Α' κατηγορίας, δύο συνεδριακών κέντρων με δυνατότητα εξυπηρέτησης 1.500 συνέδρων, τρία γήπεδα γκολφ 18 οπών διεθνών προδιαγραφών, ένα συγκρότημα θαλασσοθεραπείας, αθλητικά κέντρα και ιππικό όμιλο, συγκροτήματα εστίασης και αναψυχής, λουτρικές εγκαταστάσεις, πολιτιστικό και λαογραφικό κέντρο, εμπορικό κέντρο, καθώς και σταθμό περιβαλλοντικής προστασίας και βιώσιμης ανάπτυξης. Τα ως άνω έργα πλαισιώνονται βέβαια με τα απαραίτητα έργα υποδομής.

Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στα έργα ειδικής τουριστικής υποδομής (γήπεδα γκολφ, συγκρότημα θαλασσοθεραπείας, συνεδριακά κέντρα κ.λ.π.) όπου το ποσοστό συμμετοχής τους στη συνολική επένδυση ξεπερνά το 50%.

Όσον αφορά τώρα τις νέες κλίνες που θα δημιουργηθούν στη ΠΟΤΑ και που συνολικά ανέρχονται στις 2.400, διάφοροι επιχειρηματικοί κύκλοι ανέφεραν ότι βάσει της ισχύουσας νομοθεσίας, ο ανώτατος επιτρεπτός αριθμός νέων κλινών ορίζεται από την αναλογία 12 κλίνες ανά στρέμμα για μονάδες τεσσάρων αστέρων και 10 κλίνες ανά στρέμμα για μονάδες πέντε αστέρων. Η σχετική αναλογία για την ΠΟΤΑ Μεσσηνίας, όπου η προς αξιοποίηση εκτάσεις ξεπερνούν κατά πολύ τα 5.000 στρέμματα, είναι μισή κλίνη ανά στρέμμα.

Ειδικότερα στο ένα τμήμα της ΠΟΤΑ, στην περιοχή Ρωμανού, προβλέπεται η δημιουργία:

- Περιοχής Τουρισμού με: ξενοδοχείο κατηγορίας Πολυτελείας δυναμικότητας 500 κλινών, ξενοδοχείο κατηγορίας Α' δυναμικότητας 1.000 κλινών, συγκρότημα Θαλασσοθεραπείας εμβαδού 2.800 τ.μ. συνδεδεμένο με 100 δωμάτια του ξενοδοχείου Πολυτελείας, Συνεδριακό Κέντρο 500 θέσεων και εμπορικό κέντρο 1.500 τ.μ.
- Περιοχής Χώρων Αναψυχής με συγκρότημα Εστίασης και Αναψυχής 1.250 τ.μ.
- Περιοχής Αθλητισμού με αθλητικό κέντρο και ιππικό όμιλο
- Γηπέδου γκολφ 18 οπών

- Κτιρίου Διοίκησης και Σταθμού Περιβαλλοντικής Προστασίας και Βιώσιμης Ανάπτυξης.

Στο άλλο τμήμα της ΠΟΤΑ, στην περιοχή Πύλου, προβλέπεται η δημιουργία:

- Περιοχής Τουρισμού με: ξενοδοχείο κατηγορίας Πολυτελείας δυναμικότητας 300 κλινών, ξενοδοχείο κατηγορίας Α΄ δυναμικότητας 600 κλινών, Συνεδριακού Κέντρου έκτασης 1.500 τ.μ.
- Περιοχής Αθλητισμού με αθλητικά κέντρα και ιππικό όμιλο
- Γηπέδων γκολφ 18 οπών
- Κτιρίου Διοίκησης και Πολιτιστικού και Λαογραφικού Κέντρου

Και τα δύο τμήματα έχουν πρόσβαση σε παραλίες οι οποίες θα διαμορφωθούν κατάλληλα.

Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι ο Β. Κωνσταντακόπουλος μέσα στο 1997, σε συνέδριο ομογενών που πραγματοποιήθηκε, είχε επισημάνει την τεράστια σημασία που θα είχε για την Μεσσηνία αλλά και για ολόκληρη την Ελλάδα η δημιουργία ειδικών μορφών τουρισμού, που θα μπορούσε να συμβάλλει στην ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας του τουρισμού, τόσο σε τοπικό επίπεδο, όσο και σε περιφερειακό. Η ανάπτυξη αυτή θα μπορούσε να προσφέρει πολλά, κυρίως στις περιοχές που τουριστικά δεν είναι αναπτυγμένες.

Θέλοντας να δικαιολογήσει τις επενδυτικές του ενέργειες στην Μεσσηνία, ο Β. Κωνσταντακόπουλος ανέφερε ότι ο νομός συγκεντρώνει όλα τα φυσικά, ιστορικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά που συνθέτουν έναν ιδανικό τουριστικό προορισμό μοναδικού κάλλους, ο οποίος μπορεί να λειτουργήσει σαν «ορμητήριο» των ξένων και Ελλήνων τουριστών για επισκέψεις και άλλων γειτονικών περιοχών της Πελοποννήσου, ιδιαίτερου ενδιαφέροντος. Ιδιαίτερη έμφαση έδωσε μάλιστα στα κρατικά έργα υποδομής που είναι σε εξέλιξη και που σύντομα ολοκληρώνονται, όπως το αεροδρόμιο Καλαμάτας που είναι από τα μεγαλύτερα της χώρας, οι μαρίνες Καλαμάτας και Πύλου, το υπερσύγχρονο νοσοκομείο που ολοκληρώνεται μέσα στα επόμενα δύο χρόνια και η επάρκεια σε ύδρευση και ηλεκτρική ενέργεια αλλά και οι πολύ καλές συγκοινωνίες.

Η δημιουργία ΠΟΤΑ θα μπορούσε να λειτουργήσει σαν «προωθητική δραστηριότητα» της ευρύτερης περιοχής, καθώς μεταξύ των άλλων θα δημιουργήσει θέσεις απασχόλησης κατά τα στάδια κατασκευής των μονάδων αλλά και στην συνέχεια κατά την λειτουργία τους όλο τον χρόνο, θα κρατήσει τους νέους στο νομό και θα δημιουργήσει πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στα εισοδήματα και στην απασχόληση άλλων τομέων στην ευρύτερη περιοχή του νομού.

Ο Β. Κωνσταντακόπουλος τόνισε ότι η επένδυση για την δημιουργία ΠΟΤΑ αλλά και άλλες που θα ακολουθήσουν δεν θα προκαλέσουν κορεσμό στην περιοχή. Τούτο διότι η Μεσσηνία έχει 32 κλίνες για κάθε 1.000 κατοίκους, όταν η Δωδεκάνησος έχει 529 κλίνες και η Χαλκιδική 305.

Κεφάλαιο 4

Διαπιστώσεις-Συμπεράσματα

Απασχόληση-Εισόδημα

Στη Μεσσηνία το επίπεδο των υποδομών είναι ακόμη χαμηλό. Πολλές περιοχές είναι απομονωμένες γεωγραφικά, ο πληθυσμός γερνάει και τα εισοδήματα είναι χαμηλά. Παρατηρείται δε μείωση του εργατικού δυναμικού και της απασχόλησης.

Η εγκατάλειψη των παραδοσιακών επαγγελμάτων, της οικοτεχνίας, της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και γενικά των επαγγελμάτων της υπαίθρου για την ενασχόληση πολλών με τον τουρισμό δημιούργησε πολλά προβλήματα στη περιοχή καθώς τα έντονα εποχιακά προβλήματα, η μαζικότητα του τουρισμού, η υπερβολική συγκέντρωση σε ορισμένες παράκτιες ή αστικές κυρίως περιοχές και η έλλειψη ειδικής και επαρκούς κατάρτισης και εκπαίδευσης μείωσε το εισόδημά τους, υποβίβασε το βιοτικό τους επίπεδο και τροφοδότησε με ανασφάλεια και αβεβαιότητα το μέλλον τους. Θα πρέπει η πολιτεία αλλά και οι τοπικοί φορείς να ενημερώνουν για τα θετικά και αρνητικά σημεία του τουρισμού, και ειδικά τις περιοχές που παρουσιάζουν κάποιες ιδιαιτερότητες ως προς την κίνηση των τουριστών – επισκεπτών και τις ιδιομορφίες των.

Αν συνδυασθεί το φαινόμενο της εγκατάλειψης της υπαίθρου και των άλλων επαγγελμάτων και ενασχολήσεων του πληθυσμού, γεγονός που δυστυχώς παρατηρείται σε όλη την Ελλάδα, με την μείωση των γεννήσεων και την σταδιακή γήρανση του πληθυσμού, τότε τα προβλήματα θα μεγαλώσουν για τον τοπικό πληθυσμό και την τοπική οικονομία. Η εξάρτηση μόνο από τον τουρισμό θα δημιουργήσει περισσότερα προβλήματα χωρίς να μπορέσει να επιλύσει τα ήδη υπάρχοντα. Ο τουρισμός, σε αρκετές περιπτώσεις στον νομό, πρέπει να λειτουργεί συμπληρωματικά της κύριας απασχόλησης και το εισόδημα που παράγεται να καλύπτει επί πλέον ανάγκες, αν θέλει η περιοχή να αναπτυχθεί ισόρροπα.

Γίνονται οργανωμένες προσπάθειες από όλους του τουριστικούς φορείς της χώρας μας να επιμηκυνθεί η τουριστική περίοδος, έτσι ώστε και η ανεργία να μειωθεί αλλά και περισσότερο χρήμα να εισρεύσει στην περιοχή, που θα τροφοδοτήσει με την σειρά του την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής.

Οι εργαζόμενοι στον ΕΟΤ Μεσσηνίας ανέρχονται σε 4. Αυτός ο αριθμός των υπαλλήλων είναι πολύ μικρός για να ασχοληθούν με όλα τα τρέχοντα θέματα του τουρισμού της περιοχής (έλεγχοι, άδειες, στατιστικές κ.λ.π.) αλλά και γενικότερα με την πολιτική ανάπτυξης αυτού. Το πρόβλημα γίνεται δε ακόμα εντονότερο τις περιόδους τουριστικής αιχμής (καλοκαίρι κυρίως), όπου, ευτυχώς, η συνεργασία με την τουριστική αστυνομία μετριάξει τις κακές επιπτώσεις. Οι επανειλημμένες αιτήσεις του προϊσταμένου του τοπικού γραφείου του ΕΟΤ προς τις κεντρικές υπηρεσίες για πρόσληψη ή αποστολή κάποιων υπαλλήλων για να βοηθήσουν το έργο του, δεν έχουν

αποδώσει αφού εμπόδιο στο θέμα αυτό αποτελεί ο νόμος που προβλέπει ότι οι προσλήψεις θα γίνονται μέσω διαγωνισμού του ΑΣΕΠ. Θα μπορούσαν όμως, έστω και εποχιακά, να προσληφθούν με συμβάσεις ορισμένου χρόνου άτομα της τοπικής κοινωνίας ή να μετακινηθούν από άλλες κοντινές υπηρεσίες υπάλληλοι που τους καλοκαιρινούς μήνες είτε υποαπασχολούνται είτε πλεονάζουν καθ'όλες τις εποχές του έτους. Δυστυχώς όμως η अपαράδεκτα αγκυλωτική Ελληνική γραφειοκρατία εμποδίζει τις γρήγορες θετικές εξελίξεις σε όλα τα αναπτυξιακά θέματα αυτού του τόπου.

Όμως η ανάπτυξη ενός τόπου σχετίζεται και με τον αριθμό των θέσεων εργασίας που δημιουργεί γενικά στον ιδιωτικό τομέα και την αύξηση του εισοδήματος που δημιουργεί. Αποδεικνύεται από το βελτιωμένο επίπεδο προϊόντων και υπηρεσιών που παρέχονται και από τον ολοένα και μεγαλύτερο αριθμό προϊόντων που αντιστοιχούν για κάθε άτομο. Κρίνεται από την ποιότητα ζωής που προσφέρεται στους πολίτες.

Υπάρχουν πολλοί και διάφοροι τύποι καταστημάτων που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με το τουριστικό προϊόν, όπως: πωλήσεις ενθυμίων, είδη λαϊκής τέχνης, εστιατόρια, οινομαγειρεία, ψητοπωλεία, κοσμικές ταβέρνες, κέντρα διασκέδασης, μπαρ, σουζερί, καφεενεία, ζαχαροπλαστεία, λέσχες και καντίνες, ξενοδοχεία ύπνου, πανδοχεία, ξενώνες νεότητας, οικοτροφεία, ενοικιάσεις επιπλωμένων διαμερισμάτων ή δωματίων για διακοπές, κατασκηνώσεις, γραφεία και πρακτορεία ταξιδίων, τουρισμού και μετανάστευσης. Ο κάθε τύπος δε από τα καταστήματα αυτά απασχολεί και διαφορετικό αριθμό εργαζομένων αλλά και διάφορης ειδικότητας.

Ξενοδοχεία-Καταλύματα

Η αύξηση του τουρισμού προκάλεσε την τρομακτική αύξηση των ενοικιαζόμενων δωματίων που λειτουργούν ανταγωνιστικά με τα ξενοδοχεία. Όμως πρέπει να τονισθεί ο πολύ σημαντικός συμπληρωματικός ρόλος τους στην υποδοχή των τουριστών, διότι ικανοποιούν μεγάλο μέρος της συνολικής ζήτησης για κλίνες, ιδίως τις ημέρες αιχμής.

Οι διάφορες αυξομειώσεις στον αριθμό των ξενοδοχειακών καταλυμάτων κατά χρονικές περιόδους, τις πιο πολλές φορές, οφείλονται είτε στο κλείσιμο αυτών των μονάδων είτε στην αλλαγή χρήσης τους σε άλλη μορφή τουριστικής υποδομής π.χ. ενοικιαζόμενα δωμάτια ή τουριστικά καταστήματα.

Είναι ευκολότερο να κτίσεις ενοικιαζόμενα δωμάτια παρά ξενοδοχειακή μονάδα, από όποια πλευρά και αν εξετάσει κάποιος το θέμα, γιατί και ξεφυτρώνουν παντού σαν «μανιτάρια».

Το φαινόμενο της υπερεπένδυσης σε ενοικιαζόμενα δωμάτια ή ξενώνες, που σύμφωνα με τοπικούς φορείς λειτουργεί και σαν παραοικονομία, η ασχεδίαστη και απρογραμματίστη πολιτική των ιδιωτών για την εξυπηρέτηση των τουριστών, με το σκεπτικό του εύκολου και γρήγορου κέρδους, δημιουργεί στον τουρίστα κακή εντύπωση. Το «κυνήγι του τουρίστα», που έχει παρατηρηθεί στα σημεία εισόδου των τουριστών για προσφορά καταλύματος και άλλων υπηρεσιών, είναι αρνητικός

παράγοντας στην σοβαρή λειτουργία και των ξενοδοχείων αλλά και γενικότερα της εικόνας της περιοχής.

Ξενοδοχεία υπάρχουν στις εξής περιοχές:

Άγιος Ανδρέας (6), Άγιος Αυγουστίνος (1), Αχλαδοχώρι (1), Ακρογιάλι (1), Αλαγονία (1), Φιλιατρά (1), Φοινικούντα (5), Γαργαλιάνοι (2), Γιάλοβα (2), Καλαμάτα (18), Καλό Νερό Κυπαρισσίας (2), Καρδαμύλη (7), Κορώνη (3), Κυπαρισσία (7), Μαραθόπολις (1), Μεσσήνη (4), Μεθώνη (14), Παραλία Βέργας Καλαμάτας (1), Πεταλίδι (2), Πετροχώρι (1), Πύλος (7), Στούπα (6), Βέργα (1), Βουνάρια (1).

Ο αριθμός των ξενοδοχείων είναι μεγαλύτερος στις πιο τουριστικές περιοχές (παραθαλάσσιες).

Δωμάτια υπάρχουν σε όλες τις αναφερθείσες περιοχές.

Ο αριθμός των δωματίων είναι μεγαλύτερος στις πιο τουριστικές περιοχές, όπου άλλωστε υπάρχουν και τα περισσότερα ξενοδοχεία.

Υπάρχουν δωμάτια που δεν έχουν δηλωθεί και είναι δύσκολος ο ακριβής προσδιορισμός του αριθμού των.

Σχετικά με την τελευταία παρατήρηση, πληροφορίες από την Τουριστική Αστυνομία και τον ΕΟΤ Μεσσηνίας αναφέρουν ότι καταβάλλονται προσπάθειες να εντοπισθούν αυτοί που δεν δηλώνουν τα δωμάτια και να επιβληθούν οι ανάλογες κυρώσεις, ώστε να εξαιρεθεί το φαινόμενο της παράνομης λειτουργίας που μαστιάζει κυριολεκτικά πολλές περιοχές της Μεσσηνίας και δημιουργεί δυσάρεστη εντύπωση στους τουρίστες, λόγω του χαμηλού επιπέδου παροχής υπηρεσιών που προσφέρουν. Πέραν δε αυτών των προβλημάτων κάνουν και ζημιά στα ξενοδοχεία, κυρίως στις περιόδους χαμηλής τουριστικής ζήτησης, όπου προσελκύουν τους πελάτες με ανορθόδοξους τρόπους (κράχτες) λόγω των χαμηλών τιμών των δωματίων που προσφέρουν, και επομένως και της χαμηλής στάθμης των υπηρεσιών που προσφέρουν, με αποτέλεσμα να δυσφημίζεται όλη η περιοχή και επομένως τα ξενοδοχεία.

Ένα σημαντικό ποσοστό, περίπου 35%, από όλα τα νόμιμα ξενοδοχειακά καταλύματα δεν λειτουργεί την περίοδο Οκτωβρίου- Μαρτίου, ή υπολειτουργεί. Δηλαδή για 6 μήνες δεν υπάρχει τουριστική κίνηση τέτοια που να δικαιολογεί την λειτουργία αυτών των τουριστικών μονάδων.

Με εξαίρεση 7 ξενοδοχεία, τα οποία ευρίσκονται σε απόσταση από την παραλία μεγαλύτερη των 3 χλμ., η μέση απόσταση από την παραλία είναι κάτω των 200 μέτρων. Αυτό δείχνει ότι ο τουρίστας ζητά θάλασσα και θέα προς τη θάλασσα.

Έτσι όμως επισημαίνεται και το γεγονός ότι πρέπει να αναπτυχθεί και ο ορεινός τουρισμός, αφού οι ομορφιές της ορεινής Μεσσηνίας είναι πολλές και προσφέρονται για πολλές μορφές εναλλακτικού τουρισμού.

Η μέση απόσταση των ξενοδοχείων από την πόλη της Καλαμάτας είναι 17 χλμ., απόσταση όχι και τόσο μικρή αλλά και δύσκολη, λόγω των στενών δρόμων και των πολλών χωριών που μεσολαμβάνει και που μειώνουν την ταχύτητα των οχημάτων. Ευτυχώς όμως που οι τουριστικές αυτές περιοχές, στις οποίες υπάρχουν και τα περισσότερα ξενοδοχεία, προσφέρουν πολλές διευκολύνσεις στους τουρίστες.

Η μέση απόσταση των ξενοδοχείων από το αεροδρόμιο της Καλαμάτας (στην Μεσσήνη), είναι περίπου 37 χλμ., απόσταση αρκετά μεγάλη για τους τουρίστες που ταξιδεύουν αεροπορικά και θέλουν να γνωρίσουν την Μεσσηνία, δεδομένου των οδικών προβλημάτων που αναφέρθηκαν ανωτέρω αλλά και του χρόνου και των οδικών μέσων που απαιτούνται για περιήγηση.

Σε 8 ξενοδοχεία μόνο υπάρχουν αίθουσες συνεδρίων και συγκεκριμένα : 5 στην Καλαμάτα, 1 στην Κυπαρισσία, 1 στην Πύλο και 1 στο Αχλαδοχώρι.

Επίσης 2 από τα 5 ξενοδοχεία της Καλαμάτας που έχουν αίθουσες συνεδρίων είναι και συνεδριακά κέντρα.

Τα τελευταία διαπιστούμενα τονίζουν την ανάγκη ύπαρξης περισσότερων ξενοδοχείων με αίθουσες συνεδρίων και την δημιουργία περισσότερων συνεδριακών κέντρων, αφού η σημασία τους είναι μεγάλη για την προβολή μιας περιοχής και την ανάπτυξή της. Θεωρώ δε ότι είναι αυτό εφικτό με την ειδική χρηματοδότηση από εθνικά ή κοινοτικά κονδύλια δεδομένου ότι η Μεσσηνία είναι γεμάτη από ωραίες παραλίες με αξιόλογες διευκολύνσεις και περισσή θέα.

Σε 3 μόνο ξενοδοχεία υπάρχουν εγκαταστάσεις για αθλοπαιδιές (π.χ. μπάσκετ, βόλεϊ κ.λ.π.) ή οργανωμένοι χώροι άθλησης (π.χ. γυμναστήρια με όργανα). Εδώ επισημαίνεται η ανάγκη δαπανών για επενδύσεις, διότι οι επισκέπτες-τουρίστες επιζητούν να συνδυάσουν αναψυχή και αθλητισμό. Οι υπέροχες δε τοποθεσίες που είναι κτισμένα τα ξενοδοχεία εμπνέουν για τέτοιου είδους ενασχολήσεις

Την περίοδο 1982-1990 υπήρξε μια μεγάλη ώθηση για δημιουργία campings σε πολύ όμορφα μέρη για να προσελκύσουν τους τουρίστες που επιθυμούν να κάνουν διακοπές συνδυάζοντας την διαβίωση στην φύση με την ψυχαγωγία και σε προσιτές τιμές. Οι μονάδες αυτές εξοπλίστηκαν με όλες τις σχετικές διευκολύνσεις για την υποδοχή των επισκεπτών και απευθύνονται τόσο στον εσωτερικό τουρισμό όσο και στον εξωτερικό. Δημιουργήθηκε όμως το φαινόμενο της ασφυκτικής συγκέντρωσης σε πολύ μικρό χώρο των τροχόσπιτων και των ατόμων, για μεγιστοποίηση των κερδών των επιχειρηματιών, που έδινε προς τα έξω μια πολύ κακή εικόνα του νομού αλλά και της χώρας μας. Δημιουργούσε την αντίληψη της κακής εκμετάλλευσης των τουριστών και όχι μόνο. Φυσικά το φαινόμενο αυτό το αντιμετώπισαν και οι Έλληνες,

οι οποίοι είδαν την «τσέπη» τους να αδειάζει χωρίς ανάλογη εξυπηρέτηση και παραπονέθηκαν στους σχετικούς φορείς για να διορθώσουν τα κακώς κείμενα. Αρκετά campings συμμορφώθηκαν με τις υποδείξεις και άλλα, παρόλα τα σχετικά πρόστιμα για παράβαση των κανονισμών, δυστυχώς δεν έχουν αλλάξει συμπεριφορά και στοιβάζουν τον κόσμο σχεδόν «τον ένα πάνω στον άλλο».

Ίσως αν ο έλεγχος από την τουριστική αστυνομία γίνει πιο πειστικός και σωστός να σταματήσει αυτό το φαινόμενο. Ακόμα πρέπει να κλείνουν τα συνεχώς παραβαίνοντα τους νόμους και τους κανονισμούς έτσι ώστε να μάθουν τα υπόλοιπα, αλλά και αυτά που πρόκειται να ανοίξουν, σε σωστό τρόπο λειτουργίας.

Από την άλλη μεριά πρέπει να τονισθεί ότι δεν υπάρχουν και πολλοί ελεύθεροι χώροι για την δημιουργία campings και γιαυτό ο αριθμός τους είναι μικρός με αποτέλεσμα οι τιμές τους να είναι σχετικά υψηλές, λόγω της μεγάλης ζήτησης, ιδίως τους καλοκαιρινούς μήνες, όπου ανταγωνίζονται τα δωμάτια και τα ξενοδοχεία.

Επενδύσεις-Έργα

Από συζητήσεις που έγιναν με διάφορους φορείς, σχετικούς προς το τουριστικό προϊόν, και σε αναζήτηση της αλήθειας για την παρατηρούμενη γενικώς καθυστέρηση στην τουριστική ανάπτυξη του νομού μέσω επενδυτικών σχεδίων, προέκυψε ότι σημαντικός παράγοντας καθυστέρησης στην όλη αναπτυξιακή διαδικασία είναι η αγκυλωτική γραφειοκρατία του δημοσίου, η οποία συνοδευόμενη από άγνοια της πραγματικότητας των επί μέρους στελεχών ως προς την τουριστική πραγματικότητα, τόσον διεθνώς όσον και εντός Ελλάδος, δημιούργησαν ένα αρνητικό κλίμα προόδου με συνέπειες τραγικές για την οικονομία του νομού καθώς επίσης και η μη σωστή συνεργασία μεταξύ της τοπικής κοινωνίας-τοπικών φορέων και της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης ή /και Κράτους.

Σχετικά με τα προηγούμενα, ο υπεύθυνος του γραφείου τουρισμού της Νομαρχίας Μεσσηνίας κ. Ν. Παπαγεωργόπουλος μου παρουσίασε έγγραφα στα οποία φαίνεται η συνεχής προσπάθεια αυτού αλλά και του Προϊσταμένου του τμήματος Προγραμματισμού της Νομαρχίας Πολιτικού Μηχανικού κ. Π. Γιαννακέα, από τον Ιούνιο 1999 έως και τον Νοέμβριο 1999, να πείσουν τους δημάρχους των σχετικών περιοχών να προβούν σε όλες τις συμφωνηθείσες ενέργειες (υποβολή προτάσεων, για την ένταξη των έργων στο ΣΠΑ 2000-2006, στο Υπουργείο Ανάπτυξης / ΕΟΤ-Γραμματεία Στήριξης τουριστικών λιμένων) για τα έργα στα Αλιευτικά καταφύγια: Μαραθούπολης Δήμου Γαργαλιάνων, Μεθώνης, Φοινικούντας Δήμου Μεθώνης, Κορώνης, Αγίου Ανδρέα Δήμου Αιπείας, Πεταλιδίου, Κιτριών Δήμου Αβίας, Καρδαμύλης Δήμου Λεύκτρου και Τραχήλας Δήμου Λεύκτρου. Η καθυστέρηση στις προτάσεις είναι αδικαιολόγητη με αποτέλεσμα τα έργα να μη προχωρούν.

Τα μεγάλα έργα που είχαν σχεδιασθεί για να γίνουν με την πρώτη αναπτυξιακή μελέτη προχωρούν με αργό ρυθμό μη τηρουμένων του χρονοδιαγράμματος περάτωσης των εργασιών.

Αλλά και για την δεύτερη μελέτη (ΠΟΤΑ Μεσσηνίας) έχουν καθυστερήσει αρκετά οι σχετικές ενέργειες. Σύμφωνα όμως με τη κ. Αγνή Χριστίδου (Δ/ντρια του Ξ.Ε.Ε.), είναι θέμα ημερών να ξεκινήσουν τα έργα.

Ο ιδιωτικός τομέας πολλά μπορεί να προσφέρει στην ανάπτυξη οποιασδήποτε περιοχής αρκεί το ευρύτερο θεσμικό και οικονομικό πλαίσιο να το επιτρέπει.

Για να δραστηριοποιηθεί ο ιδιωτικός τομέας προς την πλευρά των επενδυτικών δραστηριοτήτων στον τουρισμό, και όχι μόνο, πρέπει να υπάρχει το κατάλληλο κίνητρο και το κατάλληλο κλίμα. Η φωνή επομένως των επιχειρηματιών και κατ'έπекταση των συνδικαλιστικών τους φορέων είναι εκ των πραγμάτων ενιαία, δεδομένου ότι η ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα προσκρούει στον ίδιο πάντα σκόπελο, δηλαδή στην ανικανότητα και αδυναμία της Πολιτείας να αντιμετωπίσει τον πολυσύνθετο χαρακτήρα του τουρισμού και να συμβάλει στην βελτίωση της εικόνας της χώρας ως τουριστικού προορισμού.

Ακόμα και για την δημιουργία ΠΟΤΑ υπήρξαν πολλές αρνητικές αντιδράσεις από τις αντιπροσωπευτικές επαγγελματικές οργανώσεις του κλάδου (Ξ.Ε.Ε. και Π.Ο.Ε.), οι οποίες αρνήθηκαν να υποστηρίξουν τα αναπτυξιακά κίνητρα της κυβέρνησης για την κατασκευή νέων κλινών και ζήτησαν την κατάργησή τους.

Οι λόγοι για τους οποίους αυτές οι επαγγελματικές οργανώσεις αντέδρασαν αναφέρονται σε δελτίο τύπου που εξέδωσε το Ξ.Ε.Ε. κατά τα τέλη Ιουλίου 1997 και που ουσιαστικά κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου για την δημιουργία νέων κλινών.

Σε αυτό το δελτίο τύπου αναφέρεται ότι η θέση του Ξ.Ε.Ε. για την κατάργηση των αναπτυξιακών κινήτρων είναι εδώ και πολλά χρόνια πάγια. Την θέση δε αυτή υπαγόρευσαν οι απλές διαπιστώσεις για την ελληνική τουριστική πραγματικότητα, αλλά και οι μετέπειτα μελέτες και έρευνες που έγιναν από διάφορους ερευνητικούς φορείς και που φαίνεται να τις επαληθεύουν. Αυτές οι διαπιστώσεις (σύμφωνα πάντα με την ανακοίνωση του Ξ.Ε.Ε.) είναι:

- η πτώση του ρυθμού αύξησης των αφίξεων στη χώρα μας από το 1985 και μετά
- η μείωση του μεριδίου της Ελλάδας στην διεθνή τουριστική αγορά
- η συνεχής αύξηση του αριθμού των κλινών και μάλιστα με κρατική ενίσχυση
- η χαμηλή μέση πληρότητα των ελληνικών ξενοδοχείων
- η ανεξέλεγκτη αύξηση των βοηθητικών καταλυμάτων και η λειτουργία εκατοντάδων χιλιάδων παράνομων κλινών
- η συρρίκνωση της τουριστικής περιόδου σε 2 μήνες για τους παραδοσιακούς τουριστικούς προορισμούς και σε 1 μήνα για τους υπόλοιπους
- η αύξηση του ανταγωνισμού στη Μεσόγειο με την ανάδυση νέων τουριστικών προορισμών (Τυνησία, Τουρκία, Αίγυπτος) και
- η ανεπαρκής από άποψη κονδυλίων και προγραμματισμού προβολή του ελληνικού τουριστικού προϊόντος.

Οι παραπάνω παρατηρήσεις σε συνάρτηση με την επιτακτική ανάγκη για εκσυγχρονισμό και εμπλουτισμό της προσφοράς του υπάρχοντος ξενοδοχειακού δυναμικού, την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος από περαιτέρω οικοδομική

φόρτιση, την διατήρηση των θέσεων εργασίας και την βελτίωση της γενικής υποδομής της χώρας οδήγησαν τις αντιπροσωπευτικές επαγγελματικές οργανώσεις του κλάδου (Ξ.Ε.Ε. και Π.Ο.Ξ.) να υποστηρίξουν την κατάργηση των αναπτυξιακών κινήτρων για την κατασκευή νέων κλινών.

Στο δελτίο τύπου γίνεται λόγος για την «παράλογη» κρατική ενίσχυση που παρέχεται σαν κίνητρο για δημιουργία νέων κλινών την στιγμή που η τουριστική βιομηχανία δεν έχει λύσει ακόμα ούτε τα σημαντικά χρόνια προβλήματά της. Μάλιστα έχουν πλειστηριασθεί εκατοντάδες ξενοδοχεία, στα οποία συμπεριλαμβάνονται και συγκροτήματα με αυτόνομη ειδική τουριστική υποδομή τύπου Π.Ο.Τ.Α., όπως το Πόρτο Καρράς, ή η περίπτωση της Ερμιονίδος.

Σε κάποιο σημείο μάλιστα ενός δεύτερου δελτίου τύπου που εξέδωσε το Ξ.Ε.Ε. τον Ιούλιο του 1997, και αναφερόταν κυρίως στις επαφές και συναντήσεις που είχαν υπάρξει στο παρελθόν με την τότε Υπουργό Ανάπτυξης, τονιζόταν ότι θα έπρεπε να είχε πεισθεί η Υπουργός πως τα αιτήματα όλων των φορέων κατά ποσοστό 95% συμπίπτουν διότι εστιάζονταν κυρίως στην κακή κατάσταση της υποδομής, στις ανεπαρκείς υπηρεσίες του Δημόσιου τομέα, στην αναποτελεσματική λειτουργία του Ε.Ο.Τ., στην ασήμαντη τουριστική προβολή της χώρας κ.λ.π.

Στο ίδιο δελτίο τύπου αναφερόταν και η δημιουργία του Ινστιτούτου Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων από το Ξ.Ε.Ε. με δικά του έξοδα, που ήλθε να καλύψει ένα σημαντικό κενό στον τομέα της επιστημονικής έρευνας, τον οποίο είχε παραμελήσει η Πολιτεία αφού ακολουθούσε πολιτική λιτότητας.

Σε επόμενα δελτία τύπου που ακολούθησαν από το Ξ.Ε.Ε. γινόταν λόγος για την ανάγκη όπως οι προτάσεις που υποβάλλονται προς το Υπουργείο και τον Ε.Ο.Τ. για την δημιουργία ΠΟΤΑ να εγκρίνονται μόνο εφόσον ο επενδυτής αναλάβει την δέσμευση να ολοκληρώσει το 60% των εγκαταστάσεων ειδικής τουριστικής υποδομής και μετά να προβεί στην κατασκευή των καταλυμάτων (για 600 κλίνες και όχι 4.000).

Η αντίδραση του ΞΕΕ βασικά εστιαζόταν στην δημιουργία νέων κλινών και μάλιστα επιδοτούμενων από το κράτος την στιγμή που η τουριστική βιομηχανία χρειάζεται αναβάθμιση και ενίσχυση σε πολλούς άλλους τομείς πλην αυτής της δημιουργίας νέων κλινών, που θα μεγαλώσουν τα ήδη οικονομικά προβλήματα του κλάδου.

Ακολούθησε μία περίοδος «σιωπής» και απραγίας, πράγμα που τελικά προκάλεσε την έντονη διαμαρτυρία της Ένωσης Ξενοδόχων Μεσσηνίας, η οποία εξέδωσε ανακοίνωση με την οποία και απαντούσε στις διάφορες ανακοινώσεις των φορέων του τουρισμού που εναντιώνονταν στην υλοποίηση του σχεδίου της ΠΟΤΑ Μεσσηνίας.

Συγκεκριμένα στην ανακοίνωσή της η Ένωση εξέφραζε την αγανάκτησή της για την «ενορχηστρωμένη» επίθεση που δεχόταν η Μεσσηνία για την τουριστική ανάπτυξη που είχε προγραμματισθεί από τον Μεσσηνιο επιχειρηματία Β. Κωνσταντακόπουλο και την κυβέρνηση με την δημιουργία Π.Ο.Τ.Α.

Στην ανακοίνωση αναφερόταν ότι οι επικριτές της δημιουργίας Π.Ο.Τ.Α. δεν έχουν κανένα στοιχείο στήριξης της επιχειρηματολογίας τους πλην της προκατάληψης και της ανταγωνιστικής διάθεσης μερικών επιχειρηματιών που τελικά διαμορφώνουν την σχετική αντίδραση επειδή θέλουν να διατηρήσουν τα μονοπώλια της τουριστικής αγοράς, σύμφωνα με τις ορέξεις τους και τα σχέδιά τους.

Στην ίδια ανακοίνωση αναφερόταν ότι η τοπική κοινωνία έχει αναφαίρετο δικαίωμα να σχεδιάζει την ανάπτυξη και την οργάνωση της περιοχής που μόνιμα κατοικεί και που είναι πολύ σημαντική για την επιβίωση και το μέλλον των παιδιών, με απόλυτο σεβασμό στο περιβάλλον και τους νόμους της πολιτείας.

Έμφαση δίνεται στα συγκριτικά πλεονεκτήματα που διαθέτει ο νομός Μεσσηνίας, πλεονεκτήματα που άλλες περιοχές αν και τουριστικά αναπτυγμένες στερούνται. Τούτο γιατί διαθέτει μοναδικές καλλονές καθώς και अपαράμιλλους φυσικούς και αρχαιολογικούς πόρους.

Στην ανακοίνωση η Ένωση Ξενοδόχων Μεσσηνίας ζητά από την κυβέρνηση να προχωρήσει στην άμεση υλοποίηση των επενδυτικών σχεδίων του Μεσσηνίου επιχειρηματία Β. Κωνσταντακόπουλου, τον οποίο και θεωρεί εγγύηση για την οικονομική ανάπτυξη του νομού, από τους πολιτικούς εκπροσώπους του νομού την συμπαράστασή τους σε αυτή την επενδυτική προσπάθεια που γίνεται αναλογιζόμενοι το μερίδιο της ευθύνης τους για την μη πραγματοποίησή της, από τον νομάρχη Μεσσηνίας, τους δημάρχους Πύλου, Γαργαλιάνων και Καλαμάτας, καθώς και τους εκπροσώπους των παραγωγικών τάξεων να συστρατευθούν δημιουργώντας Συντονιστική Επιτροπή Αγώνα για την παρακολούθηση και υλοποίηση του προγράμματος. Καλούνται δε οι αρμόδιοι υπουργοί Ανάπτυξης και ΥΠΕΘΟ να μεταβούν επιτόπου στην περιοχή για να διαπιστώσουν οι ίδιοι την αναγκαιότητα των επενδύσεων.

Στις αναφερθείσες μελέτες για την ανάπτυξη της Μεσσηνίας προτείνονται διάφορα μέτρα και ενέργειες, που οπωσδήποτε είναι σημαντικά, και τα οποία, κατά την γνώμη μου πρέπει να γίνουν με ιεράρχηση αυτών σε πρώτη και δεύτερης ανάγκης ή παράλληλα, χωρίς να δημιουργούνται συγκρούσεις ή προβλήματα από την ταυτόχρονη πορεία των έργων προς εξυπηρέτηση των διάφορων περιοχών.

Αυτό που έχει όμως σημασία είναι να γίνουν κινήσεις που θα επιμηκύνουν την τουριστική περίοδο και θα συνθέσουν ένα νέο τουριστικό προϊόν.

Ένα σημαντικό πρόβλημα ήλθε να προστεθεί σε αυτά που αντιμετωπίζει ο Νομός Μεσσηνίας και οι κάτοικοί του. Ένα πρόβλημα που γίνεται πιο αισθητό κυρίως την περίοδο του καλοκαιριού με τις ζεστές μέρες και που μπορεί να επηρεάσει πολύ την τουριστική κίνηση γενικά του νομού. Συγκεκριμένα, στην Σαββατιάτικη εφημερίδα «Τα Νέα» στις 15-16 Ιουλίου 2000 αναφέρεται ότι περισσότεροι από διακόσιοι επιστήμονες του Ινστιτούτου Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Ερευνών (Ι.Γ.Μ.Ε.) μετά από συνεχείς υδρογεωλογικές μελέτες σε όλη τη χώρα καταλήγουν στο απαισιόδοξο συμπέρασμα ότι το υδατικό δυναμικό συνεχώς μειώνεται και πως πολλές περιοχές της Ελλάδος θα αντιμετωπίσουν πιθανώς σημαντικά προβλήματα. Δεν αποκλείεται δε το ενδεχόμενο να υπάρξει περίοδος λειψυδρίας ανάλογη με αυτήν

που έζησαν οι κάτοικοι της πρωτεύουσας το 1990-91 σε πολλές περιοχές της χώρας, όπως στις Κυκλάδες, στα Δωδεκάνησα, στη Βοιωτία και σε αρκετές περιοχές της Πελοποννήσου, μεταξύ των οποίων και η Μεσσηνία.

Στην ίδια έρευνα αναφέρεται επίσης ότι σοβαρά προβλήματα θα αντιμετωπίσουν κυρίως οι παραθαλάσσιες περιοχές και τα νησιά του Αιγαίου.

Ο κ. Κακαβάς, διευθυντής του Τομέα Υδρογεωλογίας στο Ινστιτούτο Γεωλογικών Μελετών (Ι.Γ.Μ.Ε.), υπολογίζει πως η μείωση υδροληψίας από τους υπόγειους υδροφόρους ορίζοντες θα αρχίσει να γίνεται έντονα αισθητή από το 2020 και μετά. Ελπίζει όμως πως μέχρι τότε θα πρέπει να έχει ολοκληρωθεί ένα πρόγραμμα διαχείρισης που θα αντιμετωπίζει αποτελεσματικά την λειψυδρία.

Ειδικότερα για τον νομό Μεσσηνίας αναφέρεται πως οι υδάτινοι πόροι στην Μάνη, στους Γαργαλιάνους και την νότια Πυλία στερεύουν, ενώ στα δυτικά, στην Κυπαρισσία και τη Βελίκα, το νερό είναι υφάλμυρο. Πολλά χωριά στην κάτω Μάνη απειλούνται από την λειψυδρία καθώς οι υδάτινοι πόροι, κυρίως το φαράγγι του Βηρού, δεν επαρκούν, ενώ στους Γαργαλιάνους Μεσσηνίας η υδροδότηση γίνεται από άλλες περιοχές.

Ο προβληματισμός των ειδικών σχετικά με την έλλειψη και την ποιότητα του νερού τόσο στην Μεσσηνία, όσο και γενικά σε όλη τη χώρα αλλά και στην Ευρώπη, δεν πρέπει να περάσει απαρατήρητος. Το νερό είναι η ίδια μας η ύπαρξη. Δεν μπορεί να υπάρξει ανάπτυξη επομένως και τουρισμός χωρίς της σωστή διαχείρισή του.

Η ποιότητα του νερού των ποταμών και των λιμνών, η ποιότητα του πόσιμου νερού και η ποιότητα του νερού του εδάφους, έχει μειωθεί αναφορικά με την ρύπανση από νιτρικά άλατα και παρασιτοκτόνα. Η ποιότητα του νερού των παραθαλάσσιων περιοχών έχει μειωθεί αναφορικά με τον ευτροφισμό και άλλα σχετικά φαινόμενα. Είναι ανάγκη να υπάρξουν πανευρωπαϊκά δεδομένα για την ποιότητα του αέρα, του γλυκού και θαλάσσιου νερού (όχι εντατικοποίηση των πληροφοριών από τα υφιστάμενα συστήματα παρακολούθησης), τα οποία θα βασίζονταν σε εναρμονισμένα δίκτυα παρακολούθησης και σε μεθοδολογίες εκτίμησης, ώστε παρέχοντας λεπτομερείς αυτοματοποιημένες αναλύσεις των βασικών παραγόντων μόλυνσης, να συμβάλλουν στην αριστοποίηση των στρατηγικών ελέγχου, οι οποίες είναι απαραίτητες για να παρέχουν τις αναγκαίες βασικές πληροφορίες για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητάς τους (Μ. Κάπαρη, Δ. Παπαϊωάννου, 2000 : 50-51).

Η ανάπλαση που επιχειρείται στη περιοχή της Καλαμάτας θα δώσει μια πιο ζωντανή εικόνα αφού βελτιώνεται η όψη των κτιρίων, ανακατασκευάζεται το κτίριο της παλιά αγοράς, το οποίο θα στεγάσει μουσείο, δημιουργούνται χώροι αναψυχής κ.α. που σκοπό έχουν να αναδείξουν την σπουδαιότητα της περιοχής αλλά ταυτόχρονα και να διαφυλάξουν την ταυτότητα της πόλης.

Ένα από τα σημαντικά έργα που πρόκειται να γίνουν στην Καλαμάτα είναι ο ανασχεδιασμός και η επαναλειτουργία του φιλικού προς το περιβάλλον «ιστορικού» τραμ, το οποίο λειτουργούσε έως τις αρχές του 1950 και το οποίο θα εκτείνεται σε μήκος 6 χιλιομέτρων, με αρχή τους πρόποδες του Ενετικού Κάστρου, και το οποίο θα διασχίζει τις υπό ανάπλαση περιοχές του κεντρικού και παραλιακού άξονα συμβάλλοντας με την σειρά του στην βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων.

Μία ειδήση που αξίζει να αναφέρουμε είναι η παρέμβαση που προτίθεται να κάνει το Λιμενικό Ταμείο στο λιμάνι στο τμήμα νότια της οδού Ναυαρίνου-από τη οδό Φαρών μέχρι την οδό Ακρίτα-και στο λιμενοβραχίονα (τοπική εφημερίδα: «Ελευθερία», 16-11-1999). Η παρέμβαση θα αφορούσε έργα για ένα λιμάνι διαφορετικό από το συνηθισμένο, χωρίς πέργκολες και κιόσκια, αλλά με άπλετο χώρο και ανεμπόδιστη θέα στη θάλασσα. Τα έργα, προϋπολογισμού 300.000.000 δρχ., θα έπρεπε να είχαν δημοπρατηθεί στις 6 Δεκεμβρίου, από την Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης και να είχαν ολοκληρωθεί μέχρι το τέλος του Απριλίου 2000. Αυτά ανακοίνωσε σε συνέντευξη Τύπου ο Πρόεδρος του Ταμείου Σταύρος Στραβόλαιμος παρουσία και του βουλευτή Μεσσηνίας Πέτρου Κατσιλιέρη, τον οποίο μάλιστα ευχαρίστησε για την συμβολή του στην όλη προσπάθεια. Στη συνέχεια ο βουλευτής σημείωσε ότι η αναβάθμιση του λιμανιού ξεκινά με αυτές τις παρεμβάσεις, αλλά στην ουσία θα ολοκληρωθεί με έργα που μπορούν να δρομολογηθούν μετά την ένταξη 1,5 δις. δραχμών στο 3^ο Κ.Π.Σ. για το λιμάνι της Καλαμάτας.

Στα σχέδια των έργων που προβλέπονται να γίνουν είναι το στρώσιμο του χερσαίου χώρου του λιμανιού με πλάκες πορφυρίτη και άλλου γρανιτοειδούς υλικού, όπως και η τοποθέτηση νέων φωτιστικών σωμάτων και νέων παγκακιών.

«Στόχος των έργων είναι η αισθητική ανάπλαση και η περιβαλλοντική αναβάθμιση του χώρου. Οι πολλαπλές δραστηριότητες του λιμανιού πρέπει να συνυπάρχουν και όχι να αλληλοαναιρούνται. Η κατάσταση είναι απαράδεκτη με τα διάφορα κιόσκια και τις πέργκολες των καταστημάτων, που δυστυχώς συμβαίνει και στην κεντρική πλατεία». Αυτά ανακοίνωσε ο αρχιτέκτονας Μ. Κλαμπατσέας, μέλος του μελετητικού γραφείου που έχει αναλάβει το έργο. Πρόσθεσε δε πως η παρέμβαση θα έπρεπε να γίνει με τέτοιο τρόπο ώστε να επιτρέπει την ορατότητα του διερχομένου, αλλά και του καθήμενου, προς τη θάλασσα και το απέναντι βουνό. Και συνέχισε: «Δυστυχώς έχει υπερισχύσει η ιδιωτική αισθητική αλλά με την παρέμβαση που θα γίνει το μόνο που θα επιτρέπεται θα είναι ομπρέλες από φυσικό ξύλο και άσπρο καραβόπανο διαστάσεων 4Χ4 και ανάλογα τραπεζοκαθίσματα. Η παρέμβαση αυτή δεν είναι ξεκομμένη από την ανάπλαση της παραλιακής ζώνης που προωθεί ο Δήμος-μαζί με τις ανάλογες αναπλάσεις στην κεντρική ζώνη και το ιστορικό κέντρο.

Σχετικά με την παρέμβαση που θα γίνει στην απόληξη του λιμενοβραχίονα, προβλέπεται μια ξυλοκατασκευή-από ειδικό ξύλο ανθεκτικό στις συνθήκες της θάλασσας- που θα προσομοιάζει με πρύμνη καραβιού, δίνοντας επί πλέον χρώμα και χαρακτήρα στο χώρο.

Ο φάρος στο ίδιο σημείο θα αλλάξει μορφή, εντασσόμενος κι αυτός στη νέα αισθητική που επιβάλλει η παρέμβαση. Στο ίδιο πλαίσιο, θα ανακατασκευασθεί-με νέα μορφή-και το σπιτάκι του παλιροιογράφου.

Τα παγκάκια θα αντικατασταθούν με νέα, από ανοξείδωτο μέταλλο και ειδικό ανθεκτικό ξύλο, ενώ ο προσανατολισμός τους-η θέα τους δηλαδή- θα είναι ανατολικός. Υπάρχει λύση, όμως, και για όσους επιθυμούν να κοιτάξουν προς την πλευρά του λιμανιού, αφού η «πλάτη» στα παγκάκια δεν είναι απ' άκρη σ' άκρη, διαμορφώνοντας έτσι δύο επιπλέον θέσεις στις δύο άκρες από κάθε παγκάκι.

Η επόμενη παρέμβαση στο λιμάνι της Καλαμάτας θα αφορά στην ανάπτυξη πλωτών προβλητών κάθετα στο λιμενοβραχίονα, οι οποίες θα εξασφαλίσουν 120

θέσεις για σκάφη διαφόρων ειδών (άρα και τουριστικών), κυρίως για τους ερασιτέχνες ψαράδες. Το χρόνιο πρόβλημα έτσι των τουριστικών σκαφών που δεν βρίσκουν χώρο προσάραξης, με ότι αυτό συνεπάγεται για την ανάπτυξη του τουρισμού, σχετικά θα εκλείψει. Ωστόσο, ο ακριβής χρόνος της τοποθέτησης των πλωτών προβλητών δεν ανακοινώθηκε, κάτι που εκτιμάται από το Λιμενικό Ταμείο ότι θα γίνει μετά το τέλος της πρώτης εργολαβίας στο χερσαίο χώρο του λιμανιού.

Η Καλαμάτα έχει προσεχθεί ιδιαίτερα και έχει προκαλέσει το ενδιαφέρον πολλών παραγόντων για την ανάπτυξή της. Πρέπει όμως η προσοχή των αρμοδίων οργάνων να πηγαίνει και αλλού, αν θέλουμε μια ισόρροπη ανάπτυξη της Μεσσηνίας, και ιδιαίτερα σε περιοχές που λόγω της θέσης τους δεν είναι γνωστές στον πολύ κόσμο ή έχουν κάποιες δυσκολίες στην προσέγγισή τους και έχουν παραμεληθεί.

Το λιμάνι της Κυπαρισσίας συγκεντρώνει τελευταία το μεγαλύτερο ενδιαφέρον των κατοίκων αφού με την δυνατότητα του ελλιμενισμού αρκετών σκαφών μηχανοκίνητων και ιστιοφόρων που έχει προσφέρει μεγάλες προοπτικές τουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή. Μάλιστα είναι σε εξέλιξη έργα που αφορούν την επέκταση και αναβάθμιση του λιμανιού, για την εξυπηρέτηση πολλαπλάσιων σκαφών.

Προστασία περιβάλλοντος και πόρων-Ποιότητα προσφοράς

Ο τουρισμός βασίζεται στο φυσικό περιβάλλον, στον πολιτισμό, στην ελληνική παράδοση και στον τρόπο ζωής κ.ά. Η προστασία των πόρων, επομένως, αποτελεί μέλημα όλων και η κατασπατάλησή τους θα σήμαινε το τέλος όχι μόνο του τουρισμού, αλλά και της δικής μας ποιότητας ζωής.

Η άναρχη οικιστική πολιτική και η υποβάθμιση του περιβάλλοντος, όπως έχει διαπιστωθεί, οξύνουν τα τουριστικά προβλήματα. Έτσι η διατήρηση-επέκταση των παραδοσιακών οικισμών, αποτελεί ένα σημαντικό βήμα για την ανάπτυξη του τουρισμού αλλά και για την βελτίωση των συνθηκών ζωής.

Άλλωστε η ανάπτυξη ενός διατηρητέου και παραδοσιακού οικισμού και από τον τουρισμό, δεν ωφελεί απλά και μόνο οικονομικά έναν τόπο. Βοηθάει, ουσιαστικά στην βελτίωση των όρων και των συνθηκών ζωής, συντελεί στην απάμβλυνση των αντιξοοτήτων της Ελληνίδας της επαρχίας με την παροχή των μέσων π.χ. οικιακής χρήσης, που ευκολύνουν τη διαβίωση και ταυτόχρονα κάνει τους απομακρυσμένους πληθυσμούς να νιώθουν ότι τα αστικά κέντρα δεν είναι όλη η Ελλάδα (Π. Λύτρας, 1983: 219-223)

Στην εποχή του σκληρού ανταγωνισμού, τόσο γενικά στην οικονομία αλλά και ιδιαίτερα στον τουρισμό μεταξύ διαφόρων περιοχών στην διεθνή κοινότητα, θα έπρεπε προβλήματα που σχετίζονται με τον σχεδιασμό, στρατηγική και χρηματοδότηση να επιλύονται τάχιστα.

Φυσικά τα προβλήματα από μόνα τους μιλάνε για την γραφειοκρατία, την έλλειψη επιχειρηματικότητας (ρίσκου), την αναποτελεσματικότητα των κρατικών φορέων και υπαλλήλων, τις διάφορες χρόνιες καθυστερήσεις στη λήψη αποφάσεων και τόσα άλλα που δημιουργούν μια κατάσταση απαράδεκτη.

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο Νομός Μεσσηνίας προκύπτουν και μέσα από τις μελέτες που έχουν εκπονηθεί κατά καιρούς, αλλά πρέπει να τονισθεί ότι γενικά αυτά που έχουν παίξει τον σπουδαιότερο ρόλο στην οικονομική ζωή και την ανάπτυξη του νομού έχουν να κάνουν με τους περιορισμούς που δημιουργεί ο ορεινός και αγροτικός χαρακτήρας του, ο έντονος δυϊσμός μεταξύ των διαφόρων περιοχών, το χαμηλό επίπεδο υποδομών και το χαμηλό επίπεδο τεχνολογικού εκσυγχρονισμού και προωθητικών δραστηριοτήτων. Τα προβλήματα αυτά μπορούν να ξεπεραστούν αν αξιοποιηθεί κατάλληλα και αναδειχθεί η πολιτιστική κληρονομιά, αν υπάρξει ολοκληρωμένη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών, αν προστατευθεί το φυσικό περιβάλλον με την βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων, αν αξιοποιηθούν οι ευκαιρίες που προσφέρονται με την σύνδεση του νομού μέσω νέων οδικών αξόνων με τους άλλους νομούς της Πελοποννήσου και αν εξυγιανθούν και αναπτυχθούν ορθολογικά οι υπάρχουσες τουριστικές περιοχές. Από το ποσόν δε που προτείνεται, μέσα από το Σχέδιο Ανάπτυξης 2000-2006 για δημόσια χρηματοδότηση ύψους 210.000.000.000 δρχ. για διάφορα έργα στην Περιφέρεια Πελοποννήσου, ένα σημαντικό μερίδιο από αυτό θα οδηγηθεί στην ανάπτυξη της Μεσσηνίας με έμφαση στα έργα υποδομών για επιχειρήσεις, στον πολιτισμό, στην προστασία του περιβάλλοντος, στα κίνητρα για προωθητικές δραστηριότητες, σε σύγχρονες υπηρεσίες και στην εκπαίδευση.

Σε αρκετές περιοχές της Μεσσηνίας, ευτυχώς σε πολύ μικρό βαθμό στην Καλαμάτα, παρατηρήθηκαν προβλήματα καθαριότητας και ποιότητας προσφοράς των τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών.

Το τουριστικό προϊόν είναι ευαίσθητο και πολύπλοκο προϊόν. Επηρεάζεται από ποικίλους παράγοντες, οι οποίοι δεν ανήκουν αναγκαστικά στην αρμοδιότητα του υπουργείου Ανάπτυξης ή του Ε.Ο.Τ.

Η καθαριότητα των πόλεων και των τουριστικών περιοχών, η ποιότητα και η καθαριότητα των κέντρων εστίασης, μπορούν να επηρεάσουν θετικά ή αρνητικά την πορεία του τουρισμού, σε εξίσου σημαντικό βαθμό όσο και οι ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις, τις οποίες έχει επιλέξει ο ξένος επισκέπτης. Για τους λόγους αυτούς, κρίνεται απαραίτητη και αναγκαία η συντονισμένη δράση όλων των φορέων και υπηρεσιών, οι παρεμβάσεις των οποίων επηρεάζουν άμεσα το τουριστικό προϊόν.

Μετά από όσα εξετάστηκαν και διαπιστώθηκαν ανωτέρω, και μέσα από ένα έντονο προβληματισμό για την τουριστική ανάπτυξη του νομού Μεσσηνίας, σαν γενικό συμπέρασμα μπορούμε να αναφέρουμε τα εξής:

Η Μεσσηνία μπορεί να προσφέρει ποιότητα στον επισκέπτη, διότι αποτελεί και μέρος της δικής της ζωής. Το εγκυρότερο κριτήριο της αποτελεσματικότητας των

τουριστικών προγραμμάτων, δεν είναι η αύξηση των αφίξεων και ούτε καν των διανυκτερεύσεων, αλλά η συνεχώς αυξανόμενη κατά κεφαλή τουριστική δαπάνη. Δεν χρειάζεται να πουλά φθηνά, αρκεί να προσφέρει ποιότητα και αξία για τα χρήματα που εισπράττει.

Ο τουρισμός δεν μπορεί να περιορισθεί μόνον στα τουριστικά καταλύματα και στην υποδομή του τόπου υποδοχής. Η παραμονή των τουριστών θα πρέπει να σχετίζεται όλο και περισσότερο με τις υπηρεσίες, τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, την αναψυχή κτλ. Ο τοπικός πληθυσμός πρέπει να πληροφορείται για όλα τα σχέδια και προγράμματα που αφορούν τις τουριστικές εγκαταστάσεις. Οι προτεραιότητες ή δράσεις προστασίας των τοπικών περιβαλλοντικών πόρων οφείλουν να γίνουν αποδεκτές από τους τοπικούς πληθυσμούς, εφόσον έχουν ενταχθεί σε ένα πλάνο σχεδιασμού, βασισμένο σε συμμετοχικές διαδικασίες προγραμματισμού. Η αναβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς, η διατήρηση των παραδόσεων, η προώθηση των τοπικών παραδοσιακών προϊόντων, η τουριστική προβολή της εκάστοτε περιοχής, οι φυσιολατρικές και αθλητικές εξορμήσεις διάφορων τοπικών συλλόγων κ.α. μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη και απασχόληση σε τοπικό επίπεδο.

Η παραδοσιακή φιλοξενία των κατοίκων της Μεσσηνίας, σε συνδυασμό με την παραδοσιακή κουζίνα, τη γνωριμία με τις ομορφιές της φύσης και τις αγροτοκτηνοτροφικές δραστηριότητες, για ορισμένους τουρίστες, ιδιαίτερα τα νέα ζευγάρια με παιδιά, με οικολογική ευαισθησία και ίσως περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες, αποτελούν εναλλακτική λύση διακοπών, που μπορούν να αντισταθμίσουν την έλλειψη υποδομών, που αντίθετα διαθέτουν οι προορισμοί του μαζικού τουρισμού.

Οι δυνάμεις που λαμβάνουν μέρος στην ανάπτυξη δεν είναι μόνον οι τουριστικές επιχειρήσεις, ούτε οι φορείς που δημιουργούν τις τουριστικές εγκαταστάσεις και τις υποδομές, αλλά και οι φυσικοί και ανθρωπογενείς πόροι με την ευρύτερη δυνατή έννοια, ώστε να περιλαμβάνεται και η σύγχρονη καλλιτεχνική παραγωγή, που εξασφαλίζει τη συνέχεια της πολιτιστικής παρουσίας κάθε περιοχής. (Σ. Βαρβαρέσος: 1999). Αυτές οι δυνάμεις και οι πόροι υπάρχουν στην Μεσσηνία και πρέπει να αξιοποιηθούν, να αναδειχθούν για να γίνουν η "ατμομηχανή" της ανάπτυξης.

Σε εποχή οικολογικής κρίσης σε ελληνική, ευρωπαϊκή και διεθνή κλίμακα, ο τουρισμός μπορεί να είναι παράγων αναδιανομής του εισοδήματος προς όφελος της περιφέρειας, βιωματικού και γνωσιολογικού εμπλουτισμού (επισκεπτών και υποδοχέων), ανάπτυξης της περιβαλλοντικής αγωγής, ανάδειξης της διαφορετικότητας αλλά και της ουσιαστικής ενότητας των λαών. Όμως, αυτές οι εν δυνάμει καταστάσεις κάθε άλλο παρά επέρχονται αυτόματα, μέσω της λειτουργίας της αγοράς. Ο ρόλος της πολιτικής, όχι απλώς ως καταλύτη αλλά ως συμμετοχού των κοινωνικών δράσεων, παραμένει πάντοτε αναντικατάστατος (Γ. Σχίζας, 1998: 31).

Η Μεσσηνία πρέπει να κερδίσει το στοίχημα της τουριστικής ανάπτυξης. Ο σωστός συντονισμός όλων των φορέων που εμπλέκονται στην αναπτυξιακή διαδικασία, ο χρονικός προγραμματισμός των δραστηριοτήτων σε δυναμική τροχιά και η σωστή αξιοποίηση όλων των πόρων θα δημιουργήσει, μέσω της διάχυσης, αλυσιδωτές θετικές αντιδράσεις στην οικονομία της περιοχής.

Κεφάλαιο 5

Προτάσεις

Έπειτα από όσα περιγράφηκαν και αναλύθηκαν μπορούμε να κάνουμε μερικές προτάσεις, οι οποίες, σε συνδυασμό με τις απόψεις των διαφόρων αρμοδίων για θέματα τουρισμού στελεχών και πληροφοριών που ελήφθησαν από τα διάφορα τουριστικά φυλλάδια και έντυπα του ΕΟΤ, μπορούν να συμβάλλουν στην τουριστική ανάπτυξη της Μεσσηνίας.

Προτάσεις για την αξιοποίηση της Νέδας και των περιοχών γύρω από αυτήν

Η Νέδα μπορεί να προσφέρει πολλά στη ανάπτυξη του νομού αλλά πρέπει πρώτα να αναπτυχθεί αυτή. Η ανάπτυξή της πρέπει να γίνει με ήπιο τρόπο και μεγάλη προσοχή, με σεβασμό και αγάπη για το περιβάλλον.

Μερικές από τις παρεμβάσεις που μπορούν να γίνουν, με σκοπό την ασφαλή διάβαση του ποταμού, είναι η χάραξη μονοπατιών και διαδρομών, η κατασκευή ξύλινων περιπτέρων και μικρών σταθμών ανεφοδιασμού και βοήθειας, η σηματοδότηση και πληροφόρηση για τα σημαντικότερα μνημεία και τις τοποθεσίες. Ακόμη μπορούν να δημιουργηθούν μικροί παραδοσιακοί ξενώνες, δροσερές ταβέρνες που θα σερβίρουν τις αυθεντικές γεύσεις του τόπου καθώς επίσης να ανακαινισθούν όμορφα καφενεία. Ακόμη μπορούν να διοργανωθούν εκδρομές στο ποτάμι με οδηγούς από την γύρω περιοχή, να ξαναζωντανέψουν οι τοπικές γιορτές και τα πανηγύρια. Το παρθένο οικοσύστημα της Νέδας, οι εκβολές της, που φιλοξενούν τις θαλάσσιες χελώνες, αλλά και οι γύρω αρχαιολογικοί χώροι μπορούν να προσελκύσουν επισκέπτες υψηλού επιπέδου. Με τον τρόπο αυτό η προσέλευση ποιοτικού φυσιολατρικού τουρισμού μπορεί να γίνει μοχλός ήπιας και σημαντικής ανάπτυξης για τα γύρω χωριά, τα οποία συνεχώς ερημώνουν (Συνέντευξη με κ. Παπαγεωργόπουλο, υπεύθυνο για θέματα τουρισμού, τουριστικά έντυπα Νομαρχίας).

Προτάσεις για την αξιοποίηση των νησιών της Μεσσηνίας

Μπορούν να γίνουν σε επιλεγμένα σημεία διάβασης των επισκεπτών περίπτερα και σταθμοί ξεκούρασης, δίκτυα υδροδότησης, ασφαλή αγκυροβόλια και μόλοι στους πολλούς όρμους που υπάρχουν γύρω από τα νησάκια, κάποιες εγκαταστάσεις-καταλύματα, ώστε να παρέχεται η δυνατότητα διανυκτέρευσης σε μερικά από τα νησιά σε όσους το επιθυμούν ή δεν μπορούν για διάφορους λόγους να συνεχίσουν την εξερεύνηση, σηματοδοτήσεις μονοπατιών, αρχαιολογικών χώρων και αξιόλογων τοποθεσιών, καταδυτικά και ιστιοπλοϊκά κέντρα, εργασίες ανάδειξης και αναστήλωσης μνημείων και κτιρίων κ.α. Οι δραστηριότητες που θα γίνουν πρέπει να γίνουν με φυσικά υλικά (ξύλο, πέτρα, χώμα) και χωρίς να ενοχλούν το περιβάλλον. Ακόμη προτείνεται μικρά σκάφη να εκτελούν τακτικά δρομολόγια από τις ακτές της Μεσσηνίας προς τα νησάκια, παραδοσιακοί ξενώνες να φιλοξενούν τους επισκέπτες, μικρές όμορφες ταβέρνες να σερβίρουν αυθεντικές γεύσεις του τόπου και αναβάθμιση των τουριστικών υποδομών γενικά. Σκοπός των προτάσεων είναι να δημιουργήσει ένα

τουρισμό υψηλών απαιτήσεων και ποιότητας. Από την άλλη πλευρά, πρέπει να απομακρυνθούν το πεδίο βολής της Πολεμικής Αεροπορίας από την Σχίζα και τα ιχθυοτροφεία από τη Σαπιέντζα και να ληφθούν άμεσα μέτρα για την παράνομη αλιεία η οποία γίνεται παντού σε όλη την περιοχή.

(Στοιχεία από Γρ. Τουρισμού Μεσσηνίας και προσωπική συνέντευξη με Κ. Παπαγεωργόπουλο, Εφημερίδα. «save», διάφορα τεύχη).

Προτάσεις για την ανάπτυξη της υποδομής του θαλάσσιου τουρισμού που αναφέρονται σε όλες τις προηγούμενα αναφερθείσες περιοχές που «σχετίζονται» με την θάλασσα.

Να αξιοποιηθούν οι μικροί όρμοι, που βρίσκονται σε διάφορα σημεία γύρω από τα νησιά της Μεσσηνίας, μετατρέπόμενοι σε μικρά λιμανάκια (μαρίνες) που θα προσεγγίζονται από μικρά τουριστικά σκάφη και θα αποτελούν καταφύγιο αλλά και περιοχή διασκέδασης, αφού θα δίνεται η ευκαιρία στα μέλη τους να ασκούν κάποιες θαλάσσιες δραστηριότητες, όπως υποβρύχιο ψάρεμα, φωτογράφιση βυθού κ.α. Έτσι δεν θα φεύγουν για άλλα μέρη λόγω έλλειψης χώρου ελλιμενισμού και θα καταναλώνουν στην Μεσσηνία το εισόδημά τους προσφέροντας στην ανάπτυξη της περιοχής αλλά και του εισοδήματος των κατοίκων. Πρέπει δε η ποιότητα των υπηρεσιών που θα προσφέρεται στις μαρίνες να είναι άριστη με επαρκή εξοπλισμό και να μη συναντάται το φαινόμενο, δυστυχώς, που συμβαίνει σε πολλές άλλες μαρίνες της χώρας, όπως στις μαρίνες της Αττικής, όπου ο κακός εξοπλισμός και η κακή εξυπηρέτηση των σκαφών έχει δημιουργήσει αρνητικά σχόλια σε βάρος της χώρας μας.

Μπορούν και πρέπει να εφαρμοσθούν μέτρα προστασίας των λουομένων από τα ταχύπλοα (τζετ-σκι κ.α.) που δημιουργούν πολλά προβλήματα στον τουρισμό, αφού κανείς δεν μιλάει και κανείς δεν ελέγχει, όπως διαμαρτύρονται οι τουρίστες.

Να γίνονται περισσότεροι και πιο συχνοί έλεγχοι στις παραλίες από τις αρμόδιες αρχές (τουριστική αστυνομία, λιμενική αστυνομία, δημοτική αρχή κ.λ.π.), προκειμένου να αποφεύγονται ή να προλαμβάνονται κακές ή ανεκτικές συμπεριφορές από τους καταστηματαρχες παραλιακών μαγαζιών (θόρυβος στα μαγαζιά τις νυκτερινές ώρες που ενοχλεί τους κατοίκους, παρκάρισμα πάνω στα πεζοδρόμια, άσχημες ή προκλητικές διαφημιστικές ταμπέλες, ρύπανση του αιγιαλού κ.α.).

Να υποχρεωθούν οι επιχειρήσεις που ήδη λειτουργούν αλλά και οι νέες να εφαρμόσουν σύστημα βιολογικού καθαρισμού (campings, μικρά ξενοδοχειακά καταλύματα κ.α.).

Να δημιουργηθούν σχολές εκμάθησης θαλασσιών σπορ και αθλημάτων (καταδυτικές, θαλάσσιου σκι, υποβρύχιας κάμερας και φωτογραφίας, οδηγού ταχύπλοου κ.α.).

Να διοργανώνονται αθλητικές θαλάσσιες εκδηλώσεις όπως πρωτάθλημα windsurfing, αγώνες Formula σκαφών (όπως π.χ. αυτό που έγινε το 1997 στην Κέρκυρα), αγώνες ταχύπλοων σκαφών, πρωτάθλημα game fishing και diving κ.α.

Να γίνει σωστή και δυναμική διαφήμιση (στον ηλεκτρονικό και γραπτό τύπο) στο εξωτερικό αλλά και στο εσωτερικό, για τις παρεχόμενες υπηρεσίες και την ασφάλεια που θα παρέχεται προς τα σκάφη που ελλιμενίζονται στα λιμανάκια της Μεσσηνίας.

Ο ελληνικός Σύνδεσμος, των ναυλομεσιτών και εμπειρογνομόνων θαλαμηγών, προτείνει στον Ε.Ο.Τ. να ζητά τη γνώμη των υπεύθυνων φορέων για το γιάτιγκ και τις κινήσεις που πρέπει να κάνει, τα κλαδικά έντυπα που θα διαφημιστεί, την εποχή, τις ναυτικές εκθέσεις του εξωτερικού που θα συμμετάσχει, ακόμα και για το περίπτερο που θα δημιουργήσει. Έτσι θα έχει τον δικό του τρόπο έκφρασης και διαφήμισης το τουριστικό θαλάσσιο προϊόν της Μεσσηνίας, αφού για την κάθε περιοχή υπάρχουν ιδιαιτερότητες που μόνο οι τοπικοί παράγοντες γνωρίζουν καλύτερα και μπορούν να αξιοποιήσουν.

Οι υποχρεωτικές συνθέσεις των πληρωμάτων των σκαφών που μισθώνονται πρέπει να είναι ολιγομελείς, ρεαλιστικές και με σκοπό όχι μόνο την ασφάλεια των σκαφών αλλά και την καλύτερη δυνατή εξυπηρέτηση των επιβατών, ακολουθώντας τον διεθνή ανταγωνισμό.

Το ξενοδοχειακό προσωπικό των επανδρωμένων σκαφών να είναι σωστά ενημερωμένο με σεμινάρια που θα γίνουν από τον Ε.Ο.Τ., έτσι ώστε να προσφέρονται ποιοτικές υπηρεσίες προς τους επιβάτες.

(Ε.Ο.Τ., 1^η Έκθεση του Εθνικού Συμβουλίου Τουρισμού 1997, Ελληνικός Σύνδεσμος Ναυλομεσιτών & Εμπειρογνομόνων Θαλαμηγών, Ένωση Πλοιοκτητών Ελληνικών Σκαφών Τουρισμού, Ένωση Εφοπλιστών Επιβατηγών Πλοίων).

Προτάσεις για ορεινό-τουρισμό

Τον πεζοπόρο τον περιμένουν πολλά μυστικά και εκπλήξεις στην πορεία του μέσα στο καταπράσινο δάσος και στα γκριζα γιδόστρατα και καλντερίμια. Αποτελεί πραγματική πρόκληση η πεζοπορία στο βουνό με τις όμορφες διαδρομές.

Ο αεροπτερισμός, με το αλεξίπτωτο πλαγιάς (Παραπέντε), αποτελεί μια πρόκληση για τους λάτρεις του. Ο ενδιαφερόμενος μπορεί να ανέβει στη κορυφή του υψώματος Καλάθι με θέα το Μεσσηνιακό κόλπο ή στον Άγιο Παντελεήμονα με την κοιλάδα του Ευρώτα από κάτω και να πέσει στο κενό.

Το ποδήλατο βουνού αποτελεί για τους φίλους του δάσους μια εξαιρετική εμπειρία. Οι διαδρομές στα δασικά μονοπάτια και τις καταπράσινες πλαγιές δίνουν την ευκαιρία στον ποδηλάτη να γνωρίσει και να αγαπήσει τα άγνωστα άγρια μέρη.

Η άθληση στη φύση είναι κάτι άλλο που μπορεί να κάνει κάποιος. Μπορούν να διοργανώνονται διάφορα παιχνίδια προσανατολισμού, να γίνονται μαθήματα και αγώνες τοξοβολίας, ιππασίας, καθώς επίσης και μαθήματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Η ορειβασία-αναρρίχηση αποτελεί μια άλλη μορφή ορεινού τουρισμού στις «μυστήριες» πλαγιές και κορυφές του Ταύγετου.

Η διάσχιση φαραγγιού αποτελεί μια άλλη πρόκληση. Με το λιώσιμο του χιονιού, τα νερά τρέχουν από παντού στη Νέδα, δημιουργώντας καταρράκτες με ορμητικά νερά, λιμνούλες και πυκνή βλάστηση γύρω από το καρβελώτικο ρέμα, δίνοντας στον εξερευνητή την αίσθηση ότι βρίσκεται στον παράδεισο.

Μία ιδιαίτερη διέξοδος από τα προβλήματα και το άγχος της καθημερινής ζωής αποτελούν για τους φίλους των αυτοκινήτων εκτός δρόμου 4X4 τα 320 χιλιόμετρα οδικού δασικού δικτύου, διαφορετικής βατότητας και δυσκολίας, μέσα στο πυκνό δάσος.

Στον Ταύγετο τον χειμώνα οι διαδρομές δεν είναι εύκολες, όπως το καλοκαίρι. Γι' αυτό θα πρέπει να μη ανακόπτεται η τουριστική κίνηση και δραστηριότητα εξαιτίας προβλημάτων που θα μπορούσαν να ξεπεραστούν με κάποιες λογικές κινήσεις των αρμοδίων, όπως Τοπική Αυτοδιοίκηση, Ε.Ο.Τ., κ.α.

Προτείνεται:

Δημιουργία ορειβατικών καταφυγίων με καλή υποδομή (Δυτικός Ταύγετος) και δυνατότητα λειτουργίας όλον τον χρόνο. Μπορούν να δημιουργηθούν Μοτέλ, ή ταβέρνες και ξενώνες, που να σέβονται το πάντα το φυσικό και αρχιτεκτονικό περιβάλλον, κοντά σε οικισμούς ή και σε επιλεγμένα σημεία καλής θέας ή ιδιαίτερου κάλλους, σε συνάρτηση με την εξυπηρέτηση των διερχομένων.

Πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη σημασία στην μεγαλύτερη δυνατή απόλαυση των νερών. Φυσικές διαμορφώσεις, ποτάμια, καταρράκτες, κολυμπήθρες ή λίμνες πρέπει να είναι άμεσα προσιτές σε όσους ακολουθούν τις διαδρομές.

Να δημιουργηθούν «δασικά χωριά», δυναμικότητας 100-120 περίπου κλινών, σε ξύλινα σπιτάκια των 4-6 ατόμων, με εστιατόριο / ταβέρνα και μπακάλικο / ψλικάτζιδικό. Αυτά τα κτίσματα μπορούν να κατασκευασθούν άμεσα από την δασική υπηρεσία, ή εργολάβους που θα κληθούν να εφαρμόσουν μελέτες της δασικής υπηρεσίας, με αξιοποίηση των δασικών εργοστασίων. Η μετέπειτα συντήρηση και διαχείριση μπορεί να ανατίθεται στις τοπικές Διευθύνσεις Δασών, σε εκδρομικές ή ορειβατικές ομοσπονδίες, ή στη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση. Πρέπει, πάντως, το κόστος παραμονής να είναι χαμηλό στο πολύ κόσμο ιδιαίτερα στους νέους, για να μπορούν να απολαμβάνουν την «φιλοξενία του βουνού».

Σήμανση των ορεινών-Ορειβατικών μονοπατιών και εξοπλισμός των ορεινών διαδρομών με ειδικές κατασκευές και σημεία ασφάλειας.

Δημιουργία ομάδων διάσωσης. Εδώ απαιτείται να υπάρχει και ο αναγκαίος εξοπλισμός που θα περιλαμβάνει μεταφορικό μέσο με ειδικό εξοπλισμό, ασυρμάτους, ειδικά φορεία, φορητά φαρμακεία και αναρριχητικά υλικά.

Εκπαίδευση-κατάρτιση ανθρώπινου δυναμικού ικανού να στελεχώσει τα τουριστικά γραφεία που ασχολούνται με Ορεινό-Χειμερινό-Αθλητικό Τουρισμό.

Διάνοιξη δρόμων, κυρίως για συνένωση και συνέχιση των ήδη υφισταμένων. Το πλάτος του δρόμου δεν πρέπει να ξεπερνά τα 5 μέτρα. Πρέπει δε να παρέχεται η δυνατότητα να εξυπηρετούνται τα ιδιωτικά αυτοκίνητα και τα οχήματα της πυροσβεστικής.

Σε μερικά σημεία μπορούν να γίνουν μικρά τεχνικά έργα (αντιχειμαρρικά, γεφυράκια, κ.ά.) με ντόπια υλικά, ξυλεία ή πέτρα. Σε σημεία όπου είναι πιθανόν οι διαδρομές (πάντα χωμάτινοι δρόμοι) να υποστούν νεροφαγώματα, μπορούν να κατασκευασθούν λιθοκατασκευές, αulάκια ή καλυμμένες σωληνώσεις.

Μεγάλη σημασία πρέπει να δοθεί στην καθαριότητα.

Να ανακαινισθούν διάφοροι οικισμοί που περιλαμβάνονται στις ορεινές διαδρομές, ή βρίσκονται κοντά σε αυτές. Να γίνουν, όπου χρειάζεται, λιθόστρωτα, να αφαιρεθούν λαμαρινοκαλύψεις και να αντικατασταθούν με κεραμίδια ή πλάκες (κατά περίπτωση).

Γύρω από τον ορεινό τουρισμό μπορούν και είναι ανάγκη να αναπτυχθούν διάφορα επαγγέλματα όπως:

1. Οδηγοί βουνού
2. Συνοδοί βουνού
3. Εκπαιδευτές βουνού και
4. Στελέχη ομάδων διάσωσης.

Εκτύπωση χαρτών που θα φαίνονται τα ορεινά μονοπάτια καθώς και τα καταφύγια.

Εκδοση πληροφοριακού υλικού για τα ορεινά καταφύγια (εκδόσεις, οδηγοί και φυλλάδια).

Προβολή του Ορεινού-Χειμερινού-Αθλητικού Τουρισμού μέσω γραπτού και ηλεκτρονικού τύπου και μέσω τουριστικών εκθέσεων στις βασικές γλώσσες: Ελληνικά, Αγγλικά, Γαλλικά, Γερμανικά, Ιταλικά.

(1^η Έκθεση Εθνικού Συμβουλίου Τουρισμού 1997, Ελληνική Ομοσπονδία Ορειβασίας-Αναρρίχησης, τουριστική εφημ. "Save" διάφορα τεύχη, Ελληνικός Ορειβατικός Σύλλογος Καλαμάτας).

Προτάσεις για τον Συνεδριακό τουρισμό.

Ο ελληνικός τουρισμός δέχεται κρίση και μάλιστα διαρθρωτικού χαρακτήρα. Η επιδιωκόμενη στροφή της τουριστικής πολιτικής τις τελευταίες δεκαετίες στον λεγόμενο «ποιοτικό τουρισμό» με την προώθηση ειδικών μορφών τουρισμού, εξακολουθεί σήμερα να αποτελεί το ζητούμενο. Ο συνεδριακός τουρισμός αποτελεί μια παντελώς αγνοημένη μορφή τουρισμού από την τουριστική πολιτική, όπως αυτή εκφράζεται από τον κατ' εξοχή αρμόδιο κρατικό φορέα, τον Ε.Ο.Τ., αλλά και την νομαρχιακή και τοπική αυτοδιοίκηση. Τελευταία έχει αρχίσει να γίνεται κάποια κίνηση στη Μεσσηνία, όπως αυτή φάνηκε από τις επενδύσεις που έγιναν τα τελευταία χρόνια και παρουσιάστηκαν σε αυτή την εργασία. Όμως μπορούν να γίνουν περισσότερα διότι τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που διαθέτει η Μεσσηνία για την προώθηση του συνεδριακού τουρισμού είναι πολλά, όπως επίσης πολλές είναι οι θετικές επιπτώσεις του στην τουριστική ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών.

Μερικές ενέργειες που μπορούν να γίνουν, και με γενικότερη εφαρμογή σε όλη την χώρα μας, είναι:

Να καταγραφούν τα στατιστικά στοιχεία που αναφέρονται στα μεγέθη του συνεδριακού τουρισμού σε σχέση με τον αριθμό πραγματοποιούμενων συνεδρίων-εκθέσεων, αριθμό συνέδρων, εκθετών-επισκεπτών (ημεδαπών-αλλοδαπών) και των κατά προσέγγιση εσόδων και συναλλαγματικών ροών

Να γίνει προβολή και προώθηση της Μεσσηνίας ως συνεδριακού προορισμού έστω και σε υποτυπώδη μορφή (έντυπο υλικό), στους διεθνείς και ευρωπαϊκούς οργανισμούς ή επαγγελματικούς ή επαγγελματικούς φορείς που αναπτύσσουν δραστηριότητες στον τομέα των εκθέσεων και συνεδρίων

Να δοθούν ικανοποιητικά αναπτυξιακά κίνητρα για την κατασκευή συνεδριακών κέντρων και για τον εκσυγχρονισμό των συνεδριακών αιθουσών των ξενοδοχείων

Να συνδεθεί η επενδυτική πολιτική με την πολιτική προώθησης και ενίσχυσης του συνεδριακού τουρισμού

Να δημιουργηθεί γραφείο προώθησης και προσέλευσης συνεδριακών εκδηλώσεων

Να υπάρχει στενή συνεργασία μεταξύ εμπλεκόμενων στην υποστήριξη του συνεδριακού τουρισμού φορέων όπως: Ε.Ο.Τ. - Ο.Α. - Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση - Ενώσεις Ξενοδόχων - Τουριστικών Πρακτόρων - Διοργανωτών Συνεδρίων - Πανεπιστημίων - ΥΠΠΟ-Υπουργείο Ανάπτυξης

Με σκοπό την εξειδίκευση στο αντικείμενο της οργάνωσης συνεδρίων, να υπάρξει εκπαίδευση και επιμόρφωση τόσο των εργαζομένων στον τουριστικό τομέα όσο και των στελεχών των δημοσίων υπηρεσιών που δραστηριοποιούνται στο χώρο των συνεδρίων

Να θεσπισθεί ένας κώδικας συμπεριφοράς για τη ρύθμιση των σχέσεων των εμπλεκόμενων στο κύκλωμα του συνεδριακού τουρισμού

Να εφαρμοσθεί μια ιδιαίτερη πολιτική εκ μέρους του εθνικού αερομεταφορέα για την διευκόλυνση της μετακίνησης των συνέδρων με πύκνωση των απευθείας πτήσεων προς τους συνεδριακούς προορισμούς καθώς και ανάλογη διαμόρφωση τιμολογιακής πολιτικής. (Α. Χριστίδου, 2000).

Προτάσεις για Γαστρονομία και Οίνο

Για αυτή την ειδική μορφή τουρισμού έγινε ήδη λόγος προηγουμένως στο ανάλογο κεφάλαιο. Εδώ χρειάζεται να γίνουν κάποιες προτάσεις που θα προσελκύσουν τους λάτρεις της γεύσης και θα αναδείξουν τα τοπικά προϊόντα δημιουργώντας ώθηση μέσα από την σύνδεσή τους και με άλλες πολιτιστικές δραστηριότητες για τουριστική ανάπτυξη:

Να αξιοποιηθεί και να αναδειχθεί η γεύση του οίνου σαν στοιχείο πολιτισμού και τουριστικών πόρων

Να οργανωθούν επιμορφωτικά σεμινάρια για ξενοδόχους, εστιάτορες, chefs και μαγείρους.

Να αναβαθμισθούν οι σχολές μαγειρικής και να ενταχθούν στα Τ.Ε.Ι. καθώς επίσης να ενισχυθεί με κίνητρα η ιδιωτική πρωτοβουλία

Να ερευνηθεί, να καταγραφεί, να τεκμηριωθεί και να μελετηθεί η τοπική γαστρονομία

Να δημιουργηθεί σχολή Οινοχόων

Να αλλάξει το μενού στις πτήσεις της Ολυμπιακής Αεροπορίας προς την Μεσσηνία και να προσφέρονται οίνοι και ποτά τοπικής παραγωγής

Να προωθηθεί και να προβληθεί η Μεσσηνιακή γαστρονομία σε ημεδαπούς και αλλοδαπούς σε συνδυασμό με την παραδοσιακή Ελληνική Μεσσηνιακή κουζίνα

Να υποστηριχθούν τα τοπικά παραδοσιακά τυποποιημένα προϊόντα

Να δίνεται άδεια για επιχείρηση εστίασης με την προϋπόθεση γνώσης και εφαρμογής των βασικών κανόνων λειτουργίας που αναφέρονται στο είδος της κουζίνας, στο επίπεδο τιμών, στον κατάλογο κρασιών και στις διαβαθμίσεις του, στους χώρους συντήρησης των κρασιών, στον τρόπο παρουσίασης των κρασιών, στην καθαριότητα των κοινόχρηστων χώρων, στην υποχρεωτική παρουσία οινοχόου και στην άδεια πώλησης κρασιών και οινοπνευματωδών.

Να προβάλλονται τα τοπικά τυποποιημένα προϊόντα και τα τοπικά κρασιά και να βραβεύονται και να προβάλλονται όσοι επιχειρηματίες ανταποκρίνονται.

(ΕΟΤ, 1^η Έκθεση Εθνικού Συμβουλίου Τουρισμού 1997, Α. Ηλιοπούλου, Γ. Μπουτάρης).

Προτάσεις για τον Αγροτουρισμό

Ο αγροτουρισμός εξασφαλίζει ένα συμπληρωματικό εισόδημα στους αγρότες και συμβάλλει στην τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη και στην διατήρηση του περιβάλλοντος. Στις μειονεκτικές περιοχές, ο αγροτουρισμός αποτελεί ίσως την σημαντικότερη διέξοδο από την φτώχεια και την εγκατάλειψη. Σαν έννοια δε καλύπτει όχι μόνο τον τουρισμό σε σπίτια αγροτικά, αλλά εξίσου κάθε τουριστική δραστηριότητα που αναπτύσσεται στον αγροτικό χώρο.

Πρέπει όμως να τονισθεί ότι βασικός στόχος ενός οποιουδήποτε αγροτουριστικού προγράμματος είναι να δοθεί η δυνατότητα μιας συμπληρωματικής απασχόλησης ως προς την κύρια που είναι και παραμένει η ενασχόληση με την γεωργία. Ένας δε από τους κύριους στόχους εφαρμογής ενός αγροτουριστικού προγράμματος είναι να μειωθεί η διακύμανση του αγροτικού εισοδήματος, που ειδικά στον αγροτικό χώρο είναι μεγάλη, λόγω κυρίως της εποχικότητας της παραγωγής. Επίσης διαπιστώνεται στον αγροτικό τομέα μια σημαντική υποαπασχόληση, λόγω της φύσης των γεωργικών εργασιών, που εναλλάσσονται μεταξύ περιόδων αιχμής και περιόδων ύφεσης.

Ο αγροτουρισμός μπορεί να προσφερθεί σε περιοχές της Μεσσηνίας που είναι αφιερωμένες στην Αγροτική Οικονομία και συνδέονται οργανικά με τους λοιπούς κλάδους της τοπικής παραγωγής, συμπληρώνοντας το αγροτικό εισόδημα. Οι υπηρεσίες όμως θα πρέπει να προσφέρονται από τους αγρότες και οι άνθρωποι να μη έχουν αλλοτριωθεί, το δε περιβάλλον δεν πρέπει να έχει βιασθεί από τον συμβατικό τουρισμό και να προστατεύεται.

Κάποια σημαντικά στοιχεία που πρέπει να εξετάζονται είναι η γεωγραφική θέση, η προσπελασιμότητα και η επικοινωνιακή δυνατότητα αυτής ώστε να αναπτυχθούν Αγροτουριστικά Κέντρα υπό μορφή δικτύων. Η λειτουργία δε αυτών των κέντρων πρέπει να γίνεται με αυστηρές προδιαγραφές (τήρηση όρων υγιεινής κ.λ.π.), αλλά και με σύγχρονες μεθόδους επιχειρηματικής δραστηριότητας.

Η οργάνωση ειδικών σεμιναρίων για τον αγροτικό πληθυσμό με στόχο την ενημέρωσή του για τις δυνατότητες που του παρέχει ένα σχεδιασμένο πρόγραμμα ανάπτυξης Αγροτουρισμού και τις συνεπαγόμενες υποχρεώσεις του αποτελεί ενέργεια πρωταρχικής μέριμνας. Πρέπει να εξηγηθεί και να τονισθεί στους αγρότες ότι ο αγροτουρισμός αναδεικνύεται σε στοιχείο βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης για αυτούς. Τούτο διότι α) δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας στα χωριά, β) παρέχονται ευκαιρίες στους τουρίστες να γνωρίσουν, εκτός από τα μνημεία της περιοχής, και τη σημερινή φυσιογνωμία της ζώντας κοντά στους ανθρώπους της, γ) με την συμμετοχή του ανθρώπινου δυναμικού ενεργοποιούνται και αναπτύσσονται οι ιδιαίτερες ικανότητές του και δ) αναπτύσσεται τοπικά η περιοχή, (Γ. Βαφειάδης, 1992).

Για τους αρχαιολογικούς χώρους, σαν άμεσα μέτρα που πρέπει να παρθούν, προτείνονται:

- α) να δημιουργηθούν, επεκταθούν, αναπλασθούν και εκσυγχρονισθούν οι εγκαταστάσεις εξυπηρέτησης και λειτουργίας (W. C., αναψυκτήριο, εκθετήριο κ.λ.π.), καθώς επίσης να προστεθούν κοινόχρηστοι χώροι όπου δεν υπάρχουν ή δεν επαρκούν. Στην Μεθώνη π.χ. δεν υπάρχουν βασικοί κανόνες λειτουργίας του χώρου. Η τουριστική αρχαιολογική υποδομή είναι ανύπαρκτη. Ένα μικρό ψιλκατζίδικο μόνο έξω από τον αρχαιολογικό χώρο πουλά αναψυκτικά και διάφορα άλλα σπάζοντας λίγο την εγκαταλελειμμένη αυτή αρχαιολογική τοποθεσία.
- β) να προσληφθεί το απαραίτητο προσωπικό για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών και την φύλαξη του χώρου, δεδομένου ότι αυτό ή είναι ανύπαρκτο ή δεν επαρκεί ούτε για τις στοιχειώδεις απαιτήσεις ενημέρωσης και πληροφόρησης των τουριστών.
- γ) να επεκταθεί το ωράριο λειτουργίας στους αρχαιολογικούς χώρους από 09:00 – 18:00 για την χειμερινή περίοδο και 08:00 – 20:00 για την θερινή περίοδο.
- δ) να υπάρχει πληροφόρηση για τους υπάρχοντες διαθέσιμους ξεναγούς.
- ε) να καθιερωθεί στολή για τους φύλακες και να παρθούν μέτρα για την αξιοπρεπή εμφάνιση του προσωπικού. Το αποκρουστικό θέαμα της παρουσίας του προσωπικού με κάθε είδους ενδυμασία (αθλητικές φόρμες, τζιν κ.λ.π.) καθώς και η μη αναγνώριση αυτών από τους επισκέπτες (επειδή δεν φορούν στολή) δημιουργούν πολλά προβλήματα και δυσφημούν όχι μόνο την περιοχή αλλά και την χώρα μας.
- στ) να τοποθετηθούν καλαίσθητα στέγαστρα για την προστασία των αρχαίων και να επεκταθούν τα μέτρα προστασίας τους.
- ζ) να υπάρχει στενότερη συνεργασία των υπευθύνων των αρχαιολογικών χώρων και των μουσείων με τα τουριστικά γραφεία-ξεναγούς για την ανετότερη διακίνηση των μεγάλων ομάδων επισκεπτών.
- η) να επεκταθεί το πρόγραμμα φωταγώγησης των χώρων κατά τις νυκτερινές ώρες.
- θ) να βελτιωθεί η υποδομή για την διακίνηση και εξυπηρέτηση των επισκεπτών στους αρχαιολογικούς χώρους. (Γ. Παπαθανασόπουλος, Σπαχή, Καββαδία, Μ. Κακογιάννης, Ι. Τούντα, Μ. Γιαννοπούλου, 1997).

Για τα Μουσεία προτείνονται:

- α) να εκδίδονται ενημερωτικά φυλλάδια σε δύο τουλάχιστον γλώσσες (πλέον της ελληνικής) που θα περιλαμβάνουν:
  - καταγραφή όλων των εκθεμάτων του Μουσείου
  - πληροφόρηση για το ωράριο λειτουργίας (αργίες-εορτές), τιμή εισιτηρίου, κοινόχρηστοι χώροι, W.C., αναψυκτήριο κ.λ.π. και
  - ενημέρωση για λειτουργία περιοδικής έκθεσης (χρόνος διάρκειας, ωράριο λειτουργίας κ.λ.π.)
- β) να υπάρχουν αρχαιολογικοί οδηγοί ή άλλα επεξηγηματικά έντυπα ή ηλεκτρονικές εκδόσεις στο πωλητήριο του Μουσείου και πληροφόρηση για τη δυνατότητα ιδιωτικής ξενάγησης (γλώσσα, κόστος)
- γ) να γίνεται ενημέρωση για λειτουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων
- δ) να επεκταθούν οι εγκαταστάσεις κλιματισμού

ε) το προσωπικό να φορά αξιοπρεπή και ευδιάκριτη στολή, να εκπαιδευτεί σε θέματα επικοινωνίας με το κοινό, να χειρίζεται τα σύγχρονα συστήματα ασφαλείας και να γνωρίζει ξένες γλώσσες.

Σαν μακροπρόθεσμα μέτρα προτείνονται:

- 1) να γίνουν κάποιες προσαρμογές στις κτιριακές και άλλες εγκαταστάσεις προκειμένου να διευκολύνονται τα άτομα με ειδικές ανάγκες
  - 2) να επεκταθεί το πρόγραμμα τοποθέτησης επεξηγηματικών πινακίδων ή και σήμανσης σε δύο γλώσσες πλέον της ελληνικής
  - 3) η λειτουργία εκθέσεων περιοδικού χαρακτήρα με ανανεωμένο υλικό:
    - α) από ευρήματα του ίδιου του Μουσείου
    - β) με αντικείμενα άλλων Μουσείων από την Ελλάδα ή το εξωτερικό, προκειμένου να διατηρείται αμείωτο το ενδιαφέρον του κοινού
  - 4) η προβολή βίντεο ή εγκατάσταση ηλεκτρονικού συστήματος για την επεξήγηση και την ιστορία των εκθεμάτων
  - 5) να υπάρξει μέριμνα και ευπρεπισμός για τον περιβάλλοντα το Μουσείο χώρο καθώς και για τις χρήσεις των χώρων και των κτιρίων γύρω από αυτά.
- (Γ. Παπαθανασόπουλος, Σπαχή, Καββαδία, Μ. Κακογιάννης, Ι. Τούντα, Μ. Γιαννοπούλου, 1997).

Ακόμη σαν γενικότερα μέτρα προτείνονται για την πολιτιστική παραγωγή και τον τουρισμό της Μεσσηνίας:

- 1) να καταγραφούν, αξιολογηθούν και προβληθούν διεθνώς με την έκδοση φυλλαδίων οι προγραμματισμένες πολιτιστικές εκδηλώσεις (Φεστιβάλ, Εκθέσεις κ.λ.π.) καθώς επίσης να αξιοποιηθούν και τα ανά τον κόσμο Γραφεία του Ε.Ο.Τ. και το INTERNET
- 2) να καταγραφούν, ενισχυθούν και προβληθούν τα τοπικά πολιτιστικά δρώμενα, οι τοπικές λαϊκές παραδόσεις και οι τοπικές γευστικές παραδόσεις
- 3) να προγραμματίζονται πολιτιστικές εκδηλώσεις με βάση την τοπική λαϊκή παράδοση μέσα σε χώρους φυσικού κάλλους, κάστρα κ.λ.π., σε συνεργασία με την Τοπική Αυτοδιοίκηση
- 4) να δοθεί έμφαση στην διοργάνωση Διεθνών Πολιτιστικών Γεγονότων (Εκθέσεις, Φεστιβάλ, κ.λ.π.)
- 5) Να διατεθούν πόροι από τον Ε.Ο.Τ. για την προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς της Μεσσηνίας και να προσκληθούν και φιλοξενηθούν ξένοι δημοσιογράφοι και προσωπικότητες από τους ειδικούς χώρους του πολιτισμού.

Μία σημαντική, κατά την γνώμη μου, πρόταση θα μπορούσε να είναι και η προώθηση της σύγχρονης Μεσσηνιακής λογοτεχνίας. Να μεταφραστούν δηλαδή και να προωθηθούν, υπό μορφή φυλλαδίων, έργα Μεσσηνίων συγγραφέων σε περίληψη στους χώρους μαζικής μετακίνησης και αναμονής τουριστών από και προς την Μεσσηνία. Τέτοιοι χώροι είναι τα αεροδρόμια και τα αεροπλάνα, οι σταθμοί τρένων και τα τρένα, οι σταθμοί υπεραστικών λεωφορείων και τα λιμάνια. Τα φυλλάδια αυτά θα μοιράζονται δωρεάν και θα εκτίθενται σε προθήκες που θα υπάρχουν στις αίθουσες αναχωρήσεων, αλλά και μέσα στα ίδια μέσα μεταφοράς.

Ακόμη, στην κάρτα επιβίβασης των αερογραμμών από και προς την Μεσσηνία, θα μπορούσε να αναγραφεί σε δύο τουλάχιστον γλώσσες κάποιος στίχος ποιήματος ενός Μεσσηνίου ποιητή, μαζί με ένα σύνθημα για την ανάγνωση. Η κάρτα αυτή με την κατάλληλη ελκυστική σχεδίαση, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως σελιδοδείκτης.

Τέλος, σημαντική κίνηση θα αποτελούσε και η δημιουργία σύγχρονων βιβλιοθηκών στα μεγάλα ξενοδοχεία με βιβλία που θα αναφέρονται στη σύγχρονη Ελλάδα. Προτείνεται να υπάρχουν βιβλία σύγχρονης ελληνικής λογοτεχνίας που μαζί με τουριστικούς οδηγούς και άλλα βιβλία ιστορικά θα κινήσουν το ενδιαφέρον των τουριστών για να ενδιαφερθούν περισσότερο για την χώρα μας αλλά και ιδιαίτερα για την Μεσσηνία.

Φυσικό επόμενο είναι να ζητηθεί από τον Ε.Ο.Τ., το ΥΠΠΟ και το Υπουργείο Εξωτερικών να βοηθήσουν στην χρηματοδότηση της πραγματοποίησης όλων των ανωτέρω προτάσεων, δεδομένου ότι το κόστος είναι υψηλό, σύμφωνα με εκτιμήσεις των τοπικών φορέων.

Προτάσεις για Χρονομεριστική μίσθωση

Επειδή πολλά από τα ενοικιαζόμενα δωμάτια και ξενοδοχεία την χειμερινή περίοδο υπολειτουργούν και αδειάζει η Μεσσηνία από τουρισμό, θα μπορούσαν με την μέθοδο της χρονομεριστικής μίσθωσης να πωληθούν κάποια από τα ενοικιαζόμενα δωμάτια και ορισμένα από τα ξενοδοχεία που ανήκουν σε χαμηλές κατηγορίες για το διάστημα του χειμώνα. Τους πέντε μήνες που παραμένουν κλειστά τα ξενοδοχεία χαμηλών κατηγοριών και τους επτά που δεν λειτουργούν τα περισσότερα ενοικιαζόμενα δωμάτια, θα μπορούσαν να πωληθούν σε πολύ δελεαστικές τιμές μέσω μακροχρόνιων συμβολαίων χρονομεριστικής μίσθωσης. Σημαντική βοήθεια μπορεί να προσφέρει ο Ε.Ο.Τ. Μεσσηνίας προς αυτή την κατεύθυνση, αναλαμβάνοντας την προβολή και την διαφήμιση του προγράμματος πωλήσεων στην γερμανική, ιταλική και αγγλική αγορά όπου από όπου γίνονται και οι περισσότερες αφίξεις την περίοδο της αιχμής. Με τον τρόπο αυτό αυξάνεται ο αριθμός των αλλοδαπών που διαθέτουν ιδιόκτητο κατάλυμα την κρίσιμη περίοδο, χωρίς να υπάρχει επιβάρυνση περισσότερη πολεοδομικά και περιβαλλοντικά στον προορισμό. Περαιτέρω οι νέοι ιδιοκτήτες αποτελούν τους καλύτερους πρεσβευτές του χειμερινού τουρισμού της περιοχής. Αν δε το φαινόμενο λάβει σημαντική έκταση δημιουργούνται προϋποθέσεις για αύξηση της ζήτησης υπηρεσιών αερομεταφοράς κατά τους χειμερινούς μήνες. (Κ. Ρεπρές, 1999: 73).

Προτάσεις για ένα σύγχρονο ξενοδοχείο

Η φιλοσοφία της ύπαρξης και λειτουργίας μιας μοντέρνας ξενοδοχειακής μονάδας πρέπει να είναι αυτή που αναφέρεται στη προσφορά υπηρεσιών υψηλών προδιαγραφών.

Υπάρχουν ξενοδοχεία που ίσως να πρέπει να αλλάξουν κάπως την όψη τους (μερική ή ολική ανακαίνιση) προκειμένου να προσαρμοστούν στις σύγχρονες απαιτήσεις των τουριστών ή επισκεπτών και της νέας τεχνολογίας. Μάλιστα η ανάγκη

αυτής της αλλαγής γίνεται επιτακτικότερη τώρα λόγω του ανταγωνισμού, και του εξωτερικού αλλά και μέσα στη χώρα μας.

Στον αγώνα για ύπαρξη και ποιοτική προσφορά υπηρεσιών δεν αρκεί να έχεις μόνο «όνομα». Ακόμη και μεγάλα ή γνωστά ξενοδοχεία σε διάφορες περιοχές της χώρας, έχουν προχωρήσει σε μερική ή πλήρη ανακαίνιση όλων ανεξαιρέτως των χώρων, δωματίων, αιθουσών και συνεδριακών χώρων, καθώς και των εστιατορίων, μπαρ και roof garden προκειμένου να εκμοντερνισθούν. Τέτοια ξενοδοχεία είναι στην περιοχή Αττικής τα: Metropolitan Hotel (πρώην Handris), Athenaeum Inter-Continental, Astir Palace-Βουλιαγμένης, Όμιλος Divanis Hotels και Grand Resort Lagonissi.

Η δημιουργία σύγχρονου γυμναστηρίου, καθώς και business center που παρέχει γραμματειακή υποστήριξη, χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών και φαξ, που θα καλύπτει τις ανάγκες των επιχειρήσεων, είναι σημαντικά βήματα προς την κατεύθυνση αυτή. Δεν αποκλείεται δε ακόμα και η ριζική ανανέωση και των εξωτερικών όψεων του κτιριακού συγκροτήματος, όπως αυτή του "Metropolitan Hotel". Μόνο που ένα σύγχρονο τουριστικό προϊόν δεν είναι μόνο οι αναβαθμισμένοι χώροι και οι εξοπλισμοί αλλά κυρίως το εξειδικευμένο προσωπικό και η επιχειρηματική δραστηριότητα.

Η επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση των εργαζομένων, στο επίπεδο των νέων προσφερομένων υπηρεσιών, κάθε ξενοδοχειακής μονάδας αλλά και η εφαρμογή από τους ξενοδόχους καινοτομιών, αποτελούν ενέργειες που «ανεβάζουν» την εικόνα και των μονάδων αλλά και της Ελλάδος γενικά. Δεν πρέπει δε οι ενέργειες να προσβλέπουν μόνο στα «γενικά» αλλά και στα «ειδικά» μέτρα που αναφέρονται σε ιδιαίτερες περιπτώσεις, όπως ανακαίνιση σε σουίτες, σε business rooms με ειδική σχεδίαση, σε δημιουργία συνεδριακών χώρων, κ.ά.

Άλλες ενέργειες που γίνονται και μπορούν να γίνουν παράδειγμα προς μίμηση από άλλους είναι: ο εκσυγχρονισμός των πισινών, η δημιουργία πολυτελών εστιατορίων με διεθνή (ιταλική, πολυνησιακή, γαλλική κ.α.) και ελληνική κουζίνα, η δημιουργία πρωτοποριακών χώρων αναψυχής, μπαρ, υπόγειων χώρων στάθμευσης, ελικοδρομιών και πρότυπων αθλητικών εγκαταστάσεων, ο εκσυγχρονισμός του βιολογικού καθαρισμού και των λοιπών εγκαταστάσεων υποδομής των μονάδων, η ανάπλαση των χώρων πρασίνου, η δημιουργία μαρίνων, η ανάπλαση της κοινόχρηστης παραλίας, όπου υπάρχει και επιτρέπεται, με την δημιουργία της κατάλληλης υποδομής με εστιατόρια, μπαρ, καταστήματα ειδών θαλάσσης, με ειδικούς χώρους απασχόλησης για παιδιά αλλά και κατάλληλους χώρους αποδυτηρίων και λουτρών, έτσι ώστε να αποτελέσουν πόλο έλξης επισκεπτών.

Μία καινοτόμος ενέργεια που θα μπορούσε να προκαλέσει θετικά βήματα από πλευράς Τοπικής Αυτοδιοίκησης ή Ξενοδοχειακών μονάδων και να αποτελέσει κίνητρο επισκεπτών προς την Μεσσηνία αλλά και προβολής της είναι η συγκρότηση και η μέγιστη δυνατή αξιοποίηση ενός «δικτύου φίλων της Μεσσηνίας», που αφορά την καταγραφή και την, κατά κάποιον τρόπο, ειδική αντιμετώπιση και συμβολική «επιβράβευση» των ξένων πολιτών, επισήμων, προσωπικοτήτων ή και απλών πολιτών, οι οποίοι δείχνουν τα τελευταία χρόνια μια σταθερή προτίμηση στη Μεσσηνία και στις διάφορες περιοχές της. Η επιβράβευση αυτή μπορεί να

περιλαμβάνει π.χ. ειδικούς τρόπους υποδοχής όλων των ξένων επισκεπτών στους σταθμούς εισόδου της Μεσσηνίας, αλλά και σε όλα τα τουριστικά καταλύματά της, με προσφορά μικρών συμβολικών δώρων, παραδοσιακών προϊόντων, ειδικές τιμές στα καταλύματα, οδικές υπηρεσίες και εξυπηρετήσεις κ.τ.λ.
(« Το Βήμα », 6/8/2000).

Πηγές – Βιβλιογραφία

1. Αναπτυξιακή μελέτη Μεσσηνίας, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μεσσηνίας-1997.
2. Antonio Vasquez Barquero, *Τοπική Ανάπτυξη*, Παπαζήσης, Αθήνα 1991.
3. Βαρβαρέσος Σ., *Τουρισμός, έννοιες, μεγέθη, δομές*, Προπομπός, Αθήνα 2000.
4. Βαρβαρέσος Σ., *Τουρισμός, Οικονομικές προσεγγίσεις*, Προπομπός, Αθήνα 2000.
5. Βαρβαρέσος Σ., *Τουριστική Ανάπτυξη & Διοικητική Αποκέντρωση*, Προπομπός, Αθήνα 1999.
6. Βαφειάδης Γ., Κοντογεώργος Χ., Παπακωνσταντινίδης Λ.: *Αγροτουρισμός και ισόρροπη ανάπτυξη*, Α. Τ. Ε., Αθήνα 1992.
7. Βλιάμος Σ., Καραγιάννης Σ., «Η συμβολή της οικοτουριστικής διαχείρισης στη τοπική ανάπτυξη», *Επιθεώρηση Αποκέντρωσης Τοπικής Αυτοδιοίκησης & Περιφερειακής Ανάπτυξης*, Αθήνα 2000.
8. D. Burtenshaw et al, *The European City*, London, David Fulton 1991.
9. Δ.Ε.Π.Α.Κ., Δ.Ε.Τ.Α.Κ. - διάφορα τουριστικά έντυπα.
10. ΕΟΤ, 1^η Έκθεση του Εθνικού Συμβουλίου Τουρισμού, Ελληνική Ομοσπονδία Ορειβασίας-Αναρρίχησης, Αθήνα 1997.
11. ΕΟΤ, 1^η Έκθεση του Εθνικού Συμβουλίου Τουρισμού, Ελληνικός Σύνδεσμος Ναυλομεσιτών & Εμπειρογνομόνων Θαλαμηγών, Αθήνα 1997.
12. ΕΟΤ, 1^η Έκθεση του Εθνικού Συμβουλίου Τουρισμού, Ένωση Ξενοδόχων Αθηνών.
13. ΕΟΤ, 1^η Έκθεση του Εθνικού Συμβουλίου Τουρισμού, Κέντρο για τη διάσωση και την διάδοση των Ελληνικών Γαστρονομικών Παραδόσεων, Αθήνα 1997.
14. ΕΟΤ, 1^η Έκθεση του Εθνικού Συμβουλίου Τουρισμού, Ένωση Πλοιοκτητών Ελληνικών Σκαφών Τουρισμού, Αθήνα 1997.
15. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Κ.Π.Σ. 1994-99*, Στόχος 1.
16. Ε.Ο.Τ., Υπουργείο Ανάπτυξης, *Οδηγός Τουριστικών Επενδύσεων-Αναπτυξιακός Νόμος 2601/98*.
17. Ε.Ο.Τ. Καλαμάτας, διάφορα έντυπα
18. Ε.Ο.Τ., Ενημερωτικά έντυπα Κοινωνικού Τουρισμού
19. Ε.Σ.Υ.Ε.- Ε.Ο.Τ., Δελτίο Τουριστικής Κίνησης 1999.
20. Ε.Σ.Υ.Ε., Απογραφές πληθυσμού 1981-1991.
21. Ε.Σ.Υ.Ε., Μητρώα Επιχειρήσεων, Κλάδοι Οικονομικών Δραστηριοτήτων.
22. Ε.Σ.Υ.Ε., Στοιχεία για την απασχόληση, ανεργία, αμοιβή εργασίας, 1998.
23. Ε.Σ.Υ.Ε., Τουριστική Κίνηση Μεσσηνίας, 1999.
24. Ε.Τ.Β.Α., *Οδηγός Επενδύσεων 1999-2000*.
25. Ευθυμίουπουλος Θ., σημειώσεις για την Ελληνική Περιφερειακή Πολιτική και τον Τουρισμό.
26. Εφημερίδα « Το Βήμα »: Αρχαιολογία, 16/5/99.
27. Εφημερίδα « Το Βήμα »: Ρεπορτάζ, σχετικά με τις προτεινόμενες θέσεις για την δημιουργία λιμένων και ζωνών σκαφών αναψυχής, 10/10/99.
28. Εφημερίδα « Ελευθερία », τοπικά θέματα Καλαμάτας, διάφορα άρθρα.
29. Εφημερίδα « Το Βήμα »: Μικρο-Μακροοικονομικά Θέματα, 10/10/99.
30. Εφημερίδα « Το Βήμα »: Σπ. Κτένας, 6/8/2000. Ρεπορτάζ για τα Ελληνικά Ξενοδοχεία.

31. Εφημερίδα « Τα Νέα »: Καριέρες, Νοέμβριος 1999.
32. Εφημερίδα «Τα Νέα» : Κοινωνία-περιοχές με πρόβλημα νερού, ρεπορτάζ 15/7/2000.
33. Ζαχαράτος Γ., *Package Tour, Παραγωγή και διάθεση του τουριστικού ταξιδιού*, Προπομπός, Αθήνα 2000.
34. Ι.Τ.Ε.Π., *Ελληνική Οικονομία & Τουρισμός*, Νοέμβριος 1999.
35. ΚΑΠΑ & ΔΕΛΤΑ Α.Ε.: *Χρήμα και Τουρισμός, διάφορα τεύχη*.
36. Κάπαρη Μ., Παπαϊωάννου Δ., "Η αποτελεσματικότητα της περιβαλλοντικής νομοθεσίας της Ε.Ε., βασισμένη σε επίπεδα εκπομπών ρύπων κατά την περίοδο 1976-1993", *Επιθεώρηση Αποκέντρωσης τοπικής Αυτοδιοίκησης και Περιφερειακής Ανάπτυξης*, τεύχος 19, Αθήνα 2000.
37. Κ.Ε.Π.Ε., ΕΟΤ, *Βασικά στοιχεία Τουρισμού κατά Νομό και Περιφέρεια*, 1994.
38. Κολέτσος Σ., "Οι εργασιακές σχέσεις στον Τουρισμό" περιοδικό «*Έκφραση*», Ιούλιος-Αύγουστος 1998.
39. Κομίλης Π., Βαγιονής Ν., *Τουριστικός Σχεδιασμός, μέθοδοι και πρακτικές αξιολόγησης*, Προπομπός, Αθήνα 1999.
40. Ντ. Κόνσολα, «Πολιτιστικές Διαδρομές, Περιφερειακή - Εθνική - Ευρωπαϊκή Διάσταση», *Επιστημονική Επετηρίδα*, Ι.Π.Α., Αθήνα, 1992.
41. Κόνσολας Ν., *Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική*, Παπαζήσης, Αθήνα 1997.
42. Κρατικός Αερολιμένας Καλαμάτας, Στατιστική Αεροπορική Κίνηση.
43. Λαγός Δ., *Οι οικονομικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στην Ελλάδα*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1996.
44. Λαγός Δ., «Οι δυνατότητες και οι προοπτικές ανάπτυξης του πολιτισμικού τουρισμού στην Αρκαδία», περιοδικό «*Οικονομικά Χρονικά*», Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδος, Μάιος-Ιούνιος 1998.
45. Λουκάκης Π., *Σημειώσεις Χωροταξίας*, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1999.
46. Λύτρας Περ., *Τουριστική Ανάπτυξη*, Παπαζήσης Αθήνα 1983.
47. Λώλος Σ., *Παρακολούθηση των Οικονομικών Εξελίξεων*, Σημειώσεις, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1999.
48. Μπιράκος Κ., "Οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις από την ανάπτυξη του τουρισμού", περιοδικό «*Οικονομικά Χρονικά*», Ο.Ε.Ε.
49. Μπούθ Πήτερ & Μπούλ Ρόμπιν: «Δείτε τη Γλασκόβη, δείτε Πολιτισμό», *Πολιτιστική πολιτική και Αναζωογόνηση των πόλεων*, Ε.Ε.Τ.Α.Α., 1994.
50. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μεσσηνίας, *διάφορα τουριστικά φυλλάδια*
51. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μεσσηνίας, *Ωρίμανση μελετών για τα Αλιευτικά Καταφύγια & χρηματοδότησή τους από Ευρωπαϊκά Προγράμματα*, Καλαμάτα 1999.
52. *Οικονομικός Ταχυδρόμος, Η Οικονομία των Ελληνικών Περιφερειών*, Επιστημονική Επιμέλεια. Ι.Π.Α., 1999.
53. Παπαθανασόπουλος, Σπαχή, Καββαδία, Κακογιάννης, Τούντα, Γιαννοπούλου, 1^η Έκθεση του Εθνικού Συμβουλίου Τουρισμού, Αθήνα 1997.
54. Παπανδρέου Β., Σκουλάς Ν., Κολέτσος Στ., Αγγελόπουλος Ν., Βερνίκος Γ., Ζαχαράτος Γρ., Τσάρτας Π., Σχίζας Γ., Φάκελος Τουρισμός, περιοδικό «*Έκφραση*», Ιούλιος-Αύγουστος 1998.

55. Παυλόπουλος Π., Κουζέλης Αν., *Περιφερειακή Ανάπτυξη της Ελλάδος και Τουρισμός*, Ι.Τ.Ε.Π., 1998.
56. Περιφέρεια Πελοποννήσου, διάφορα τουριστικά φυλλάδια.
57. Περιφέρεια Πελοποννήσου-Δ/ση Σχεδιασμού & Ανάπτυξης: Ίδρυση ξενοδοχειακής μονάδας, βάσει του Ν. 2601/98, τύπου επιπλωμένων διαμερισμάτων β' τάξης.
58. Πιτέλης Χ., Αντωνάκης Ν., *Διεθνής Ανταγωνιστικότητα και Βιομηχανική Στρατηγική*, Τυπωθήτω, Αθήνα 1998.
59. PRISMA, 5/1995, Έρευνα Αγοράς για την προώθηση του Αγροτουρισμού στην Επαρχία Σητείας, Β' Φάση.
60. Ρεβύθης Αλ., "Τρίτο Σύστημα και Απασχόληση", περιοδικό «Οικονομικά Χρονικά», Ο.Ε.Ε. τεύχος 108.
61. Ρερρές Κ., *Ελληνική Οικονομία και Τουρισμός*, Ι.Τ.Ε.Π., τεύχος 8, 1999.
62. Ρούπας Β., *Τουριστική Γεωγραφία της Ελλάδος*, Παπαζήσης, Αθήνα 1997.
63. Συμβούλιο Περιοχής 1^{ης} Εδαφικής Περιφέρειας Ν. Μεσσηνίας, Ταύγετος, ταξίδι στο αρσενικό βουνό του Μοριά, τουριστικό φυλλάδιο, Οκτώβριος 1998.
64. "Save", Μηνιαία τουριστική εφημερίδα, Απρίλιος-Μάιος 1997.
65. Τουριστική Αστυνομία Μεσσηνίας
66. Τσάρτας Π., *Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι: Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον Τουρισμό*, Εξάντας, Αθήνα, 1996.
67. Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος, Δελτία Τύπου 1997.
68. Τσακηρίδη Όλγα: "Τοπική Αυτοδιοίκηση και Πολιτιστική Διαχείριση", *Επιθεώρηση Αποκέντρωσης Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Περιφερειακής Ανάπτυξης*, τεύχος 15, Αθήνα 1999.
69. *Τουρισμός και Οικονομία*, Αθήνα 2/1997
70. *Τουριστικός Οδηγός της Ελλάδος 2000*, Εκδ. Παπαϊωάννου, Ε.Π.Ε.
71. ΥΠ.ΕΘ.Ο., Επενδύσεις του Ν. 1892 / 90 για τη Μεσσηνία.